

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Historie textilní výroby v Letovicích

Diplomová práce

Brno 2015

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Bohuslav Klíma, CSc.

Autor práce:

Bc. Jitka Janků

Bibliografický záznam

JANKŮ, Jitka. *Historie textilní výroby v Letovicích: diplomová práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra historie, 2015. 91 stran textu, 29 stran příloh. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Bohuslav Klíma, CSc.

Anotace

Diplomová práce se zabývá historií textilní výroby v Letovicích. Součástí práce je i seznámení s historií města. Historie krajkářství v Letovicích sahá do roku 1832. Ve 20. století se textilní výroba v Letovicích vázala do několika center. Jedním z center textilní výroby se stala Červinkova továrna, kterou založil v roce 1923 Miloš Červinka. Nejvýznamnější byla dřívější Faberova továrna, která byla roku 1948 zestátněna a dostala název „Tylex“. Tato firma je v provozu dodnes. Cílem práce je prohloubit zájem o krajky.

Annotation

The diploma thesis deals with the history of the textile production on Letovice. Part of the work is an introduction with historie of the town. So the history of lace production in Letovice reaches till 1832. In the 20 th century the textile production was bound to several centers. One of the textile production centers became Červinka's factory which was opened by Miloš Červinka in 1923. The most important factory in Letovice was the former Faber factory which was nationalized in 1948 and got the name Tylex. This company is still running. The intention of this thesis is deepen interest on laces.

Klíčová slova

Historie Letovic, textilní výroba, továrna Tylex, válka, protektorát, současná situace

Keywords

The history of Letovice, textile manufactory, the factory Tylex, war, protectorate, the current situation

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných literárních pramenů, dalších informací a zdrojů uvedených v seznamu literatury.

V Brně dne

.....

Jitka Janků

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především vedoucímu své diplomové práce doc. PhDr. Bohuslavu Klímovi, CSc. za cenné rady a připomínky při zpracování mé diplomové práce. Dále pak vedení firmy Tylex, obchodnímu řediteli JUDr. Josefu Novákovi a vedoucímu prodeje Ing. Miroslavu Kobelkovi, za vstřícný přístup a poskytnutí důležitých informací ke zvolenému tématu. Děkuji také JUDr. Karlu Ševčíkovi a Mgr. Milanu Illovi za četné rady a materiály, bez nichž by práce nemohla být zpracována. V neposlední řadě patří dík mým rodičům za jejich podporu a trpělivost během studia.

Obsah

ÚVOD	7
1. Z HISTORIE LETOVIC	10
1.1. POLOHA LETOVIC.....	10
1.2. K HISTORII OSÍDLENÍ.....	12
1.3. ZNAK LETOVIC A NEJVÝZNAMNĚJŠÍ PAMÁTKY MĚSTA.....	13
1. 3. 1. <i>Letovický zámek</i>	14
1. 3. 2. <i>Farní kostel sv. Prokopa</i>	17
1. 3. 3. <i>Kostel sv. Václava s klášteřem Milosrdných bratří</i>	19
2. POČÁTKY TEXTILNÍ VÝROBY V LETOVICÍCH	21
2.1. JINDŘICH KAJETÁN BLÜMEGEN A JEHO PLÁTENICKÁ MANUFAKTURA.....	21
2.2. ROZVOJ MANUFAKTURY ZAMĚŘENÉ NA ZPRACOVÁNÍ BAVLNY.....	29
2.3. PŘECHOD OD MANUFAKTURY K TOVÁRNÍ VÝROBĚ.....	31
2. 3. 1. <i>Krajkářská výroba v 19. století a na počátku 20. století</i>	32
2. 3. 2. <i>Období válečných let 1914 – 1918</i>	36
3. TEXTILNÍ VÝROBA V LETOVICÍCH V DOBĚ PRVNÍ REPUBLIKY (léta 1918 – 1938)	38
3.1. FABEROVA TOVÁRNA MEZI VÁLKAMI.....	38
3.2. ČERVINKOVA TOVÁRNA.....	49
3.3. FIRMA COSMANOS.....	50
4. LETOVICKÝ TEXTIL V DOBĚ PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA .52	
4.1. POSTAVENÍ DĚLNÍKŮ A JEJICH REAKCE NA NOVÉ PRACOVNÍ PODMÍNKY.....	52
4.2. GESTAPO V LETOVICKÉ TEXTILCE A JEHO ČINNOST DO KONCE VÁLKY.....	55
4.3. ČERVINKOVA TOVÁRNA V DOBĚ PROTEKTORÁTU.....	58
5. ROZVOJ TEXTILNÍ VÝROBY OD OSVOBOZENÍ AŽ PO DNEŠEK	59
5.1. TYLEX A JEHO HISTORIE V POVÁLEČNÉM OBDOBÍ	59
5.2. SOCIÁLNÍ PODMÍNKY PRACUJÍCÍCH V N. P. TYLEX.....	71
5. 2. 1. <i>Zřízení rekreačních středisek</i>	72
5.3. VÝVOJ FIRMY TYLEX, A.S. V POSLEDNÍCH LETECH	74
5.4. ČERVINKOVA TOVÁRNA.....	77
ZÁVĚR	81
RESUMÉ	84

SUMMARY	84
POUŽITÁ LITERATURA	86
SEZNAM PŘÍLOH.....	90
PŘÍLOHY	

Úvod

Za téma své diplomové práce jsem si zvolila historii textilní výroby v Letovicích, která zde má bohatou a zároveň dlouholetou tradici. K samotnému městu Letovice mám velmi blízký vztah, jelikož z tohoto kraje pocházím, žiji zde celý svůj dosavadní život, navštěvovala jsem zde základní i střední školu. Letovice byly také domovem mých předků, kteří zde od nepaměti žili, vzdělávali se a většinou tu našli i zaměstnání.

Mým cílem v této práci bylo zachytit historii textilní výroby v Letovicích od počátku do dnešní doby, kdy bohužel tato výroba čím dál víc upadá. Počátky zdejší textilní výroby, konkrétně krajkářství, sahají až do poloviny 18. století, kdy zde tehdejší majitelé letovického panství vybudovali plátenickou manufakturu, jejíž výroba se v následujících desetiletích tak rozvinula, že se její produkty staly významným obchodním artiklem, který se vyvážel téměř do celého světa. Krajky z Letovic se na evropských trzích staly velmi vyhledávaným a žádaným zbožím a Letovice natolik proslavily, že z této slávy čerpají dodnes. A to i přes to, že v dnešní době je zdejší výroba již velmi zredukovaná.

Ve chvíli, kdy jsem začala shromažďovat materiály k mé diplomové práci, jsem dospěla k názoru, že není možné dosti dobře oddělit osudy textilní výroby a osob s ní spjatých od prostředí a místa, kde se její majitelé usadili, našli zde svůj domov a výrazně svými počiny v oblasti textilní výroby ovlivnili zdejší život. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla věnovat nejen historii textilní výroby, ale zahrnout do své práce i nástin historie města Letovice, jelikož obě tyto kapitoly spolu úzce souvisí a jsou navzájem provázané.

Svoji diplomovou práci jsem rozdělila do pěti hlavních kapitol, z nichž každá obsahuje ještě několik dílčích podkapitol.

V první kapitole jsem se snažila přiblížit to, jak vypadalo nejstarší osídlení Letovic, jaká byla poloha tohoto města, a také zde popisuji znak, který město převzalo od jednoho z prvních rodů, který na tomto panství působil.

V jedné z dalších podkapitol jsem považovala za dobré se alespoň ve stručnosti zmínit i o nejvýznamnějších stavebních památkách našeho města, kam bezesporu patří hlavní dominanta Letovic, kterou je nově zrekonstruovaný zámek, dále pak kostel hlavního svatého Prokopa a v neposlední řadě kostel svatého Václava s nemocnicí Milosrdných

bratří. Tyto stavby pamatují dávnou historii Letovic a budou ji i nadále připomínat dalším generacím. Do podkapitoly zabývající se zámekem jsem včlenila i stručný přehled panských rodů, které se na zdejším hradě, později zámku, za poměrně dlouhou dobu existence tohoto města prostrídaly.

Následující velká kapitola je zaměřena na textilní výrobu v Letovicích od dob dávno minulých do období první republiky. V první podkapitole je mou snahou přiblížit vznik první textilní manufaktury v Letovicích, která je spjata s významnou osobností tehdejší doby, s osobou hraběte Jindřicha Kajetána Blümegena. Tento muž byl majitelem letovického panství a nese obrovský podíl na jeho dalším rozvoji. Dále se v podkapitolách zabývám přechodem od manufakturní výroby k výrobě tovární, s čímž souvisí i další část práce, která je zaměřená na historii krajkářství a počátky výroby krajek, tylu a záclonovin v Letovicích.

Třetí velká kapitola je věnována historii Letovic od I. republiky do druhé světové války. Tato historie je úzce provázána právě s textilní výrobou v Letovicích, hlavně pak s továrnou M. Faber a spol. a jejím majitelem, panem Faberem. Tato továrna byla po II. světové válce znárodněna a od té doby užívala název národní podnik Tylex Letovice.

V další části své diplomové práce se snažím zachytit vývoj textilní výroby v Letovicích v době Protektorátu Čechy a Morava a následně po roce 1948, kdy přišlo zestátnění.

V poslední kapitole popisuji poválečné období a vývoj textilní výroby od zestátnění do současnosti.

Hlavním cílem této práce je především prohloubit zájem o krajkářské výrobky a podat ucelený obraz historie této textilní výroby ve městě, které se v dřívějších dobách výrobou textilu, především krajek, proslavilo po celém světě.

Pro první část práce, která je zaměřena na historii města Letovice, se mi stala stěžejní kniha bývalého řídícího učitele Emanuela Janouška nazvaná Paměti města Letovice a kniha Milana Illy s názvem Letovice – dějiny města. Dalším důležitým pramenem pak byla Kronika města Letovice uložená na Městském úřadě v Letovicích a Pamětní kniha města Letovice uložená tamtéž.

Materiály týkající se textilní výroby jsem čerpala z archivu firmy n. p. Tylex a také studiem materiálů v Moravském zemském archivu v Brně a ve Státním okresním archivu v Blansku, který spadá pod MZA Brno. Důležité poznatky jsem získala také od několika pamětníků, se kterými se mi podařilo navázat kontakt. Tito lidé v letovických

firmách zabývajících se textilní výrobou dříve působili a na základě svých osobních vzpomínek mi poskytli cenné informace, za což si zaslouží velké poděkování.

V závěru své diplomové práce pak stručně hodnotím získané informace, které jsou použité v této práci.

1. Z historie Letovic

Město Letovice se rozprostírá v prostředí obklopeném lesy, které v dřívějších dobách neumožňovaly takový rozvoj a dostatečnou obživu pro obyvatelstvo, jak by bylo potřeba. Změna v celém kraji nastala až s příchodem plátenictví a textilnictví vůbec. Rozvoj města je tak z velké části založený právě na textilní výrobě. Letovice vzrůstaly, získávaly na své bohatosti a významu. Postupem let se staly centrem krajkářské výroby na celé Moravě.

Dokladem značného významu textilní výroby pro Letovice je tedy především rozvoj města spojený s nárůstem počtu obyvatel, stavbou dominant, které každého návštěvníka zaujmou na první pohled a v neposlední řadě také povýšení Letovic na město. Dominanty města jsou s textilní výrobou úzce spojeny především osobou Jindřicha Kajetána Blümegena, který vlastnil letovické panství, nechal opravit poničený zámek, vybudoval klášter Milosrdných bratří a především založil plátenickou manufakturu, z které se postupem doby stala textilní továrna znamenající pro Letovice a okolí velmi mnoho, jelikož dala zaměstnání stovkám lidí a její výrobky město Letovice proslavily po celém světě.

1. 1. Poloha Letovic

Město Letovice leží v severním cípu blanenského okresu. Rozprostírá se na soutoku dvou řek, Svitavy, ta ještě v 17. století nesla název Březová, a Křetínky, která se do Svitavy vlévá nedaleko firmy Tylex zabývající se textilní výrobou. Na řece Křetínce byla v roce 1976 vybudována přehrada, jejímž hlavním úkolem bylo zabránit častým povodním, které město ohrožovaly.

Letovice se nacházejí na svazích a pahorcích výběžků Drahanské a Českomoravské vysočiny ve výšce 326 metrů nad mořem. Městečko leží na moravské straně bývalé zemské hranice Čech a Moravy. Od nepaměti byly na staré obchodní cestě vedoucí z Moravy do Čech. I nyní je toto město na hlavní silnici Brno – Svitavy – Praha a při železniční trati Brno – Česká Třebová, která byla přes Letovice budována již v roce 1849.¹

---

¹ Kronika města Letovice, str. 168

Na pahorcích také stojí významné stavby a dominanty města, kterými jsou zámek, v písemných dokladech připomínaný poprvé roku 1360, barokní kostel svatého Václava s klášteřem Milosrdných bratří z roku 1750 a gotický kostel svatého Prokopa z 15. století, v němž je možno spatřit krásné náhrobky dřívějších majitelů panství. Kromě těchto nejvýznamnějších letovických staveb je třeba upozornit také na 20 metrů vysokou cihlovou odlehčovací věž březovského vodovodu z roku 1912. Nachází se v těsné blízkosti místního hřbitova a dodnes plní svoji funkci.²

Obrázek 1 Vodárenská věž (foto autor)

Na návrší, na němž dnes stojí zámek, bývala původně dřevěná tvrz. Z těchto dob se o Letovicích ale nezachovaly žádné zprávy. První zmínka o Letovicích pochází až z roku 1145, kdy již město mělo své mýto.³ V této době byly Letovice střediskem feudálního panství. Nikdy ale neměly výhody správního centra. Po roce 1848 připadly k soudnímu a politickému okresu Boskovice a při územní reorganizaci v roce 1960 byly připojeny k okresu Blansko.⁴

Postupný růst městečka dosáhl takové úrovně, že Letovice byly rozhodnutím vlády v roce 1936 povýšeny na město.

---

² Brodesser, S.: Staletími podél řeky Svitavy, str. 28

³ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 4

⁴ Skutil, J.: Místopisný slovník obcí okresu Blansko, str. 79

Současné Letovice jsou hospodářským a kulturním centrem širokého okolí a spolu s dalšími 15 samostatnými obcemi vytvořily v roce 2000 svazek obcí s názvem Mikroregion Letovicko.⁵ Ve městě a spádových obcích dnes žije kolem 7 tisíc obyvatel.

1. 2. K historii osídlení

Osídlení tohoto území začíná již v dávnověku. Přírodní podmínky, způsob života, potřeba zajištění ochrany i obživy tehdy vedla obyvatele ke stavbě ochranných, chráněných sídlišť, která člověku poskytovala takřka vše, co k životu potřeboval. Není proto divu, že bylo toto místo vybráno za lidské sídliště.⁶

Již za vlády Přemyslovců bylo sídliště důležitou křižovatkou dvou významných obchodních cest. Jedna vedla z Brna do Litomyšle, druhá z Olomouce přes Jevíčko a Letovice směrem na západ.⁷

Letovice v minulosti skýtala jedna pohroma za druhou. Mnoho utrpení sebou přinesly i války. V roce 1241 přes městečko táhly z Olomouce četné oddíly Tatarů. Roku 1442 se městečka i hradu zmocnili husité, ti hrad následně celý zničili a vypálili. O dvě století později, 5. května 1645, hrad dobyli Švédové a opět celé Letovice včetně hradu vypálili.⁸

Těžkou ránu znamenala pro městečko třicetiletá válka. Ještě roku 1674 byly dvě třetiny ze 189 domů pusté. „Důsledkem byla redukce a následná stagnace osídlení. V roce 1768 bylo 115 domů v Letovicích napočítaných jen obydlých. Městečko se jen pomalu vzpamatovávalo z utržených ran.“⁹

Zcela nové podněty přinesla jednak výstavba císařské silnice, jednak založení plátenické manufaktury roku 1754 jižně pod zámek, při níž vznikla u císařské silnice osada, nazvaná podle zakladatele manufaktury, svobodného pána Jindřicha Kajetána Blümegea (1715 – 1788), Jindřichov (Heinrichsthal).¹⁰

Malé městečko v podhradí se během staletí rozrůstalo. Roku 1793 městys čítal 1522 obyvatel, v roce 1890 v něm bylo postaveno 265 domů s 2471 obyvateli. Z nich

---

⁵ Brodesser, S.: Staletími podél řeky Svitavy, str. 28

⁶ Illa, Milan: Obrázky z Letovic. Sešit č. 2, str. 36 (nečíslováno)

⁷ Vykydalová, M.: Letovice a okolí, I. díl, str. 3

⁸ Knies, J., Vlastivěda moravská II. Boskovský okres, str. 136

⁹ Brodesser, S.: Staletími podél řeky Svitavy, str. 26

¹⁰ Illa, Milan: Obrázky z Letovic. Sešit č. 9, str. 20 (nečíslováno)

bylo 149 Němců.¹¹ O deset let později, na přelomu 19. a 20. století, v něm žilo 2778 lidí ve 312 domech. V roce 1935 už v Letovicích stálo 487 domů.

Obyvatelé se v 19. století živilí především prací v průmyslu a zemědělstvím. Městečko mělo vedle obecné školy od roku 1905 chlapeckou a dívčí měšťanskou školu, od roku 1931 novou velkou a moderní živnostenskou školu pokračovací, dvě knihovny, několik lékařů, klášterní nemocnici s lékárnou, farní úřad s dvaceti přířazenými obcemi, dvě textilní továrny (M. Faber a spol., druhá Miloš Červinka, dále také firma Cosmanos), dvě továrny na šamotová kamna, dvě hospodářské strojírny, peněžní ústav, ubytovací možnosti v hotelích pro návštěvníky města a bohatý kulturní život. Vláda Československé republiky Letovice v roce 1936 povýšila na město.

I dnes mají Letovice zachovalou tradiční a kvalitní výrobu textilních výrobků, krajek, keramiky a v neposlední řadě také výrobu strojírenskou. V městě sídlí dvě střední školy (Masarykova škola práce, Střední odborná škola), třetí střední škola, Biskupské gymnázium, byla v roce 2014 zrušena. Obyvatelé Letovic mají stále možnost žít bohatým kulturním životem.¹²

1. 3. Znak Letovic a nejvýznamnější památky města

Znak Letovic pochází z doby, kdy město vlastnili páni z Letovic. Tito páni své panství spravovali dlouhých 243 let, až do roku 1446. V nejstarších listinách je zmínka o rodině pánů z Letovic, kteří byli spřízněni s pány z Ronova a měli s nimi stejný znak. Tímto znakem jsou dvě sukovité hole, kterým se říkalo ostrve, německy „Ron“. V knize „Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček“ se uvádí: „Znak Letovic je odvozen z erbů pánů z Letovic z rodu ronovského, který měl ve svém erbu dvě zkrížené černé ostrve po šesti sucích na zlatém štítě.“¹³

Tohoto památného znaku užívá město Letovice dodnes. Stylizované dvě ostrve byly používány i na razítku městského úřadu. Znak Letovic můžeme najít na budově bývalé

Obrázek 2 Znak Letovic (foto autor)

¹¹ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 4

¹² Tamtéž, str. 5

¹³ Dřimal, J. a kol.: Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček, str. 258

obecné školy, dnes Základní umělecké školy v Letovicích (nahore na fasádě) a v kostele sv. Prokopa zdobí znaky pánů z Letovic plochy svorníků gotické klenby v kapli Panny Marie.¹⁴

Při průjezdu městem povšimneme několika dominant, mezi které patří bezesporu zámek, farní kostel sv. Prokopa a kostel sv. Václava, jehož součástí je klášter Milosrdných bratří. Kolem těchto dominant se postupně rozvíjelo městečko, v podzámčí pak vznikaly první manufaktury, které nacházely odbytí i v zámeckém prostředí.

1. 3. 1. Letovický zámek

Na návrší v nadmořské výšce 384 m, kde nyní stojí zámek, se původně nacházela dřevěná tvrz. Vystřídal ji kamenný hrad, o němž první zmínka pochází již z roku 1360, kdy byli majiteli panství páni z Letovic a z Ronova. Právě z tohoto období pochází již výše zmíněný znak města. Hrad byl tak důkladný, že po 300 let nepotřeboval žádných oprav. K východu směřovaly tři brány s padacími mosty. V blízkosti prvního mostu stával pivovar, který byl v provozu až do roku 1929. Dále se zde nacházela bednárna a palírna. Zajímavostí je, že na stráních pod hradem, v místech dnešní obory a parku, se do roku 1830 pěstoval chmel, díky kterému město značně ušetřilo, jelikož si vystačilo s vlastními zásobami chmele a nemuselo ho na výrobu piva odnikud dovážet.¹⁵

Na počátku 15. století hrad zničili husité, kteří se zmocnili hradu i městečka Letovice a to následně vypálili. V druhé polovině 15. století byl letovický hrad obnoven pány z Boskovic. Ti jej přestavěli v pozdně gotickém slohu.¹⁶

Renesanční úpravy hradu realizovali v druhé polovině 16. století hrabata z Hardeka. Byly provedeny úpravy interiérů a došlo také k rozšíření a zesílení hradního opevnění. V roce 1643, za působení rodu Thurnů, dobyla hrad švédská vojska, která táhla směrem na Olomouc.

Na konci 17. století bylo jádro hradního komplexu přestavěno v ranně barokní zámek a to díky ostřihomskému arcibiskupovi z Pohronce, který panství koupil. Za jeho působení se na panství našla ložiska železné rudy a zpracovávalo se železo.¹⁷

---

¹⁴ Janoušek, E., Paměti města Letovic, str. 15 – 16

¹⁵ Knies, J., Vlastivěda moravská II. Boskovský okres, str. 114

¹⁶ Illa, M.: Obrázky z Letovic. Sešit č. 1, str. 44 (nečíslováno)

¹⁷ Janoušek, E., Paměti města Letovic, str. 51

V roce 1724 zámek i s celým městečkem vyhořel. Majitelé panství, rakouský rod Blümegenů, jej však do roku 1730 obnovili. Za působení tohoto rodu došlo v Letovicích k obrovskému rozkvětu. Přispělo k tomu také to, že tato rodina patřila k předním rodům v rakouské monarchii. Řada jejich členů zastávala významná místa ve státních i církevních úřadech. Největší podíl na rozvoji města měl Jindřich Kajetán, svobodný pán Blümegen, který roku 1774 zřídil na svém panství fideikomis. V roce 1750 založil klášter Milosrdných bratří a vybudoval plátenickou manufakturu s bělidlem.¹⁸ Roku 1748 se stal Jindřich Kajetán Blümegen tribunálním kancléřem a posléze nejvyšším zemským komořím. V hodnostech postupoval a po smrti hraběte Chotka byl roku 1771 jmenován nejvyšším dvorským kancléřem.¹⁹

Stavební vývoj vyvrcholil za Kálnokyů, do jejichž držení se zámek dostal po roce 1820. V tomto roce zámek empírovými a pseudogotickými úpravami získal nynější vzhled. Byly také přistavěny konírny, letní a zimní jízdárny, arkády na terase a došlo i k přestavbě středověké věže.

„V letech 1881 – 1885 byl upraven zámecký svah v rozsáhlý park anglického stylu. Jako významný krajinářský prvek se svými 26 ha celkové rozlohy byl roku 1996 vyhlášen chráněným krajinným územím. Je řazen mezi nejvýznamnější a nejkrásnější zámecké parky u nás.“²⁰

„Rodový statek z rozhodnutí ONV v Boskovicích ze dne 28. 8. 1945 podle dekretu č. 12/1945 Sb. presidenta republiky Eduarda Beneše byl Kálnokyům zkonfiskován a majitelé na základě usnesení městského zastupitelstva v Letovicích byli vystěhováni. Zámek přešel do vlastnictví státu.“²¹ Po roce 1945 se stal zámek majetkem MěNV v Letovicích. V této době také sloužil jako internát pro učně, kteří se učili pro n. p. Tylex. Ve druhé polovině 20. století byl zámek účelově využíván jako vojenské sklady, byl zde umístěn vojenský archiv, některé části využívalo i místní zemědělské družstvo jako kanceláře. Od padesátých do sedmdesátých let 20. století zde také bydleli učni navštěvující zdejší učňovskou školu. Nulová údržba přivedla jeho pozdější havarijní stav.

Po roce 1989, po dlouhých průtahách, byl zámek navrácen v restitučním řízení hraběti Alexandru Kálnokymu, který dosud žije v Austrálii. Město Letovice ve

---

¹⁸ Janoušek, E., Paměti města Letovic, str. 56

¹⁹ Tamtéž, str. 57

²⁰ Historie letovického zámku. [online]. [cit. 2015-2-14]. Dostupné z: <<http://www.zamekletovice.cz/historie-zamku>>

²¹ MZA Brno, fond F 65, Velkostatek Letovice, dekret prezidenta republiky z 28. 8. 1945

spolupráci s Alexandrem Kálnokym začalo investovat do statického zajištění a sanace sklepení jízdáren. Proběhla také úprava zámeckého parku.²²

V roce 2004 hrabě Kálnoky prodal zámek současnému majiteli, panu Bohumilu Vavříčkovi z Boskovic. V této době byl zámek již ruinou. Nový majitel začal intenzivně pracovat na jeho rekonstrukci a záchraně. Od roku 2008 je zámek volně přístupný veřejnosti. Návštěvníci si mohou prohlédnout zrekonstruovanou zámeckou kapli, nádvoří se studnou hlubokou kolem 65 metrů, vinné sklepy, hladomornu s mučírnu a muzeum zemědělské techniky.

Obrázek 3 Zámek Letovice (foto poskytl Bohumil Vavříček)

V samotném zámku pak uvidí přízemí, které je ve stylu středověkého hradu, první patro, kde se nachází entomologické muzeum a nově zrekonstruované hraběcí pokoje. Ve druhém patře zámku probíhají výstavy obrazů a je zde také umístěna sbírka šicích strojů, které jsou spjaty se zdejší textilní a krajkářskou výrobou a s firmou Tylex.

V prostorách zámku jsou také nainstalovány figuríny oblečené do nádherných šatů zdobených krajkami vyrobenými v Tylexu. Na závěr prohlídky návštěvníci uvidí dva novomanželské apartmány, které se dají pronajímat. Okna jsou zdobena záclonami a závěsy z místní textilní továrny Tylex. Rovněž krajkové ubrusy a přehozy pocházejí z Tylexu.

---

²²Historie letovického zámku. [online]. [cit. 2015-2-14]. Dostupné z: <<http://www.zamekletovice.cz/historie-zamku>>

Prohlídka končí v nově zrekonstruované zámecké restauraci, která nabízí návštěvníkům příjemné posezení a kde je také možnost pořádání večírků, svateb a jiných oslav.

Při odchodu z areálu zámku návštěvníci prochází kolem mini zoo, ve které si mohou prohlédnout ovce, kozy, pštrosy a ve voliérách také papoušky, andulky a hrdličky.

1. 3. 2. Farní kostel sv. Prokopa

Gotický farní kostel sv. Prokopa stojí na skalnatém návrší a vede k němu z města krytá stupňovitá chodba, tzv. fortna z roku 1856.

Kostel je v listinách poprvé zmiňován roku 1353. Byl postaven pány z Letovic, kteří sídlili na místním zámku. U kostela býval po dlouhá staletí také hřbitov. Ten byl však kolem roku 1846 přemístěn o několik desítek metrů dál severním směrem. Prostranství kolem kostela bylo postupem času přeměněno na park. Konečnou podobu tento park získal v roce 1935.²³

Kostelní budova je dlouhá 34 metrů a široká 12 metrů, výška současné stavby je 15 metrů v lodi a 12 metrů v presbytáři.²⁴ Ve stěnách kostela se nacházejí náhrobní kameny se jmény majitelů letovického panství. Kostel je pravým muzeem těchto náhrobních kamenů, celkem jich zde je umístěných čtrnáct.²⁵

Před hlavním vchodem do kostela stála o samotě na mohutném zděném hranolu stará dřevěná zvonice. Roku 1847 byla ke kostelu přistavěna za podpory hraběte Gustava Kálnokyho čtyřhranná věž, na kterou byly vytaženy zvony ze staré zvonice, která pak byla zbourána. Za první světové války musely být zvony poskytnuty k roztavení k vojenským účelům. Dnešní zvony na kostele pocházejí z roku 1957 a jsou zasvěceny sv. Josefovi, Panně Marii a sv. Prokopovi.²⁶

V kostele je celkem sedm oltářů, které zdobí paličkované krajky z Tylexu. Hlavní oltář je ve tvaru stolu a po jeho stranách stojí dřevěné sochy sv. Petra a Pavla. Okna za oltářem zdobí barevné obrazy. Vpravo od hlavního oltáře se nachází boční

---

²³ Brodesser, S.: Staletími podél řeky Svitavy, str. 28

²⁴ Loď se říká té části, ve které jsou lavice a shromažďují se zde lidé.

²⁵ Vybíhal, P.: Kostel sv. Prokopa v Letovicích, str. 98

²⁶ Chloupek, J. a kol.: Zvony v Letovicích a okolí, str. 42

kaple s rokokovým oltářem Panny Marie Bolestné. Socha pochází z 15. století. Oltář byl renovován v roce 1958 v provedení pana Daňka.

Roku 1911 při pokládání nové dlažby dělníci objevili postranní podzemní hrobky a hlavní kryptu o dvou místnostech se schodišťovým vchodem uprostřed chrámové lodi.²⁷

Za pozornost stojí náhrobek Jana Fridricha z Hardeku a jeho manželky Alžběty de Monesis. Též skvostný je náhrobek Adama z Lomnice, představující rytíře ve zbroji. V roce 1932 byl vnitřek kostela vyzdoben obrazy českých světců, jejichž autorem je malíř Jan Daněk.²⁸

Obrázek 4 Farní kostel sv. Prokopa (foto autor)

²⁷ Vybíhal, P.: Kostel sv. Prokopa v Letovicích, str. 101

²⁸ Vykydalová, M.: Letovice a okolí, I. díl, str. 7

1. 3. 3. Kostel sv. Václava s klášteřem Milosrdných bratří

Klášteř Milosrdných bratří se začal stavět z podnětu tehdejšího majitele letovického panství, hraběte Jindřicha Kajetána Blümegena. Zakladatel přidělil pozemek bývalé panské zahrady východně od zámku pro stavbu nemocnice, kostela a hřbitova a také zahrady pro budoucí potřeby konventu a nemocnice. Dále složil kapitál 24. 000 zlatých rýnských s úrokem 6 %, z úroku plynoucí částka měla být použita na stavební práce. Hrabě Blümegen také dodal všechen stavební materiál.²⁹

K patrové, později dvoupatrové budově čtvercového půdorysu byl 26. června roku 1751 položen základní kámen. Ke klášterní budově patřila velká zahrada a lázně. Komplex budov stavěl člen Milosrdných bratří František Longinus Traub, který přišel do Letovic ze Švábska. V roce 1784 se již do klášterní nemocnice přijímali první pacienti. Nemocnice a v ní působící lékaři a ošetřovatelé řádu Milosrdných bratří byli zvláště oceňováni za péči o raněné v době napoleonských válek, při epidemii cholery a za první světové války. V letech 1928 – 1932 bylo nad průčelím přistavěno druhé patro.

V restaurovaném areálu nemocnice stojí za povšimnutí nádherná barokní lékárna s původním vybavením a freskami. V roce 1933 koupil konvent za 165 000 Kč dům na náměstí, kde zřídil lékárnu. Klášterní lékárna byla přeměněna na řadovou knihovnu. V roce 1949 byla nemocnice zestátněna, v padesátých letech bylo konventu odebráno pole a lékárna na náměstí. Po roce 1989 se bratři s převorem konventu Františkem Sanctusem Rottem vrátili, renovovali kostel sv. Václava a působí v nemocnici dodnes.³⁰

Součástí klášterního komplexu je kostel sv. Václava. V celé délce kostelní lodi je pod kostelem zbudována krypta, kde jsou pochováni členové hraběcího rodu Blümegenů i Kálnokyů. Místo posledního odpočinku zde našli i řádoví milosrdní bratři, kteří v Letovicích působili. Na „Vše svaté“ v prostoru krypty bývá sloužena latinská mše za všechny, kteří zde odpočívají.

Místo vyhrazené k poslednímu odpočinku zde má i bratr Severin, který v konventu Milosrdných bratří dosud pracuje a hrabě Alexandr Kálnoky, který byl posledním majitelem letovického panství a dosud žije v Austrálii.³¹

V klášteři je dnes léčebna dlouhodobě nemocných, která disponuje se 120 lůžky, na kterých probíhá doléčení a rehabilitace pacientů. Celý objekt nemocnice prochází

---

²⁹ Podsedník, H.: 250 let Milosrdných bratří v Letovicích, str. 38

³⁰ Tamtéž, str. 75

³¹ Illa, M.: Letovice - Milosrdní bratři, str. 10

v současné době generální rekonstrukcí. Jejím cílem je vybudovat na tomto místě moderní zdravotnické zařízení jak pro dlouhodobě nemocné, tak i pro ambulantní pacienty letovického regionu.³²

Obrázek 5 Klášter Milosrdných bratří (foto autor)

Obrázek 6 Krypta pod kostelem sv. Václava (foto autor)

---

³² Podsedník, H.: 250 let Milosrdných bratří v Letovicích, str. 75

2. Počátky textilní výroby v Letovicích

Ve druhé polovině 18. století nastal v Čechách a na Moravě rozvoj manufakturní výroby. Největším podnětem k rozvoji výroby byla definitivní ztráta hospodářsky důležitého Slezska. Slezsko představovalo nejprůmyslovější zemi monarchie a bylo střediskem obchodu. Nejrozvinutější byla v této době textilní výroba, kterou představovalo především vlnářství, lnářství a bavlnářství.

Mezi českými šlechtici, kteří viděli svoji budoucnost v nových formách podnikání, byl i Jindřich Kajetán Blümegen. Hrabě Blümegen patřil mezi schopné, ctižádostivé a ambiciózní šlechtické podnikatele, kteří hledali příležitost, kde by mohli využít svých schopností.

„Manufaktura je přechodným stupněm mezi řemeslnou a tovární výrobou. Vyrůstá zpravidla z řemesla a její ekonomicko – společenský dosah, byť značný, zákonitě nemohl vyvolat tak rozsáhlé změny, aby jimi byla zatlačena řemeslná výrobní forma.“³³ Manufaktury byly vývojovým stupněm pozdějších továren.³⁴

2. 1. Jindřich Kajetán Blümegen a jeho plátenická manufaktura

Jindřich Kajetán Blümegen pocházel z velmi starého rakouského rodu. Narodil se 13. června 1715. Roku 1724 koupil jeho otec Herrmann Jodok za 175 000 rýnských zlatých panství Letovice a Slatinku na Moravě. Tato panství přešla po jeho smrti do vlastnictví Jindřicha Kajetána Blümegena.

Jindřich Kajetán již jako mladý začal vykonávat řadu vysokých úředních funkcí. Roku 1740, ve věku 25 let, byl jmenován císařským radou, přísedícím zemského práva a asesorem tribunálu na Moravě. Rok 1744 přinesl baronovi a svobodnému pánu Jindřichu Kajetánovi další pracovní povinnosti. Při zřizování zemské milice na Moravě se stal členem generálního zemského válečného komisariátu a ještě byl v tomto roce jmenován úředním kancléřem při královském tribunálu moravském.³⁵

Tribunální kancléř baron Jindřich Blümegen, jehož působením byly značně zvýšeny daně na válečné výlohy panovnice, se stal nejvyšším komořím zemským a bylo

---

³³ Mainuš, Fr., Vlnářství, str. 89

³⁴ Svobodová, Vl.: Lidová a manufakturní textilní výroba, str. 91

³⁵ Notizen Blatt, 1857, č. 2, str. 19

mu uloženo od císařovny, aby dohlížel nad prováděním nového berního zřízení, které bylo na Moravě přijato s velkým odporem a které zasadilo první ránu stavovským svobodám.³⁶

Hrabě Blümegen v hodnostech postupoval. Roku 1753 se stal předsedou komise pro vypracování občanského zákoníku, s platem 8 000 zlatých ročně. Ta zasedala v Brně do roku 1756. Zákoník obsahoval mnohá zlepšení, hlavně omezení trestu smrti.³⁷

V roce 1760 jmenovala Marie Terezie hraběte Jindřicha Kajetána Blümegena státním radou.³⁸ Byl také jmenován nejvyšším kancléřem dvorským, prezidentem česko – rakouské kanceláře. Stal se i předsedou zvláštní komise na potírání nepokojů sedláků a proti šíření protestantismu v posledních letech vlády Marie Terezie. Císař Josef II. se snažil tlak těchto rozkazů zmírnit a barona Blümegena roku 1782 ze státní služby propustil.

Hrabě se velmi zasloužil o zvelebení Letovic. Dal k dispozici svůj pozemek na stavbu kláštera Milosrdných bratří s kostelem sv. Václava, pod kterým si dal podmínku zbudovat hrobku pro pohřbívání hraběcí rodiny a členů tohoto řádu. Povolení k těmto stavbám obdržel od císařovny Marie Terezie, která mu přispěla i značným obnosem (24 000 zlatých).³⁹ V Letovicích roku 1750 založil plátenickou manufakturu, která byla v roce 1774 přeměněna na manufakturu bavlnářskou. Založil zde také bělidlo, valchu a potiskárnu kartounů. Na zámku, kde sídlil, nechal vybudovat palírnu a bednárnou.

Jindřich Kajetán Blümegen na svém velkostatku v Letovicích a Slatině zřídil 26. července 1774 fideikomis v ceně 350 000 zlatých. Tím zaručil vlastnictví Letovic a Slatinky rodině Blümegenů a určil nástupnictví. Vlastník fideikomisu nesměl velkostatek prodat ani zadlužit. Dědictví stanovené Blümegenem se vztahovalo pouze na prvorozeného mužského potomka.⁴⁰

Hrabě Blümegen zemřel ve věku 74 let dne 30. července 1788 v Letovicích. Je pohřben v rodinné kryptě, která se nachází pod kostelem sv. Václava.⁴¹

Jelikož hrabě Blümegen neměl žádné mužské potomky, odkázal panství synovi své sestry Eleonory Kálnoky (rozené Blümegenové). Dne 9. června 1813 byl ustanoven dědicem hrabě Heinrich Kálnoky.⁴²

---

³⁶ Janoušek, E., Paměti města Letovic, str. 57

³⁷ Tamtéž, str. 57

³⁸ MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, protokol z roku 1760

³⁹ MZA Brno, fond G 76 Rodinný archiv Kálnokyů, invent. č. 780

⁴⁰ MZA Brno, fond G 76 Rodinný archiv Kálnokyů, invent. č. 781

⁴¹ Podsedník, H.: 250 let Milosrdných bratří v Letovicích, str. 81

⁴² MZA Brno, fond G 76 Rodinný archiv Kálnokyů, inventární číslo 781

Obrázek 7 Hrabě Jindřich Kajetán Blümegen (foto autor, převzato z Illa Milan: Hrabata Kálnoky a Letovice)

Rakouská vláda podporovala rozvoj manufaktur. Osvobozovala jejich majitele na určitou dobu od daní, dávala jim i peněžité podpory a dělníky pracující v manufakturách osvobozovala od vojenské služby. Zvláště za Marie Terezie, po ztrátě průmyslového Slezska, zvýšila vláda podporu poskytovanou manufakturám. Podnikatelské snahy Marie Terezie, která věnovala textilní výrobě velkou pozornost, zasáhly zejména severní a západní Moravu.⁴³

---

⁴³ Mainuš, F.: Plátenictví, str. 92

Letovické panství bylo v polovině 18. století majetkem rodiny Blümegenů. Někteří členové této rodiny projevíli mimořádnou aktivitu v průmyslovém podnikání. V tomto směru vynikal hrabě Jindřich Kajetán Blümegen, který v roce 1750 založil v Letovicích manufakturu na látky v místě bývalé ledkárny a v roce 1755 bělidlo na plátno při řece Svitavě. Továrna hraběte Blümegena v Letovicích byla největší moravskou manufakturou v této době. Manufaktura se postupně rozrůstala a v roce 1769 zaměstnávala 51 tkalcovských mistrů a 80 tovaryšů. Zboží bylo vyráběno jednak ve vlastních budovách, jednak bylo odebíráno od tkalců z Letovic a okolních vesnic.⁴⁴

V letech 1763 – 1770 přinášela manufaktura spolu s obchodem s přízí ročně na letovickém panství 8 – 10 000 zlatých zisku.⁴⁵ Poptávka po zboží po skončení sedmileté války byla značná a ceny vysoké, takže příjmy manufaktury byly mimořádné.⁴⁶

Pro Blümegena pracovalo 200 – 300 dělníků a letovická manufaktura byla koncem 18. a počátkem 19. století největší na Moravě. Využívala i své výhodné polohy na tehdejší císařské silnici vedoucí z Prahy přes Brno do Vídně. Naproti továrně na pozemku, který patřil k panství, nechal Jindřich Kajetán Blümegen postavit domky pro své zaměstnance. Nově vzniklé části Letovic se začalo říkat podle svého zakladatele osada Jindřichov.

Továrna hraběte se skládala z tkalcovny, barevny, tiskárny a prádelny. Dělníci pracovali na 150 vřetenech a 15 tiskařských stolech.⁴⁷ Obyvatelé Letovic a vesnic patřících k panství se zabývali většinou zemědělstvím. Přestože 760 ha polí náležejících do katastru městečka nebyla pole úrodná. Ze zemědělských plodin se na Letovicku pěstovalo především žito, ječmen, oves, brambory a len. Vedle lnu se používalo ke zpracování textilní výroby konopí, vlna a bavlna.

Len byl odedávna důležitou plodinou. Byl surovinou pro výrobu lněných tkanin, ze kterých se vyrábělo šatstvo a ložní prádlo. Dodnes len neztratil na významu, i když byla objevena řada nových, umělých textilních hmot. Lnu se nejlépe dařilo v kamenité půdě s častými srážkami. Nejvhodnější podmínky k jeho pěstování byly v severní Moravě a na Kunštátsku poblíž Letovic. Pěstování lnu se však neomezovalo pouze na hornaté a méně úrodné oblasti. Len se v této době pěstoval téměř v každé vesnici. Většina feudálních velkostatků a zpravidla každá selská usedlost osívala část svých pozemků lnem.

---

⁴⁴ Vykydalová, M., Letovice a okolí, str. 15

⁴⁵ Podnikový archiv n. p. Tylex, doklad číslo 96

⁴⁶ Tamtéž, doklad číslo 86

⁴⁷ Illa, M., Letovice – dějiny města, str. 133

Na Moravě byl len pěstován od nepaměti a v celé severomoravské oblasti byla plátenická výroba přímo spjata s výrobou zemědělskou jako součást vesnického hospodářství. Len se na Moravě pěstoval ve velkém množství a tak se příze již v druhé polovině 17. století stala důležitým obchodním artiklem. Na vesnicích uměly spřádat len nejen ženy, ale i děti. Len se spřádal pomocí kolovratu.⁴⁸

Obrázek 8 Kolovrat určený ke spřádání lnu (foto autor, převzato z MZA, fond F 65)

Novou textilní surovinou byla bavlna – nebyla dostupná domácímu obyvatelstvu v takové míře jako len. Bavlna se dovážela ze zahraničí a byla velmi drahá. Její výroba se rozšířila až ve druhé polovině 18. století. Bavlna je přírodní textilní materiál získávaný z bavlníku. Bavlník je rostlina, která se pěstuje především v Africe, Americe a Asii. V menším množství také v některých teplých oblastech Evropy.⁴⁹

Továrna hraběte Blümegena patřila koncem 18. století k nejvýznamnějším tiskárnám kartounu v tehdejším Rakousku. Její výrobky byly pro jakost a nízkou cenu oblíbeny v celé monarchii.

Letovická manufaktura v padesátých letech 18. století byla podnikem, kde se vyrobené plátno již také bělilo. Zboží z letovické manufaktury se vozilo koňskými potahy do Vídně, kde bylo uloženo do skladu. V roce 1755 se vezlo do Vídně 509 kusů moravského bílého plátna a 120 kusů zwillichu.⁵⁰

⁴⁸ Kol. autorů: Muzeum krajky Vamberk, str. 11

⁴⁹ Mainuš, Fr., Vlnářství, str. 65

⁵⁰ MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, manufakturní protokol 19. ledna 1757

Prvním ředitelem manufaktury byl Franz Johann Scholz, narozený v Litavě.⁵¹ Byl hraběti Blümegenovi vynikající pomocnou silou. Vyznamenal se ve výrobní sféře a v barvení. Jeho schopnosti byly tak velké, že ho císařovna Marie Terezie 14. ledna 1770 vyznamenala pamětní medailí.⁵²

Původně se letovická manufaktura specializovala na výrobu lněných tkanin a na výrobu pláten pro vojenské účely. Pěstování lnu a jeho spřádání nestačilo na výrobu tkanin. V Letovicích byl nepříliš početný tkalcovský cech. V roce 1732 měl cech dvacet tři mistrů, z nichž pouze deset žilo v Letovicích a ostatní pocházeli z blízkých vesnic, patřících k letovickému panství, tzv. venkovští pláteníci.⁵³ Ani produkce příze nebyla veliká. Místní poddaní dělali jen hrubou přízi. Dalším problémem, se kterým se musel majitel manufaktury vypořádat, byl nedostatek tkalců, později i přadláků. Vrchnost byla nucena hledat tkalce pro manufakturu v širokém okolí. V Letovicích pracovali tkalci z Jevíčka, Moravské Třebové, ale i z manufaktury v Janovicích.

Hrabě Blümegen ve své továrně zaměstnával dílovedoucího Starka, který měl za úkol dohlížet na výrobu a faktory. Jeho roční plat činil 250 zlatých. Byla mu udělena povinnost jedenkrát týdně dělat s tkalci porady, na kterých se odstraňovaly zjištěné chyby.⁵⁴

Na bělidle v Letovicích byl po několik let zaměstnán bělič Reinisch. Pro provoz bělidla byl nejdůležitější dostatečný zdroj čisté vody. Proto se bělidla stavěla při řekách. Blümegenovo bělidlo mělo výhodnou polohu, bylo postaveno na břehu řeky Svitavy, regulované pomocí dřevěných kůlů, která zaručovala dostatek vody pro provoz bělidla i když bylo suché léto.⁵⁵

Sezóna na bělidle trvala od jara do podzimu. Příze i plátno se nejdříve roztřídily podle kvality a potom procházely řadou složitých operací. Na louce, kde se bělené zboží sušilo, bylo postaveno obydlí pro běliče a pomocníky. Také zde byla postavena dřevěná bouda, v ní byl kotel nebo více kotlů, ve kterých se vařily roztoky a přípravky pro bělení. Postup při bělení tkanin byl stejně zdlouhavý jako při zpracování příze. Bělič musel mít velké zkušenosti, aby plátno odvedl bez chyb, aby na něm nebyly skvrny, díry a nebylo šedivé barvy. Když bělič obdržel lněné tkaniny, pečlivě je prohlédl, zda v nich nejsou díry nebo zjevné chyby, za které by byl zodpovědný. Ve velkých

---

⁵¹ Historie krajkářské výroby v Letovicích, I. díl, str. 56

⁵² MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, doklad o udělení medaile Marií Terezií ze 14. ledna 1770

⁵³ Mainuš, Fr., Plátenictví, str. 129

⁵⁴ Kronika n. p. Tylex, str. 51

⁵⁵ Tamtéž, str. 58

dřevěných neckách se prádlo pečlivě složilo a zalilo teplou čistou vodou, aby se odstranila nečistota a škrob. Máčení trvalo dlouho, často až osm dní. Pak se začalo prát v roztoku z popele, každý bělič měl svoje výrobní tajemství. Po šestihodinovém praní v horkém a studeném roztoku se plátno propláchno a prostřelo na trávník, kde se polévalo čistou vodou. Bělič přali obvykle v noci, aby s východem slunce bylo plátno připraveno k položení na bělicí místo (trávník). Pak bylo potřeba plátno stále polévat, aby bylo vlhké. Běličský mistr musel určit, kdy se má opakovat praní plátna v běličském roztoku.

Běličovi pomocníci museli pilně polévat rozložené plátno a to tak dlouho, až mistr zjistil, že bělení pokročilo natolik, aby se mohlo přistoupit k další operaci – apretuře.

Někteří bělič používali k bělení i jiné prostředky, zejména kyselé mléko a někdy vápno. Nejlépe se bělilo na jaře. Byly slunné dny a občasné dešť ulehčil pracovníkům polévání. Výrobky vybělené v jarním bělení považovali odborníci za nejlepší.⁵⁶

Spotřeba popela na bělení plátna a příze byla značná, popel se kupoval od poddaných, kteří byli povinni dodávat bělidlu určité, smlouvou stanovené, množství popela. Na bělení byl nejlepší popel z tvrdého dřeva. Proto ředitel manufaktury žádal hraběte Blümegea, aby nařídil letovickému vrchnímu porazit pro bělidlo alespoň deset stromů, ale jen těch, které mají tvrdé dřevo. Hrabě však s ředitelovým návrhem nesouhlasil a nepovažoval za nutné, aby letovické bělidlo používalo jen popel z tvrdého dřeva, protože v manufaktuře v Kettenhofu se používá jen popel z měkkého dřeva, které je několikrát levnější.⁵⁷

Velkou část dřeva, která byla potřeba k bělení, dodávalo kunštátské panství, s kterým měla letovická manufaktura uzavřenou smlouvou.⁵⁸

Podle manufakturní zprávy z roku 1756 bylo letovické bělidlo v nájmu.⁵⁹ Bělič si pronajímal bělidlo s veškerým zařízením, staral se o jeho chod, o pracovní síly a materiál. S majitelem uzavíral písemnou smlouvu, ve které souhlasil s navrženou mzdou a zavazoval se zpracovat určité množství plátna a příze. Mzdy běličů byly značně vysoké, až 250 zlatých ročně. Odborníků v tomto odvětví nebylo mnoho, proto byli hledáni, hlavně slezští bělič příze se stali proslulými. Byli u zřízení bělidla i v Letovicích. Každý bělič měl výrobní tajemství, které si pečlivě střežil. Pracoval podle

---

⁵⁶ Mainuš, Fr., Plátenictví, str. 157

⁵⁷ MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, Vídeň 28. března 1781, odpověď hraběte Blümegea

⁵⁸ Kronika n. p. Tylex, str. 78

⁵⁹ Mainuš, Fr., Plátenictví, str. 24

receptů zděděných po otci a získaných praxí. Výrobní postup každého z těchto odborníků byl odlišný.⁶⁰

Běličská sezóna začínala s příchodem jara a končila v podzimních měsících. Na jaře a v létě se pracovalo na bělidle nepřetržitě ve dne v noci. Na bělidle v Letovicích byli zaměstnáni vedle odborných sil také pomocníci, mezi nimi i chudé ženy, které zde nacházely obživu během jarních a letních měsíců.⁶¹

Práce na bělidle byla namáhavá. Již v roce 1778 bělidlo bylo v nájmu a všichni zaměstnanci bělidla dostávali za práci mzdu.

Roku 1788 pracoval v Letovicích jeden zkušený bělič, který dohlížel na práci čtrnácti nočních hlídačů, šesti nádeníků a jedenadvaceti pomocníků.

Uvádím mzdu pracovníků bělidla⁶²:

Bělič	za jeden den	1 zlatý
Noční hlídač	za jeden den	15 krejcarů
Nádeník	za jeden den	15 krejcarů
Pomocník	za jeden den	15 krejcarů

Noční hlídači museli hlídat přízi a plátno rozprostřené v noci na trávnících kolem budovy bělidla. Součástí letovické manufaktury kromě bělidla byla i barvírna a valcha, obě vybudované v roce 1756.

Lněné výrobky letovické manufaktury se v 18. století prodávaly v Uhrách, ve Vídni, ve Štýrském Hradci, v Salcburku i v Terstu.⁶³ Z lněných tkanin se věnovala v letovické manufaktuře značná pozornost výrobě vojenských pláten.

V 50. letech byla významným zákazníkem brněnská půjčovná banka, která se velmi věnovala obchodu s lněnými tkaninami doma i v zahraničí. Banka zasílala zboží obchodníkům do Marseille a za dvacet pět let činnosti odebrala půjčovná banka z letovické manufaktury za 217 322 zlatých zboží.⁶⁴

Blümegenova letovická plátenická manufaktura vyráběla vojenské plátno, kanafasový trichet, kanafas bílý a květovaný, barchet, kanafas páskovaný, moravské bílé plátno, kapesníky, zwillich, ubrusy, prostěradla, ložní prádlo, punčochy a šátky.⁶⁵

⁶⁰ Kronika n. p. Tylex, str. 80

⁶¹ Tamtéž, str. 82

⁶² MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice. Letovice 14. srpna 1778, mzdy pracovníků bělidla a přadláků.

⁶³ Mainuš, Fr., Plátenictví, str. 131

⁶⁴ Tamtéž, str. 168

⁶⁵ MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, Let. 11. září 1765

V roce 1768 podnik zaměstnával 51 tkalcovských mistrů, 80 tovaryšů, 40 učňů, 1221 přadláků, 14 potiskovačů, 3 formíře, 43 malířek, 2 valchaře, 25 pomocníků, poddaných z letovického panství, a několik desítek manufakturních úředníků.⁶⁶

Všechny úseky výroby plátěného zboží byly soustředěny v dílnách Blümegeňovy manufaktury a tvořily tak soustředěnou manufakturu. Jen předení bylo prací poddaných ve svých obydlích.⁶⁷

Námezdní pracovní síly pracovaly v letovické manufaktuře pod přísným dohledem dílovedoucích (Werkmeistrů) v manufakturních dílnách. Majiteli podniku patřily stroje a zařízení, na kterých poddaní pracovali. Na tkalcích, barvířích, běličích i tiskařích závisela kvalita výrobků, na ni zase odbyl zboží a výše zisku. Všichni zaměstnanci byli závislí na majiteli textilního podniku a za práci dostávali mzdu. Mzda byla denní a jen někteří zaměstnanci měli stálý roční plat. Manufaktura v Letovicích měla kapitalistický charakter.

2. 2. Rozvoj manufaktury zaměřené na zpracování bavlny

Hrabě Jindřich Kajetán Blümegeň byl velmi schopným a zkušeným podnikatelem. Rychle si uvědomil význam nové textilní suroviny – bavlny a rostoucí oblibu bavlněného zboží. V roce 1765 se proto rozhodl změnit svoji plátenickou manufakturu v bavlnářskou. Ještě několik let v ní však převládaly stavy upravené na výrobu lněných tkanin. V roce 1769 se zhotovovalo bavlněné zboží ze 140 stavů pouze na 40 stavech.⁶⁸ Poddaní dostávali od vrchnosti kolovraty a jiné přadlácké potřeby, aby bylo pro manufakturu spředeno co nejvíce příze. Doprava bavlny a příze do Letovic byla nákladná. V roce 1767 bylo na Blümegeňově panství 318 přadláků bavlny, kteří získali kvalifikaci. Byly zakládány přadlácké školy, kde se přadláci učili vyrábět jemnou bavlněnou přízi.

Přechod na výrobu bavlněného prádla nemohl být jednorázový, protože přadláci se museli nejdříve naučit příst novou surovinu. Bavlna se zaváděla do výroby postupně, ze začátku se směšovala při tkaní se lnem a vyráběla se polobavlněná látka, tzv. barchet.

Bavlněné výrobky si získaly oblibu u spotřebitelů. Toto zboží bylo teplejší než lněné. Na dámské šaty byly zvláště vhodné bavlněné látky a barchety. Bavlněné výrobky

---

⁶⁶ Kronika n. p. Tylex, str. 92

⁶⁷ Podnikový archiv n. p. Tylex, manufakturní protokol 2. října 1769

⁶⁸ Mainuš, Fr., Vlnářství, str. 163

byly také mnohem lacinější než vlněné šatovky. Obyvatelstvo ve městech i na venkově si začalo zvykat na bavlněné látky a byla po nich velká poptávka.

Podnikatel musel hledat přadláky všude, kde byli dosažitelní, bez ohledu na vzdálenost. Druhou početnou skupinu manufakturních pracovníků tvořili tkalci. Byli mezi nimi původní zaměstnanci plátenické manufaktury, kteří se zapracovali a přešli na výrobu bavlněných tkanin. V letech 1781 – 1782 se letovická manufaktura rozšířila o další budovy, do kterých byly instalovány také nové stroje. V těchto dílnách pracovali většinou tovaryši pod vedením mistrů. Pomocné práce vykonávali učni a pomocníci.⁶⁹

Tkalci zaměstnaní v Letovicích byli trojího druhu. Jedni pracovali v manufakturních dílnách, druzí tkali ve svých domovech z příze odebrané z manufakturních skladů a třetí skupinu tvořili tkalci z několika měst, kteří pracovali jen občas podle smlouvy na dodávku určitého množství zboží.

Majitel manufaktury postupně rozšířil bělidlo, zvětšil a lépe vybavil barvírnu a zřídil potiskovárnu bavlněných kartounů. Výstavba letovické bavlnářské manufaktury byla začátkem 80. let dokončena. Vedení a organizační záležitosti byly svěřeny řediteli. V každé dílně byl vedoucí.⁷⁰ Faktoři řídili přadláctví, v tkalcovských dílnách pracovali mistři. Byla zavedena dělba práce. Přadláci dostávali k předení již připravenou bavlnu, předem očištěnou pomocnými dělníky. Tkalci si odebírali již přízi, nikoli bavlnu, a tu zpracovávali ve svých domovech. Barvení, potiskování a bělení se provádělo jen v manufakturních zařízeních.

Velkým problémem byl nedostatek surové bavlny, musela se dovážet a byla drahá. Cena bavlny stále stoupala. V letovické manufaktuře se zpracovávala bavlna z Makedonie, ze Smirna, stejně tak i bavlna americká a asijská. Balíky bavlny vozili poddaní z Vídně koňskými potahy po špatných cestách.⁷¹

S výrobou bavlněných tkanin souvisí i jejich potiskování. V roce 1781 začala pracovat tiskárna bavlněných kartounů. Potiskování látek se provádělo ručně pomocí dřevěných forem. Na výrobu forem se používalo hruškové dřevo, které se nakupovalo ve Vídni. Doprava byla vyřešena tak, že každý forman, který vezl zboží z Letovic do vídeňského skladu, na zpáteční cestě vzal určité množství dřeva.

V roce 1781 letovická manufaktura zaměstnávala 15 tiskařů a 8 modelářů. Dále zaměstnávala 50 malířek v trvalém pracovním poměru.

---

⁶⁹ Mainuš, Fr., Vlnářství, str. 166

⁷⁰ Tamtéž, str. 165

⁷¹ MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, řada manufakturních protokolů z let 1781, 1782.

Roku 1792 vyráběla manufaktura hraběte Blümege na 600 stavech 24 000 kusů kartounů, většinou tištěného, a 600 kusů mušelínu. Zboží se vyváželo většinou do Pruského Slezska.⁷²

V době největšího rozkvětu zaměstnávala manufaktura v Letovicích 10 000 lidí a vyrábělo se zde 30 000 kusů bavlněného zboží. Obrat letovické textilky činil 80 000 zlatých ročně.⁷³ Letovická bavlnářská manufaktura se tak stala největším bavlnářským podnikem na Moravě.

2. 3. Přejchod od manufaktury k tovární výrobě

I na počátku 19. století zůstal hlavním sídlem textilního průmyslu brněnský kraj, kde se v Letovicích nacházel největší podnik – Blümegeova bavlnářská manufaktura. V roce 1788, po smrti zakladatele letovické manufaktury Jindřicha Kajetána Blümege, přešel fideikomis na jeho syna hraběte Františka Jindřicha, který zemřel bezdětný. Celé panství proto v roce 1813 zdědil vnuk zakladatele Jindřich hrabě Kálnoky, který pocházel z Maďarska.

Ještě roku 1810 byl provoz letovické manufaktury velmi silný, bylo vyrobeno 40 000 kusů bavlněného zboží.⁷⁴

Manufaktura v této době nesla označení: KAISERLICHE KÖNIGLICHE PRIVILIGIERTE HEINRICHSTHALER FABRIK LETTOWITZ. V její těsné blízkosti při císařské silnici vznikla osada Jindřichov, která byla pojmenovaná po zakladateli této kartounky, hraběti Jindřichu Kajetánu Blümegeovi. Poněvadž se továrna v Jindřichovském údolí neubráníla konkurenci, majitelé výrobu tištěného kartounového zboží zastavili.⁷⁵

Největší bavlnářský podnik nejen v Letovicích, ale i v širokém okolí se stal obětí úpadku. Roku 1816 roční výroba zboží nedosáhla ani 10 000 kusů a o dva roky později, v roce 1818, výroba klesla ještě více, na pouhých 8 000 kusů za rok. K prvnímu lednu 1820 byl proto provoz v letovické textilce zastaven a veškerá manufakturní privilegia byla zrušena.⁷⁶

---

⁷² MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, manufakturní protokol z roku 1792

⁷³ MZA Brno, fond F 65 Velkostatek Letovice, manufakturní protokol z roku 1792

⁷⁴ Podnikový archiv n. p. Tylex, dotazník z roku 1818.

⁷⁵ Illa, M.: Obrázky z Letovic. Sešit č. 6, str. 21 (nečíslováno)

⁷⁶ Podnikový archiv n. p. Tylex, dotazník z roku 1820.

2. 3. 1. Krajkářská výroba v Letovicích v 19. století a na počátku 20. století

Ve druhém desetiletí 19. století nastala pro nejvýznamnější podnik v Letovicích doba úpadku, proto bylo potřeba provést razantní změnu. Roku 1831 byl podnik vyčleněn z panství, které náleželo v této době rodu Kálnoky, a oddělen od fideikomisu. Z tohoto rozhodnutí vyplynulo, že mohl být jeho majitelem samostatně prodán. Budovy továrny o rok později (1832) koupil vídeňský obchodník s přízí Daniel Baum. Hrabě Kálnoky prodal Danielu Baumovi budovy podniku včetně vnitřního zařízení, které bylo potřeba k provozu výroby, za 20 000 zlatých.⁷⁷

Obchodník Daniel Baum složil ihned 5 000 zlatých a zbývající částku splatil do konce roku 1832. Nový majitel mohl sice s koupenými objekty volně disponovat, ale každá změna musela odpovídat charakteru textilního podniku. Pokud chtěl Daniel Baum rozšířit podnik nebo udělat jakýkoliv zásah na řece Svitavě, musel mít souhlas od majitelů panství hrabat Kálnokyů.⁷⁸

Nový majitel neobnovil tradiční výrobu kartounů, ale zavedl v letovické továrně výrobu zboží, kterým se nemohl pochlubit žádný podnik v rakouské monarchii. Toto zboží nebylo běžné ani na evropském kontinentě. Byla to strojová výroba tylu a krajek.

Ruční výroba krajek byla velmi náročná a nemohla uspokojit požadavky spotřebitelů. Majitel Daniel Baum hledal cestu, jak výrobu krajek urychlit a zboží prodávat levněji. Centrem snah se stala Anglie, kde se krajky vyráběly strojově. Stroj na tyl zvaný bobinet vynalezl v Nottinghamu v roce 1809 hodinář John Leavers, je nazvaný podle vynálezce – leavers.⁷⁹

Angličané si byli vědomi svého světového prvenství ve výrobě tylu, uvědomili si výhodnou obchodní příležitost a proto vývoz bobinetových strojů z Anglie zakázali pod trestem smrti. Majitel letovické textilky, velkoobchodník Daniel Baum provedl smělý plán. V Anglii několik těchto strojů koupil a nechal je vyvést tajně v rozmontovaném stavu přes Hamburk, Štětín, Antverpy a Terst. Dlouhé hřídele, pro svoji délku velmi nápadné, musely být připevněny ke dnu lodi v noci a tak vyvezeny z Anglie. Rozmontované stroje v bednách jako součástky k jinému zařízení se tak dostaly na

---

⁷⁷ MZA Brno, fond G76 Rodinný archiv Kálnokyů, inv. číslo 803

⁷⁸ MZA Brno, fond H 410 M. Faber a spol., tkalcovna tylu, krajek a záclon Letovice, inv. číslo 127, karton číslo 32

⁷⁹ Šrůtek, J.: Odkud a kam, krajko? In Dějiny a současnost, roč. 7, 1965, č. 9, str. 31.

evropskou pevninu. Z uvedených evropských přístavů byly stroje, rozebrané na jednotlivé součástky, převezeny na sjednaných povozech do Baumovy letovické textilky. Sestavování rozebraných strojů nebylo jednoduché a vyžadovalo zkušené odborníky. Museli být nakonec pozváni drazí montéři z Anglie, kteří stroje sestavili a naučili letovické textilní dělníky nové bobinetové stroje obsluhovat.⁸⁰

Roku 1832 stroje začaly vyrábět anglický tyl. Později byla zahájena výroba krajek v Letovicích i na strojích Warp (1834).⁸¹

První stroje v letovické továrně byly malé a primitivní. Měly jednoduchou konstrukci. Do dřevěného rámu byly vsazeny hřebeny, člunky a vedení nití. Hlavní část – stav byl široký pouze metr.⁸² Výroba závisela na zdroji vodní síly – na vodním kole, které pohánělo stroj. Po tři hodiny se v náhonu voda zadržovala, pak byl otevřen jez a otáčející se kolo hnalo stroje. Když se jez znova plnil vodou, museli dělníci otáčet kolem ručně. Tato těžká práce se nelíbila jednomu z tkalců, proto vynalezl pohodlnější způsob pohonu šlapáním.⁸³

Daniel Baum vložil do podnikání celý svůj majetek. Finančně se vyčerpal nákupem strojů, jejich stavbou, opravami továrních budov, novým bělicím a apretačním zařízením.⁸⁴ Letovické výrobky tylu se dostaly na trh a Anglie zahájila proti Baumovi konkurenční boj. Snížila cenu krajkového zboží a tím se dostal majitel letovické textilky do velmi těžké finanční situace.⁸⁵

Dne 23. září 1833 navštívil továrnu při své cestě do Prahy císař František I. Od majitele továrny se dozvěděl o tísní a těžkostech a slíbil pomoc. Ta pro novou továrnu na bobinet přišla v podobě privilegia, že v tuzemsku nesmí být zřízena stejná výroba a majitel měl povoleny daňové úlevy. Po dobu císařova života byl od daní osvobozen.⁸⁶

Prvního srpna 1834 prodal veškeré stroje bobinetové a Warp dalším dvěma obchodníkům s textilem a krajkami, svému švagru Moritzu Faberovi a jeho příteli Ludwigu Damböckovi, kteří měli svoje obchodní samostatné firmy ve Vídni. Oba byli německé národnosti. Budovy a ostatní zařízení jim pronajal. Tak vznikla firma s názvem Tull anglais Fabrik, L. Damböck a M. Faber zur Lettowitz.⁸⁷

---

⁸⁰ Podnikový archiv n. p. Tylex, Dějiny, výroba, výrobky.

⁸¹ MZA Brno, fond G 76 Rodinný archiv Kálnokyů, inv. číslo 804

⁸² MZA Brno, fond H 410 M. Faber a spol., inv. číslo 140, karton číslo 33

⁸³ Illa, M., Letovice - dějiny města, str. 134

⁸⁴ MZA Brno, fond G 76 Rodinný archiv Kálnokyů, inv. číslo 805

⁸⁵ MZA Brno, fond H 410 M. Faber a spol., inv. číslo 141, karton číslo 33

⁸⁶ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 9

⁸⁷ Tamtéž, str. 11

Noví majitelé provedli v továrně řadu změn. Všechny tylové stavy byly upraveny na rotační pohon. Do provozu byly zavedeny nové stroje zakoupené v Sasku. Roku 1835 v továrně bylo zaměstnáno 120 dělníků, v následujícím roce stoupl počet na 256 zaměstnanců. Letovická továrna ještě zaměstnávala 1 200 lidí, kteří zpracovávali tyl doma.⁸⁸

V roce 1863, po smrti zakladatele výroby Bauma, se celá továrna dostala do rukou Moritze Fabera a nesla název M. Faber a CO.

Od roku 1885 má továrna vedená Moritzem Faberem velkou konkurenci ve firmě Wagner a Rohlínek v Brně.⁸⁹ Brněnská firma byla zrušena a stroje odkoupil majitel letovické továrny. Pan Rohlínek začal v Letovicích pracovat jako správce. Byly odkoupeny stroje leaversové, krošetové a Tattings.

Pro provoz továrny bylo důležité zřízení telegrafní stanice. V roce 1890 pracovalo v továrně již 400 lidí. Rok za rokem továrna rostla a byla vybavována novým zařízením a novými stroji pro rozvoj výroby. V tomto roce byl ještě schválen zákon o jedenáctihodinové pracovní době, o omezení práce žen a zákaz práce dětí do 14 let.⁹⁰

V roce 1895 přebírá vedení letovické továrny Hanz Faber a vedení ve Vídni Dr. Richard Faber, který uplatňuje své progresivní zkušenosti z Anglie. Modernizuje výrobu a v roce 1896 dochází k přestavbě celého pohonného systému. Sortiment výrobků se měnil podle druhu nainstalovaných strojů. Vyráběl se hedvábný tyl a síťoviny ze strojů bobinetových. Ze strojů záclonových a krošetových to byly záclony, dečky, závoje, šerpy, ručníky a moskyto sítě.⁹¹

Na strojích Warp se vyráběly krajky Tattings, lněné krajky, vložky do ložního prádla, látky s iniciálami pro železnice, které byly chráněny patentem. Dále se vyráběly krajky Bretoňské, pokrývky, výšivky na tylu, vzdušné krajky, výšivky na organtinu a na vlně. Hotové výrobky byly většinou bílé, barvilo se jen černou barvou.⁹²

Významným mezníkem je rok 1904, kdy je v továrně zavedeno místo plynového elektrické osvětlení. Byl zakoupen majitelem parní stroj s dynamem na výrobu elektřiny. Podnik zaměstnával v této době 1000 pracovníků a ještě 200 domácích. V roce 1908 zavedl Hanz Faber strojovou výrobu paličkovaných krajk na padesáti paličkovacích strojích. Nechal postavit kotelnu, která dodávala teplou vodu prádelně a

---

⁸⁸ MZA Brno, fond H 410 M. Faber a spol., inv. číslo 203, karton číslo 59

⁸⁹ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 56

⁹⁰ Illa, M.: Obrázky z Letovic. Sešit č. 7, str. 15 (nečíslovaných)

⁹¹ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 32

⁹² Tamtéž, str. 16

bělidlu, sušárně teplo. V zimě vytápěla továrnu. Do hal dal postavit nejmodernější stroje.

V Moravském zemském archivu v Brně je ve fondech uloženo několik dopisů napsaných bývalými zaměstnanci firmy Faber, kteří byli požádáni panem Faberem, aby napsali o svých vzpomínkách na začátky výroby krajek v roce 1832.⁹³

V dopisech zaměstnanci většinou děkovali majiteli firmy za práci, kterou mohli v továrně vykonávat. Mnohdy bylo těžké sehnat jakoukoliv práci a tady mohli dělníci pracovat uvnitř v budovách a jejich práce nebyla nijak ovlivněna rozmary počasí. Podmínky v továrně byly považovány za mnohem lepší, než byla například práce na polích nebo v lese patřícímu k velkostatku. Lidé měli také jistý pravidelný výdělek.

Nejvíce vystihuje chod továrny dopis paní Špikové, která v něm píše: „Já níže podepsaná, dovoluji si něco napsat o chodu továrny v roce 1833. Na panských lukách, tam byly taková dlouhá ráhna na kolech a na těch ráhnech visely ty plátna a také na zemi na trávníku a polévaly je vodou a bělili, také zde malovali velké šátky (vlňáky) a ženský k nim vázaly střapce, ale potom když ustala práce, byla zde v Letovicích velká nouze, lidi prodávali co měli. Ze zakladatelů našeho podniku jsem osobně znala p. Bauma, p. M. Fabera a Artura Fabera. V podniku pamatuji záclonové stroje, byly asi 1 m široké, každý dělník měl dva na obsluhu a měl přiděleno jedno děvče na pomoc, to muselo hlídat, aby se nedělaly chyby a pomáhalo navlékat nitě a co mohlo zastat, večer svítit svíčkama lojovými. Později se svítilo plynem, na každém konci stroje, bylo připevněno jedno světlo, ale když dělník šel svítit na cívky dozadu, musel mít svíčku a dávat pozor, aby se nechytil tyl. [...] Pracovala jsem v továrně od 11 let za plat 16 krejcarů denně. Ráno musela chodit na 6 hodin a d'ála do 7 hodin večer. Po celý továrně se svítilo svíčkami nebo kahanem s petrolejem. Byla jsem v továrně 53 let. Dělal se dámské přehozy, šátky, šály, půlšátky, čepce, stříhané krajky všech druhů a šírek, dečky, záclony, firačiky (malé záclony), vyšívalo se na tylu. Vše bylo pracné, stroje šly pomalu, pamatuji si jak děvčata točily Vachlovačky rukama. Před válkou jsem pracovala na strojích laiwersových, d'ála jsem glossové krajky na párah. Pracovala jsem v závodě, až do světové války. Za pana Hannse Fabera se hodně stavělo, kdy se náš závod hodně zdokonaloval ve všem, jak v osvětlení tak i v pohonu. Lidé chodili do práce v dřevácích. Přeji si, aby náš závod stále vzkvétal, jak dosud, aby měl tak dobrého

---

⁹³ MZA Brno, fond H 410, M. Faber a spol., inv. č. 201, číslo kartonu 59

vůdce jak dosud, vždyť je pro náš kraj velkým dobrodincem a živitelem mnoha dělníků a rodin.“ Marie Špiková, Einspulerin⁹⁴

Z dalších dopisů mě nejvíce zaujal ten od pana Josefa Orsáčka. Z něho uvádím: [...] „vstoupil jsem do práce v této továrně p. Artura Fabera, v roce 1894. Byl jsem jako chlapík 14 let, byl jsem učeň tkalcovský, avšak jsem musel první léta vše tkalcem záclonovým udělat: vyvázat stroj, olej donést, zamést celou dílnu, pak pro svačinu dojít, práce klapala [...] stroje byly malé, úzké asi 2 m, uprostřed byla klika, jako u obilního fukara, tou se točilo, aby stroj jel. No pak přišli stroje nové rulové, záclonové – široké. Starší tkalci se divili tomu stroju, že není možné na takovém širokém stroju pracovat, světla u strojů byla špatná. Svíčky a olejové lampy. Byla to namáhavá práce, když se muselo při takovém špatném světle pracovat. To měl tkadlec co chvíle vlasy spálené a na práci bylo špatně vidět. Na regány jsme svítili svíčkami olejovými, na záclonových strojích zas měly lampičky rybové, když vázali šňůrky v čagátě, musel dát tkadlec lampičku do zubů a vázat šňůry. Avšak kolik tak strojů shořelo takovým světlem jsem sám svědkem tomu. A nyní není to k přirovnání k této továrně za nynější doby jako byla dříve. Tento obrázek je z doby co zde ještě pracuju.“ Orsáček Josef, tkadlec tylu⁹⁵

Práce v továrně si zaměstnanci velmi vážili. Zaměstnáním v továrně nacházeli mnohdy jedinou možnost výdělků k obživě většinou početné rodiny. Dělníci, kterým se podařilo získat zaměstnání v továrně, museli docházet do práce denně bez ohledu na počasí a velmi často se do práce dostávali pouze pěšky.

Situace s výrobou krajkoviny se v továrně nijak převratně nevyvíjela. Běžný provoz pokračoval až do doby první světové války.

2. 3. 2. Období válečných let 1914 – 1918

Na počátku první světové války v továrně Faber pracovalo na tisíc zaměstnanců. Výroba se nezastavila ani ve válečných letech 1914 – 1918, kdy samozřejmě nastaly problémy s odbytem a krajky i další textilní zboží se neprodávaly v takové míře jako před válkou, ale firma se snažila tyto problémy překonat.

V Letovicích rostla bída. Na potraviny byly lístky, tzv. chlebenky, rostl nedostatek základních potravin. Lidé se bouřili proti nastalé situaci.⁹⁶

---

⁹⁴ MZA, fond H 410, M. Faber a spol., inv. č. 201, číslo kartonu 59

⁹⁵ MZA, fond H 410, M. Faber a spol., inv. č. 201, číslo kartonu 59

⁹⁶ Hubáček, A. – Skutil, J.: Archív města Letovice 1494 – 1945 (1950), inventář

Z Letovic odešlo na frontu 624 mužů. Byla to citelná rána pro Faberovu textilní továrnu, jelikož odvod se týkal také velkého množství jejich zaměstnanců. Firma přišla o několik barvířů, tkalců, běličů a dalších dělníků, kteří byli pro hladký chod továrny velmi důležití. Válečný konflikt zasáhl prakticky do života celého městečka a jeho nejbližšího okolí. Do legií vstoupilo 46 mužů.⁹⁷ Mnoho rodin tak ztratilo své otce i syny, kteří padli daleko na frontách nebo zemřeli na následky válečných útrap. Do Letovic se nevrátilo 58 spoluobčanů. Od začátku listopadu 1914 byl v klášteře Milosrdných bratří, který nechal v polovině 18. století postavit zakladatel místní Faberovy továrny, zřízen lazaret pro raněné vojáky.⁹⁸

Válečné události let 1914 – 1918 poznamenaly hospodářství v celé monarchii. Letovice za války strádaly a přitom poskytovaly pomoc potřebným. V roce 1916 byl zřízen v tělocvičně měšťanské školy provozní lazaret. O to radostněji byla pak v Letovicích přivítána zpráva o vzniku Československa a o brzkém konci války.⁹⁹

Pro textilní továrnu v Letovicích vznikly největší potíže až po válce. Velké jednotné hospodářské a celní území se rozprodalo, nové nástupnické státy zavedly jiná cla, která pro nižší vrstvy zboží velmi zdražila. Toto zboží tím pádem nešlo dobře na odbyt.

Letovice však byly městem průmyslu. Nejstarším a největším podnikem byla Faberova továrna na krajky, jedním z nejmladších firma Miloše Červinky „Persia“. Byla to továrna na ručně tkané koberce a jiné bytové textilie. Vyráběly se v tomto podniku záclony, závěsy, pokrývky, polštáře a potahové látky. Tento druhý malý podnik vznikl v poválečném období, konkrétně roku 1923 a velmi brzy si získal dobrou pověst.¹⁰⁰ Další textilní závod v Letovicích „Benger a spol.“ vyráběl trikotýnové prádlo. Také se ve městě nacházel závod na výrobu pracovních obleků, byla to firma „Ladislav Němeček a spol.“

---

⁹⁷ Kronika města Letovice, str. 684

⁹⁸ Illa. M.: Letovice – dějiny města, str. 73

⁹⁹ Vykydalová, M.: Letovice a okolí, I. díl, str. 33

¹⁰⁰ Chloupek, J. a kol.: Letovice 1936 – 1986, str. 129

3. Textilní výroba v Letovicích v době první republiky **(léta 1918 – 1938)**

Toto období zahrnuje bohaté události politické i ekonomické v Evropě i na území ČSR. Politické a ekonomické události tvoří vlastní rámec pro rozvoj krajkářské výroby v Letovicích firmy Faber s ústředím ve Vídni jako celek v rámci podmínek všech nástupnických států Rakouska – Uherska. Byl rozdělen rozsáhlý domácí trh. Všechny státy byly válkou vyčerpány. Konec války, rozpad Rakousko – Uherska, vznik samostatného Československa a ostatních tzv. nástupnických států na území bývalé monarchie přináší i letovické továrně řadu problémů. Za první světové války došlo k poklesu zájmu o tyl, krajky a záclony. Stagnace v odbytu krajkářské výroby trvá. V letovické firmě nebylo dostatek materiálů ani finančních prostředků. Rozpadem habsburské monarchie se narušily obchodní vztahy a výrazně se zhoršil odbyt zboží. Přispěla k němu i změna módy s odklonem od lidových krojů. Faberova továrna však problémy překonala. Odklon venkova od krajek zdobících kroje způsobil, že se Faber orientoval na výrobu prádlových krajek a tak se postupně prosadil doma i na zahraničních trzích.

Teprve po překonání první poválečné krize v letech 1921 – 1923 a po stabilizaci československé koruny (1923) byl zaznamenán rozvoj krajkářské výroby. V období první republiky se textilní výroba v Letovicích značně rozšířila o další výrobní subjekty. V Letovicích bylo v první třetině 20. století založeno několik textilních továren, které většinou neměly dlouhého trvání. Po válce existovaly prosperující podniky M. Faber, Červinka a na vodním toku řeky Svitavy, která protéká mezi budovami textilní továrny Faber, vznikla i další textilní továrna na potiskování textilu, kterou byla firma Cosmanos.

3. 1. Faberova továrna mezi válkami

Za první republiky bylo ředitelství textilního závodu Faber ve Vídni, kde se krajky vyráběly jen v omezeném množství. Hlavní závod byl v Letovicích.

„Obě rodiny veřejných společníků Faberů žily ve Vídni. Jen rodina Hanse Fabera bydlela po určitou dobu v Letovicích, kde bylo zdravější klima pro nemocného

podnikatele.“¹⁰¹ Ten trpěl tuberkulózou plic a v Letovicích pro jeho zdraví byly vhodnější podmínky.¹⁰²

Podle tehdejšího zvyku všechny rodiny podnikatelů, velkých továrníků, měly svoje vily. Dle úrovně a luxusu vybavení se posuzovala i finanční situace celé firmy. Proto se záměrně nešetřilo.¹⁰³

„Dalším znakem úspěšného podnikatele bylo množství a úroveň služebnictva. Celý životní styl byl podřízen potřebě dobře reprezentovat. Každý člen rodiny měl tak svůj osobní majetek nemovitý i movitý. Celá rodina Faberů žila v izolaci od běžného života a stýkala se jen s příslušníky vlastní třídy.“¹⁰⁴

O skutečném životě rodiny Faberů v dokladech archivu není mnoho údajů. Za pozornost stojí, že zatím co v prvních letech podnikání se společníci firmy osobně zúčastňovali celého výrobního procesu, stýkali se osobně s dělníky, později se stále častěji nechávali při jednáních se zaměstnanci i institucemi zastupovat svými vedoucími pracovníky. Podstatnou část svého času věnovali vedení firmy ve svém ústředí ve Vídni a továrnu v Letovicích řídili formou příkazů.¹⁰⁵

„Firma Faber byla tzv. komanditní společností, to znamená, že jeden člen rodiny dělal ředitele firmy a ostatní příslušníci rodiny byli členy komanditního společenství a společně rozhodovali o chodu firmy.“¹⁰⁶ Takto popisuje poválečný vývoj firmy bývalý zaměstnanec, pan JUDr. Karel Ševčík, který ve firmě působil ve funkci obchodního náměstka.

Dále tento zaměstnanec uvádí: „Za první republiky dochází postupně ke stabilizaci celé firmy, tato firma Faber byla pro Letovice a okolí stejně významná, jako Baťovy závody na Zlínsku. Jednalo se o progresivní společnost, která stavěla domy pro své dělníky a úředníky, nechala postavit základní školu pro děti zaměstnanců, s výukou německého jazyka, zajišťovala ubytování pro dojíždějící zaměstnance (tzv. Ložirhaus – dlouhý dům vedle vrátnice). V rozlehlém areálu firmy se také nacházelo letní sídlo, tzv. dvaadvacítka, kam jezdily rodiny mladých pánů na letní dovolenou. Starý pán Hans Faber, majitel továrny, bydlel přímo v objektu firmy.“¹⁰⁷

---

¹⁰¹ Historie krajkářské výroby v Letovicích, II. díl, str. 31

¹⁰² Skutil, J.: Místopisný slovník obcí okresu Blansko, str. 81

¹⁰³ Historie krajkářské výroby v Letovicích, II. díl, str. 31

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 32

¹⁰⁵ MZA Brno, Fond H 410 M. Faber a spol., Letovice, číslo kartonu 81, inv. číslo 325

¹⁰⁶ Rozhovor s p. Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, rozhovor ze dne 16. 1. 2015

¹⁰⁷ Rozhovor s p. Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, rozhovor ze dne 16. 1. 2015

Pro firmu Faber však první poválečná léta nebyla z hlediska rozvoje krajkářské výroby příznivá. V průběhu války byly vyčerpány zásoby hotových výrobků i materiálů. Ceny přízí i bavlny stouply.

„Firma Faber v Letovicích začala využívat vnitřní trhy svých výrobních závodů změnou sortimentální skladby a zahájením výroby jemnějšího zboží. Omezení výroby v průběhu války se netýkalo všech odvětví. Naplno pracovala hala, kde se vyráběly paličkované krajky. Všechny ostatní nepracující stroje byly konzervovány a to tak, aby byly později provozuschopné.“¹⁰⁸

V roce 1925 náhle zemřel majitel továrny Hans Faber. V témže roce nastoupil do podniku jeho syn Artur Faber, který zde působil jako společník a roku 1927 se stal majitelem továrny. V Letovicích žilo v roce 1928 vedle českých občanů i 73 Němců a 17 Židů. „Tento podnikatel ihned po nástupu pamatoval na rozšíření továrny zavedením nových druhů zboží a postavením vhodných strojů, jak stavů tkacích, tak i pomocných. Sám se podrobně zajímal o běh práce a hotové zboží. U zboží přezkoumával jeho kvalitu i vzhled a hlavně přihlížel k ceně při nákupu materiálu a k přesnému dodržování platebních a daňových podmínek. V podnikání byl velkorysý, vždy však jen v rozměrech jeho hmotných možností.“¹⁰⁹

„V sociálním smýšlení byl jmenovaný majitel průkopníkem. Poskytoval přestárlým dělníkům a dělnicím podpory z vlastních prostředků. Založil závodní nemocenskou pokladnu, postavil větší obytný dům pro několik sociálních rodin, pro dělníky zřídil závodní kuchyni, kde se podávalo 120 obědů denně s přispíváním firmy.“¹¹⁰

V továrně se majitel snažil o zmodernizování provozu a dovoz velmi nákladného zařízení na výrobu krajek z Anglie. Tehdy šlo o jediný podnik tohoto druhu na Moravě a ve Slezsku, jenž byl schopen konkurovat západoevropským textilkám. Ve výrobě krajek a tylu si Faberova továrna udržela dominantní postavení na Moravě i v meziválečném období, kdy měla tři tisíce zaměstnanců. Patřili ji však závody v Rakousku a textilky vlastnila i v Maďarsku. I když v továrním areálu přibývalo novostaveb a došlo k přestavbě a úpravě starých objektů, základní soubor budov si uchoval klasicistní a novogotický ráz a patří tak k architektonicky významným

---

¹⁰⁸ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 34

¹⁰⁹ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 46

¹¹⁰ Rozhovor s p. Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, rozhovor ze dne 16. 1. 2015

industriálním stavbám na Moravě.¹¹¹ Nové podněty přinesla stavba železnice z Brna do České Třebové přes Letovice – Jindřichov, která vytvořila podmínky pro hospodářský rozvoj městečka.

Ke kotlárně dal Artur Faber přistavit 50 metrů vysoký komín.¹¹² Komín byl postaven z červených cihel a po boku byl umístěn železný žebřík, díky němuž se dalo vylézt nahoru. Komín byl později omítnut a získal tak dnešní podobu.

Obrázek 9 Cihlový komín (foto autor)

Továrna sestávala z více skupin budov, které leží jižně od města Letovice, v místní části Jindřichov a to po obou stranách silnice Vídeň – Praha v zámeckém kopci. Západně asi 300 m leží železniční zastávka Jindřichov. Sousedství jednotlivých

---

¹¹¹ Brodesser, S.: Staletími podél řeky Svitavy, str. 28

¹¹² Kronika n. p. Tylex, str. 232

továrních budov tvoří vlastní budovy, obytné domky, které obývali dělníci pracující v továrně. Celkové vlastnictví půdy, budov, strojů a zařízení patřilo Arturu Faberovi.¹¹³

Roku 1926 byl jmenován prokuristou firmy baron Franz Schmidl – Zabierov, zeť dr. Richarda Fabera. Tento muž měl dobré právnícké, ekonomické i technické znalosti. V průběhu války docházelo místo k obnovování strojního zařízení ve firmách, které patřily k továrně, k jejich likvidaci. Likvidovaly se hlavně bobinetové záclonové stroje. Po celé období probíhaly přesuny strojů mezi jednotlivými závody firmy Faber. Do továrny v Letovicích byly převezeny stroje na výrobu záclon z cizích likvidovaných firem. Místní letovická továrna zůstala největší firmou v této oblasti. Objem výroby kolísal podle situace na trzích. Sortiment výrobků se v tomto období neměnil, jelikož se neměnil ani druh instalovaných strojů.¹¹⁴

„Za vedoucí pracovníky firmy Faber byli vybíráni jednotlivci výhradně německé národnosti, kteří se do Letovic – Jindřichova přistěhovali buď z Vídně, nebo ze Sudet. Tito pracovníci měli ve styku s dělníky určitou převahu, silně podporovanou vedením podniku. Základní diferenciální kritérium bylo německé cítění a samozřejmě vyžadovali znalost německého jazyka.“¹¹⁵

Pokud se výjimečně některý český zaměstnanec dostal do vedoucí funkce (přední dělník, dílovedoucí), musel perfektně ovládat němčinu a mít dobré pracovní výsledky. Také musel být majiteli továrny nějak zavázán pro osobní služby nebo služby členů rodiny.

Dělníci se podíleli i na různých zlepšovácích, vyráběli různé součástky ke strojům, dokázali si stroje sami opravit. V dokladech závodu je uvedena schopnost jedné pracovnice ručně párat tyl a současně při tom šlapat pohon na ručním rámu.¹¹⁶

Továrna měla také svůj vlastní pracovní řád z roku 1920, ve kterém bylo popisováno i přijímání dělníků do práce. „Přijmutí do továrny není definitivní, nýbrž se čtyřnedělní dobou zkušební, ve kterémž to času může dělník bez výpovědi a bez udání příčin propuštěn býti neb vystoupiti.

Každý dělník bez rozdílu stáří a pohlaví musí sobě před nástupem do továrny zaopatřit předepsanou pracovní knížku a vysvědčení od lékaře nemocenské pokladny. Děti s nedokončeným 14 rokem stáří se do továrny nepřijímají.“¹¹⁷

---

¹¹³ MZA Brno, fond H 410, M. Faber a spol., Letovice, číslo kartonu 59, inv. číslo 203

¹¹⁴ MZA Brno, fond H 410, M. Faber a spol., Letovice, číslo kartonu 18, inv. číslo 92

¹¹⁵ Podnikový archiv n. p. Tylex, str. 27

¹¹⁶ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 82

¹¹⁷ n. p. Tylex, podnikový archiv, doklad číslo 103 z roku 1920

Zajímavé jsou všeobecné předpisy pro zaměstnance továrny, které jsem zjistila z dokladu 104. Cituji: „Veškeré dělnictvo má se v továrně pořádně a slušně chovati, hádek a rvaček se vystříhati a nařízení svých představených ihned uposlechnouti.

Kořalku sebou bráti neb i do továrny donášeti jest přísně zakázáno.

Obědvání jest jenom v přestávce a v místnosti k tomu ustanovené dovoleno. Kouření jest ve všech továrních místnostech a skladech a vůbec v celém továrním objektu co nejpřísněji zakázáno.

Dýmky a jiné kuřácké náčiní musí se u vrátnice odložit. Cizí osoby do továrny uváděti jest jak úředníkům, tak i dělníkům přísně zakázáno.“¹¹⁸

Za porušení pracovního řádu hrozily také vysoké tresty. „Překročení tohoto ustanovení pracovního řádu může se potrestati:

- 1) důtkou
- 2) peněžitou pokutou, až do výše polovice denní mzdy během jednoho týdne
- 3) okamžitým propuštěním.

S výpovědí v továrně také souvisí výpověď užívaného továrního bytu, který musí být do 14 dní po vystoupení dělníka z továrny vyklizen.“¹¹⁹

V továrně se také kladl důraz na kvalifikaci a pracovní zkušenosti. „Strojní krajkářská výroba v Letovicích začala stavbou strojů. Prováděli ji tovaryši řemesel zámečnický, stolař, tesař a kovář. Obsluha strojů při vlastní výrobě vyžadovala pracovníky zaučené a zapracované. Tak to bylo i u prací přípravných a ručních v dohotovování výrobků. Dobře se osvědčovali pracovníci, kteří již byli zapracováni v textilní výrobě.

Základní část pracovníků závodu pocházela z Letovic a jejich nejbližšího okolí. Byli to i uvolnění pracovníci z velkostatku, členové rodin malozemědělských usedlostí a řemeslníci neprovozující vlastní živnost, nebo i ženy z domácností.“¹²⁰

Nově přijímaní pracovníci do dělnických profesí museli mít tyto vlastnosti:

- 1) nepotíci se ruce
- 2) uctivý postoj k nadřízeným (hlavně k továrníkovi) a přiměřenou pokoru
- 3) museli být zdraví (nesměli zatajovat žádnou nemoc)

4) museli mít schopnost naučit se přikázaným pracím a vykonávat je v předepsaném množství a kvalitě.¹²¹

---

¹¹⁸ Podnikový archiv n. p. Tylex, doklad číslo 104

¹¹⁹ Podnikový archiv n. p. Tylex, doklad číslo 104

¹²⁰ Historie krajkářské výroby v Letovicích, II. díl, str. 48

¹²¹ Tamtéž, str. 49

Úředníci bydleli převážně v Letovicích, byl jim přidělen tovární byt, který jim poskytla firma.

Pohyb zaměstnanosti určoval v první řadě počet pracovních míst, který byl přímo závislý na počtu instalovaných strojů hlavní i pomocné výroby. Dále pracovní příležitosti závisely na opakujících se krizích a na výkyvech v módě. Například vypadla v roce 1920 krajka úplně z módy a byla nahrazována pentlemi. V této době také bytová architektura odmítla vzorované záclony. Proto nebylo jednoduché přizpůsobovat stavy potřebných pracovníků právě potřebné výrobě v jednotlivých letech.¹²²

„V posledních letech, když byl počet pracovníků dostatečný, se řešily problémy zaměstnanosti a nezaměstnanosti nekompromisně na úkor pracujících. Firma měla jen zájem na uchování stavu kádrových pracovníků. Těm v době, když je nepotřebovala na původním místě, poskytovala zaměstnání náhradní. Ostatní pracovníky propouštěla a v případě potřeby znovu přijímala do zaměstnání. Fluktuace byla veliká. Na příklad při stavu 1100 pracovníků bylo přijato 281 pracovníků a propuštěno 234. V roce 1925 bylo přijato 217 pracovníků a propuštěno 277.“¹²³

Firma měla zájem, aby před její bránou vždy stál dostatečný počet zájemců o zaměstnání, aby mohla vyvíjet potřebný nátlak na zaměstnance v otázkách pracovní disciplíny i v otázkách týkajících se odměňování.¹²⁴

Ke zrušení pracovního poměru mohlo dojít při nedodržení následujících podmínek:

„a) když dělník při uzavření pracovní smlouvy majitele závodu přeložením falešné neb padělané pracovní knížky, neb vysvědčení podvedl, neb kdyby dosud byl v pracovním poměru v jiném závodě

b) když se ke smluvené práci ukázal býti neschopným

c) když se oddá opilství a vícekrát býti napomenut byl

d) když se dopustil krádeže nebo jiného trestného činu, který by se stal nehodným důvěry majitele závodu

e) když by práci bez dovolení opustil nebo trvale své povinnosti zanedbával, aneb kdyby ostatní dělníky k neposlušnosti, odporu proti majiteli závodu naváděl

f) když se dopustil hrubé urážky na cti, ublížení na těle nebo nebezpečné výhrůžky proti majiteli, neb s ohněm, světlem neopatrně zacházel

---

¹²² Historie krajkářské výroby v Letovicích, II. díl, str. 52

¹²³ Tamtéž, str. 53

¹²⁴ Tamtéž, str. 56

g) když by nějakou odpuzující nemocí stížen byl aneb vlastní vinou k práci neschopným se stal

h) když by déle než 14 dní vězněn byl.

Ve všech shora uvedených případech bude dělník ze závodu propuštěn. Tento pracovní řád schválený příslušným úřadem (okresním hejtmanstvím) je samoskladbou Heinrichsthalské továrny.¹²⁵

Zvláštní stat' ve výrobě krajkářského zboží tvoří paličkované krajky. Dříve zavedený druh krajky z lněné příze přešel na výrobu krajk z umělého hedvábí, zhotovovány byly záclony, soupravy ložnicové, stolní (ubrusy), pokrývky rozmanitých tvarů. Na strojích Warp se vyráběly pokrývky, dečky s iniciálkami, přízové krajky a vložky do prádla postelního. Dále přehozy, šály a límce.

V roce 1929 se výroba zvýšila až na 1. 600 000 m krajkovin. Vyráběl se jemný tyl z bavlny, hladký tyl pro krejčí a konfekci, pro vyšívání, na svatební závoje. Z hedvábí pravého i umělého se vyráběly látky na šaty do společnosti, na plesové šaty a přehozy. Také se vyráběly různé ozdoby z krajk na šaty, látky krajkové na večerní šaty, zoubky hodící se na zdobení prádla, kapesníky, límce i manžety.

Zpracovávala se příze jemnější s vysokou pevností a velmi kvalitní, jak vyžadovala efektivní technologie. Velká pozornost byla věnována kvalitě výrobků. Pod tlakem konkurence bylo usilováno, aby výrobky byly na nejvyšší úrovni.

Ve třicátých letech doléhá na krajkářskou výrobu světová hospodářská krize. Faberova továrna ji překonala s tím, že dočasně musela omezit počet zaměstnanců. Dochází ke snižování výroby a „vysazování“ dělníků. V továrně zůstávají jen ti „dobře u pánů zapsaní“.¹²⁶ V letech 1930 až 1932 připojila Faberova rodina ke svému letovickému závodu i rakouské Damböckovy továrny. Vlastnila textilky ve čtyřech státech. Závod pracoval nepřetržitě i v kritické době krize, třebaže ostatní podnikatelé museli výrobu zastavit nebo alespoň omezovat. Firma Faber vyráběla vedle tylu, krajk a záclon i nábytkové látky a záclony zpracované ručně.¹²⁷

„Opomenuta nesmí být zavedená výroba lastexu před druhou světovou válkou (1934). To je výroba pružného tylu zhotoveného z pryžových opředěných nití rozličné jemnoty a různých barev. Předností tohoto výrobku je jeho velká šíře, takže se prodává

---

¹²⁵ Podnikový archiv n. p. Tylex, doklad číslo 105

¹²⁶ Hökl, O.: 150 let krajkářské výroby, nečíslováno

¹²⁷ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 137

lastex v šíři do 300 cm i více.“¹²⁸ Oficiální název tohoto výrobku zní „Lastex – Faber tyl“ a byl to ideální materiál na korsety a kyčelní pásy pro dámy. Toto zboží bylo chráněno zákonem.

Závod Letovice zůstával stále největším závodem firmy. Majitel továrny dbal na to, aby uživatelské vlastnosti výrobků odpovídaly potřebám trhu a spokojenosti spotřebitelů.¹²⁹

„Po roce 1935 se továrna přece jen postupně vymanila z krizových jevů a Němci, kteří ovládali továrnu, začínají silně šilhat po hitlerovském Německu. V době ohrožení republiky se majitel továrny Faber i německé úřednictvo aktivně podíleli na rozbití I. republiky.

Pozoruhodné byly také snahy majitele továrny o germanizaci Letovic, kdy v ryze českém prostředí zřídil německou školu v sousedství továrny. S příchodem nacistů se k nacismu veřejně přihlásil také majitel továrny Artur Faber i jeho příslušníci (nohsledové).“¹³⁰

Obyvatelé města žili v horečnatém očekávání nadcházejících událostí. Po vyhlášení mobilizace v noci 23. září nastal na náměstí a v ulicích ruch. Ve Faberově továrně se pracovalo se zatemněnými okny, nesmělo se svítit jinak než svíčkami. Výroba se značně snížila. Při mobilizaci byla v Letovicích zabrána všechna nákladní a osobní auta, zabaveny byli téměř všechny koně, takže rolníci měli obavu, jak sklídí úrodu.¹³¹

„Za zmínku stojí, že si v Letovicích první automobil zakoupil v roce 1919 továrník Hans Faber, majitel továrny na krajky, tyl a záclony. O nějaký rok později si automobil pořídil i majitel letovického panství Hugo Kalnoky. Automobilistům dělaly problémy nejen technicky nedokonalé stroje, ale také silnice, které byly prašné, plné výmolů.“¹³²

Po záboru pohraničí se Letovice staly pohraničním městem sousedícím s německou říší. V noci z 30. na 31. října 1938 došlo na nových hranicích u Moravské Chrastové ke střetu, při kterém přesila 400 ordnerů (což byly fašistické bojovky Němců ze Sudet) přepadla vojenské pohraniční hlídky československé armády. Na obou stranách byli ranění a první mrtví. Druhého listopadu dva padlí vojáci měli z Letovic

---

¹²⁸ Historie krajkářské výroby v Letovicích, III. díl, str. 38

¹²⁹ Tamtéž, str. 12

¹³⁰ Státní okresní archiv Blansko, noviny Nový život, článek ze dne 15. 9. 1982

¹³¹ Historie krajkářské výroby v Letovicích, III. díl, str. 104

¹³² Zpravodaj letovický, září 2014, str. 19

vypravený pohřeb s vojenskými poctami. Tento incident měl velkou odezvu ve Faberově továrně v Letovicích.¹³³

Rakve s ostatky padlých československých vojáků z Moravské Chrastové byly vystaveny na hřbitově, což mělo mezi občany značný ohlas a vyvolalo to silné roztrpčení i mezi přítomnými zaměstnanci letovické firmy Artura M. Fabera. V knize „Boj o hranici“ uvádí František Hrdlička: „[...] Pro uklidnění davu bylo přítomným přislíbeno, že stávkou u jmenované firmy vyžádáme si odsun tří hlavních Němců, o kterých se předpokládalo, že tento útok, i když se ho přímo nezúčastnili, připravovali anebo aspoň o něm věděli. Že se toho boje zúčastnilo šest úředníků firmy Faber, bylo prokázáno na četnické stanici v Letovicích mně přímo [...].“ František Hrdlička byl totiž jako tlumočnick přítomen výslechu jednoho z ordnerů, který označil ostatní účastníky boje.¹³⁴

V knize „Boj o hranici“ se dále uvádí: „[...] Dva padlí českoslovenští vojáci měli pak 2. listopadu 1938 z márnice v Letovicích slavný pohřeb s vojenskými poctami. S mrtvými se rozloučil před živnostenskou školou velitel 13. pluku za velké účasti občanstva a jistý generál měl doslov. Po této dojemné smuteční slavnosti právě v památný den Dušiček konané byli odvezeni padlí hrdinové pohřebními vozy do obcí, z nichž pocházeli.“¹³⁵

Toto násilí ze strany Němců pobouřilo dělníky ve Faberově továrně a bylo příčinou odmítání všeho německého. Stávka proběhla v této textilce v Letovicích rovněž 2. listopadu 1938, vstoupilo do ní 500 dělníků a úředníků firmy Artur M. Faber a spol., kteří žádali okamžité propuštění úředníků německé národnosti, hlavně těch, kteří měli bydliště nebo příslušeli do zabraného území. Svůj požadavek odůvodnili stávkující tím, že mnozí tito němečtí úředníci se s ordnery zúčastnili 31. října 1938 přepadení u Moravské Chrastové. Do práce odmítli nastoupit, pokud jejich požadavek nebude splněn.¹³⁶

Průběh bouřlivých událostí ve Faberově továrně později líčil Oldřich Řehoř, jeden z účastníků stávky. „Po odstoupení Sudet sahala nová hranice až po Březovou a troufalost Němců žijících na Svitavsku byla taková, že nečekali na předání vytyčeného území německé armádě a snažili se pomocí ozbrojených bojůvek obsadit Moravskou Chrastovou. Přepadli naše vojáky a při přestřelce některé zabili. Toto násilí

---

¹³³ Gruntová, J., - Vašek, Fr.: Boj o hranici. Moravská Chrastová 1938, str. 47

¹³⁴ MZA Brno, C 12 Krajský soud trestní, Protokol s Fr. Hrdličkou z 26. ledna 1946, Tk XVII 976/46

¹³⁵ Gruntová, J. - Vašek, Fr.: Boj o hranici. Moravská Chrastová 1938, str. 48

¹³⁶ Tamtéž, str. 49

zfanatizovaných Němců pobouřilo dělníky ve Faberově textilní továrně v Letovicích, kde bylo zaměstnáno mnoho Němců ve vedení továrny a bylo příčinou větší nenávisti ke všemu německému. Na protest byla v celé továrně zastavena práce. Stávkující se shromáždili v hale tkalcovny krajek a žádali ředitele Aloise Sturma, aby byli z továrny ihned propuštěni všichni Němci, neboť byli podezřelí z účasti na zavraždění našich vojáků. Hlavním heslem stávky bylo: „Všichni Němci ven!“ Toto heslo volali mnozí dělníci na ředitele Sturma, který prohlásil: „Já jsem také Němec a já se vás nebojím.“ Na to jeden z dělníků odpověděl: „Nás se poctivý člověk nemusí bát.“ Znovu bylo voláno: „Němci ven!“ V tom někdo zavolal: „Jdeme na ně!“ Celý dav lidí se vyhrnul chodbou na tovární dvůr. Dělník Antonín Štěpánek se postavil před stávkující, rozpráhl ruce a chtěl lidi zastavit. Došlo k násilnostem. Ukryvající se Němci na různých místech Faberovy továrny schytali několik facek a kopanců. Ředitel továrny telefonicky informoval majitele Artura M. Fabera ve Vídni, protože sám nebyl oprávněn německé úředníky propustit.¹³⁷

Dále Oldřich Řehoř vzpomíná: „Mezi tím ředitel Sturm stávku v továrně ohlásil a do továrny přijela jednotka československé armády, která továrnu obsadila. Důstojník této jednotky učinil na dvoře továrny projev ke stávkujícím, ve kterém poukázal na historickou vážnost situace a žádal dělníky, aby stávkou situaci ještě nezhoršovali a nezavdali Němcům příčinu k dalšímu obsazování našeho území.“¹³⁸

Současně vojáci pátrali v jednom traktu Faberovy továrny v bytech německých úředníků po zbraních, při čemž zadrželi několik osob (Karla Müllera, Annu Janischovou, Gustava Niederle, úředníka Josefa Niederle aj.). Při tomto pátrání před vojáky uprchl neznámý muž, který po vojácích střílel z pistole. O střelbě se rovněž zmiňuje Oldřich Řehoř: „Bylo též vystřeleno z přilehlého zámeckého parku na hlídkujícího vojáka u kotelny v továrně. Na štěstí nebyl zasažen. V podezření ze střelby na vojáka byl zámecký zahradník Waldek, který byl Němec.“¹³⁹

Výše citované svědectví o stávce, které podal tehdejší učeň firmy Faber Oldřich Řehoř, obsahuje v závěru tato slova: „ Za hlavního iniciátora stávky označuje Artur M. Faber ve svém dopise švagrovi Kamilu Nagymu do Drválovic ze dne 7. 11. 1938 vrátného továrny Hrdličku, o kterém píše, že on je ten zlý duch továrny.“¹⁴⁰

---

¹³⁷ Pamětní kniha obce Letovice od r. 1918, I. díl do 12. 5. 1945, str. 146; uložena na Městském úřadě v Letovicích

¹³⁸ Tamtéž, str. 147

¹³⁹ Gruntová, J. - Vašek, Fr.: Boj o hranici. Moravská Chrástová 1938, str. 50

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 50

Na organizování stávky se měli podílet tkadlec Richard Götz a Josef Kudýnek, tkadlec a soustružník.¹⁴¹

Po stávce bylo zadrženo a vyslýcháno několik Němců, podezřelých na účasti přepadu v Moravské Chrástové. Později bylo několik Němců z továrny opravdu propuštěno. Továrník Faber dal německým úředníkům dovolenou, až do uklidnění poměrů v továrně. Život v továrně na krajky a tyl se vracel pomalu do obvyklých kolejí.¹⁴²

V držení Faberů byla firma po celé období první republiky i za protektorátu Čech a Moravy, až do roku 1945. Pak byla na majetek Faberů uvalena národní správa a nakonec byl znárodněn.

3. 2. Červinkova továrna

V roce 1923 byla zřízena druhá textilní továrna zabývající se bytovým textilem na ulici Českobratrská zvaná „Červinkova továrna“. Založil ji Miloš Červinka, který krátce pracoval jako dělník u firmy Faber. Tenhle podnikatel se narodil v roce 1902 v Boskovicích jako syn učitele. Roku 1905 se rodina přestěhovala do Letovic, kde jeho otec působil při zřizování měšťanské školy. Miloš Červinka tuto školu vychodil v roce 1916. Pak odešel studovat Vyšší školu textilní do Brna. Po maturitě pracoval u firmy Faber, ale z firmy odešel, postavil si vlastní stávek, na kterém tkal ozdobné polštáře z bavlněné příze. Tyto polštáře se mu podařilo prodat, a protože jinou práci neměl, chtěl pokračovat v domácím tkaní. Svou živnost přihlásil na okresním úřadě.

Koncem roku 1923 přijal dvě spolupracovnice, jelikož o jeho zboží byl velký zájem. Začal tkát i koberečky a běhouny o délce 3 metry a šířce 80 cm.¹⁴³ Dílničku rozšířil o kuchyň a přestěhoval se do pronajaté místnosti na náměstí v Letovicích, do domu číslo 210. Výrobky šly na odbyt a Miloš Červinka mohl přijmout další spolupracovníky. V roce 1926 se oženil a jeho manželka přinesla věnem 20 000 korun, které investoval do rozšíření výroby. Začal vyrábět záclony, ručně tkané koberce, nábytkové látky, závěsy, pokrývky, polštáře a látky na šaty (bavlněné).¹⁴⁴

---

¹⁴¹ Illa, M.: Letovice – Soužití Němců a Čechů v Letovicích do roku 1938, str. 15

¹⁴² MZA Brno, C 12 Krajský soud trestní, kart. 297, sign. 2041/38 – Hlášení Okresního úřadu Boskovic z 3. listopadu 1938

¹⁴³ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 146

¹⁴⁴ Rozhovor s p. Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, rozhovor ze dne 16. 1. 2015

Když Červinkovi začali vyrábět záclony a nábytkové látky, vybrali si pouze ty odběratele, kteří platili hotově. Situace firmy se začala zlepšovat a Miloš Červinka mohl každý rok zvětšit závod o 20 %. Tak to šlo až do roku 1938.¹⁴⁵

Červinka budoval nejen továrnu, ale pracoval i pro veřejnost, pro obec. Na cvičišti dal zbudovat sociální zařízení pro chudé. V květnové mobilizaci 1938 se zúčastnil hlídek a byl spolupořadatelem oslavy 20. výročí republiky.

„Jeho zaměstnanci šli v tovární dílně batohy pro občany v případě evakuace. Rozšířil pracovní prostory a pro zaměstnance dal postavit pět bytů. Tento druhý malý textilní podnik, který si brzy získal dobrou pověst, byl moderně a účelně zařízenou továrnou s baťovským přístupem ke svým zaměstnancům.“¹⁴⁶

3. 3. Firma Cosmanos

Na počátku 20. století vznikl v Letovicích další textilní závod s názvem COSMANOS. Tento závod byl zaměřen na výrobu trikotinového prádla. Neměl ovšem dlouhého trvání, jelikož v létě 1923 zde vypukl velký požár, při němž téměř do základů vyhořely budovy v samém středu továrního areálu. Byla zničena i většina výrobního zařízení. Většina objektů byla brzy opět postavena, výrobní zařízení doplněno a roku 1924 byla výroba opět zahájena. Této továrně se také říkalo tzv. Modrá továrna.¹⁴⁷

Obrázek 10 Továrna Cosmanos v Letovicích asi kolem roku 1930 (foto převzato z Kroniky města Letovice)

¹⁴⁵ Chloupek, J. a kol.: LETOVICE 1936 – 1986, str. 123

¹⁴⁶ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 149

¹⁴⁷ Chloupek, J. a kol.: LETOVICE 1936 – 1986, str. 22

Od roku 1930 rozprodávala firma Cosmanos všechn majetek včetně pozemků, obytných stavení a rodinných domků v třebětínské kolonii. Tyto domky převážně odkoupili jejich uživatelé, bývalí zaměstnanci továrny. Některé tovární objekty byly zbořeny a stavební materiál byl rozprodán zájemcům. Nezbořené objekty zakoupila firma „Melkus a spol.“ a zřídila v nich výrobu rybí a kostní moučky, krmiva pro dobytek. Další objekty koupilo Moravské kolonizační družstvo pro uskladnění obilí. Jiný tovární objekt zakoupil letovické občan Karel Zbořil, který v něm zřídil pražírnu kávy. Obytné budovy mají pronajaté někteří občané Letovic dodnes.¹⁴⁸

V roce 1934 tato továrna vyrábějící trikotinové prádlo definitivně zanikla. V pozdějších letech se tento objekt nazýval „Biola“. V době totality se právě v tomto závodě „Biola“ třídil textil. V současné době jsou budovy tohoto závodu určeny k demolici.

Obrázek 11 Pohled na chátrající objekt dřívější továrny Cosmanos (foto autor)

---

¹⁴⁸ Chloupek, J. a kol.: LETOVICE 1936 – 1986, str. 22

4. Letovický textil v době Protektorátu Čechy a Morava

Byl konec druhé republiky a obyvatelstvo nejen Letovic, ale celých českých zemí, čekalo jedno z nejhorších období v historii – Protektorát Čechy a Morava. Události následujících dní zasáhly všechny obyvatele země bez rozdílu. Mnoho lidí ve válce padlo, mnoho dalších bylo zatčených, popravených či pronásledovaných. Podniky, které dávaly lidem obživu, byly mnohdy nuceny ukončit svůj provoz nebo přejít na jinou výrobu.

V letovické textilce bylo vše pod taktovkou tehdejšího majitele, rakouského podnikatele Fabera. Ten se krom podnikání věnoval i politickým aktivitám, byl jednou z vůdčích osobností strany NSDAP na jižní Moravě, což se odrazilo i na výrobě v jeho fabrice. Stále se zde vyráběly krajky a další textilie, ale část zaměstnanců a prostor firmy byla vyčleněna i pro armádní účely. Zaměstnanci podniku byli samozřejmě rádi, že mají práci, ale některé kroky vedení podniku vyvolávaly i protestní akce.

4. 1. Postavení dělníků a jejich reakce na nové pracovní podmínky

Po odtržení pohraničí v říjnu 1938 se Letovice nacházely v těsné blízkosti nových hranic německé říše, a proto byly po vpádu nacistického Německa na Moravu 15. března 1939 prvním městem blanenského okresu okupovaným Wehrmachtem. Okupantům šlo v první řadě o zajištění strategicky důležité železniční tratě a hlavní silnice mezi Prahou a Brnem, které Letovicemi procházely.

Soudržnost obyvatelstva v době okupace byla narušena starousedlími Němci, kteří s okupanty kolaborovali. Už v roce 1935 němečtí úředníci ve Faberově továrně založili místní organizaci Henleinovy Sudetoněmecké strany a ta vedla knihu, do které byli zapsáni zaměstnanci, jež označili za nebezpečné pro velkoněmeckou říši. Přesto v továrně existovala komunistická buňka.¹⁴⁹

Jako první projev odporu k okupaci lze označit ukrytí zbraní československými vojáky z 13. pěšího pluku umístěného na zámku, kteří konali strážní službu na nových hranicích. Dne 15. března 1939 byly zbraně a náboje ukryty za pomoci starosty Fr. Pelíška v šamotce na Nádražní ulici, v učňovské škole a u rolníka pana Štulpy. Gestapo skrýše (až na učňovskou školu) vypátralo a zbraně zabavilo. Starosta byl na udání

¹⁴⁹ Illa, M.: Letovice - dějiny města, str. 106

vyslýchán a vězněn. Musel se vzdát úřadu a členství v zastupitelstvu. Na návrh místní NSDAP byl jeho nástupcem jmenován mistr firmy Faber František Chmelař. Nacisté ještě vyměnili dva členy zastupitelstva za členy NSDAP¹⁵⁰, kteří pracovali jako úředníci ve Faberově textilní továrně.¹⁵¹

V roce 1941 neznámý občan zničil vývěsní tabuli nacistické strany umístěné na Faberově továrně. Na jeho dopadení byla vypsána vysoká odměna, ale nikdo nebyl dopaden. „Němci tuto akci považovali za výpad proti německému státu, protože zničením vývěsky došlo současně ke znevážení znaku tehdejšího Německa, černé orlice s hákovým křížem, který byl na skřínce upevněn. Začalo hromadné zatýkání podezřelých osob, které byly vyslýchány ve Faberově továrně gestapem a odváženy do Kounicových kolejí v Brně, kde byli vězni týráni.“¹⁵²

„Další čin svou opovázlivostí způsobil rozruch i na nejvyšších politických místech v Berlíně a stal se jedním z hlavních důvodů pro vyhlášení výjimečného stavu R. Heydrichem v převážné části protektorátu.“¹⁵³ Mnozí spoluobčané, mezi nimi i několik zaměstnanců Faberovy továrny, za něj trpěli a jeho původci byli v roce 1944 ve Vratislavi popraveni. Šlo o atentát na dočasný „domov“ německé říšské mládeže v Lamplotově pensionu na koupališti. V noci v září 1941 v jeho přízemí vybuchla časovaná bomba. Protože německá mládež byla mimo pension, byly způsobeny jen materiální škody. Po atentátu brněnské gestapo zatklo 24 letovických občanů, uvěznilo je a vyslýchalo v Kounicových kolejích v Brně. Vězňové byli po několikátýdenním vyšetřování propuštěni. Právě atentátníky odhalilo náhodně gestapo až v roce 1943 za pomoci konfidentu.¹⁵⁴

Zřízením protektorátu se zlepšila možnost spojení s centrálou firmy ve Vídni prostřednictvím osobních styků a funkcím Artura M. Fabera i barona Franze Schmidta – Zabierowa v Německu. Vedení prosazovalo svoje firemní zájmy téměř bez problémů.¹⁵⁵ Doba pro tento průmysl nebyla příznivá, s výjimkou textilních podniků pracujících pro armádu. Firma majitele Fabera budovala provizorní dřevěné výrobní haly, prostory s textilními stroji neuvolňovala, aby se textilní stroje stěhováním nepoškodily.¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ NSDAP – Nacionálně socialistická německá dělnická strana

¹⁵¹ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 106

¹⁵² Vykydalová, M.: Letovice a okolí, I. díl, str. 40

¹⁵³ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 107

¹⁵⁴ Kol. autorů: Základní škola Letovice. Almanach ke 100. výročí budovy Tyršova 1906 – 2006, s. 8

¹⁵⁵ MZA Brno, fond H 410, M. Faber a spol., Letovice, inv. číslo 201, číslo kartonu 59

¹⁵⁶ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 126

Postupně byly zvládnuty v zájmu firmy všechny problémy se zavedením válečné výroby. Krajkářská výroba musela být omezena a část objektu se využila na výrobu součástí k leteckým motorům.¹⁵⁷

Nálada dělnictva v továrně Faber i ve městě byla vyhrocena proti všemu německému. Majitelům firmy i vedení závodu dalo velkou námahu situaci zkonsolidovat, aby zachovali úplnou kapacitu výroby a zabránili poklesu zisku. Přestaly se vyrábět záclony a tyl a výroba se soustředila na textilní látky a obleky pro armádu. I pracovní síly byly omezeny počty vojáků a o pracovníky převedené do zbrojní výroby.

Životní úroveň se v průběhu války podstatně snížila a tak vnitřní trhy pro odbyt krajkářských výrobků byly podstatně nižší, než v mírových dobách.¹⁵⁸

Vedení firmy po celou dobu války usilovalo o to, aby si zachovalo plný stav kádrových zaměstnanců a po ukončení války mohlo zahájit krajkářskou výrobu v plném rozsahu co nejdříve. To bylo hlavním důvodem zahájení válečné výroby přímo v závodě a zřízením výrobní dílny KAF (Kriegsfertigugabteilung). Vedoucí pracovníci považovali za nežádoucí i to, aby se zaměstnanci z továrny pana Fabera nedostali k jiným firmám.¹⁵⁹

Postupně musela být krajkářská výroba omezena pro nedostatek materiálů a malý odbyt výrobků v době války.

Došlo k přesunu strojů a začaly se vyrábět součástky do letadel, rozšířila se zde zbrojní výroba. Tím si textilní továrna Faber zachovala stálý počet zaměstnanců.

V dubnu 1945 procházela Letovicemi ustupující německá armáda. K rodinám se vraceli první vězni a před občany vyvstala otázka kolaborace s okupanty. Ti, kdo byli chápáni jako zrádci národa a spolupracovali s okupanty, byli zajištěni ve škole. Převážně šlo o zaměstnance firmy Faber.¹⁶⁰

Na majitele továrny Artura Fabera byl na konci války vydán zatykač, jelikož byl členem SS a podporoval v Letovicích zvěrstva páchaná německým gestapem. Nikdy ovšem zatčen nebyl, jelikož se mu podařilo včas uprchnout za hranice. Další zprávy o jeho osudu nejsou dohledatelné.¹⁶¹

---

¹⁵⁷ Historie krajkářské výroby v Letovicích, III. díl, str. 14

¹⁵⁸ Historie krajkářské výroby v Letovicích, str. 126

¹⁵⁹ Historie krajkářské výroby v Letovicích, III. díl., str. 20

¹⁶⁰ Kronika města Letovice, str. 860

¹⁶¹ MZA Brno, fond H 410, M. Faber a spol., Letovice, inv. číslo 69, číslo kartonu 15

4. 2. Gestapo v letovické textilce a jeho činnost do konce války

V letech 1941 – 1945 sloužila Faberova továrna z velké části nacistům. Jejich komando se ubytovalo v německé škole v Jindřichově. Pro vězení zabralo místnosti ve dvorním traktu Faberovy továrny. V německé škole probíhalo gestapem, jehož velitelem byl Herbert Kuka, vyšetřování. Z městské kroniky uložené na městském úřadě se dovídáme, jaká zvěrstva byla ve Faberově továrně páchána na zatýkaných osobách. Vězni měli ke spaní v halách jen několik otýpek slámy. Při výsleších byli často bití a všelijak týráni. Vězňové byli ohlašováni na městském úřadě k evidenci a k vydání potravinových lístků. Tak se dochoval jejich hrubý přehled. Mezi 17. lednem a 23. dubnem 1945 bylo komandem v Letovicích vězněno 191 evidovaných osob.

V některých halách byli ustájeni koně pro válečné účely německých vojáků.

Když vězeňské prostory komandu ve Faberově továrně v Letovicích nepostačovaly, obrátilo se na městskou správu o přidělení dalších místností. Ty se našly v továrně Miloše Červinky a část vězňů sem byla přesunuta. Hlídali je zde čeští četníci.¹⁶²

V polovině dubna se Kuka se svým oddílem přestěhoval z Jindřichova do Lamplotova penzionu na koupališti. Dne 30. dubna 1945 požádal partyzánský oddíl pod vedením kapitána Juraje letovickou četnickou stanicí o spolupráci. Jednalo se o akci proti gestapu na koupališti. Strážmistr Ludvík Špaček varoval partyzány před unáhleností. Upozornil na počet a vyzbrojení gestapa, kteří byli posíleni novou jednotkou v počtu 200 mužů, jež se ubytovala ve firmě Faber. Důvody byly uznány a akce odložena.¹⁶³

Nevinnou obětí nacistického řádění v období heydrichiády se stala i letovická občanka, mladá textilní dělnice Faberovy továrny, Božena Brunclíková. Gestapem byla zatčena přímo při práci v továrně 14. července 1942 na základě anonymního udání, že schvalovala atentát na Reinharda Heydricha. Byla odvezena do Kounicových kolejí v Brně, kde 21. června 1942 byla ve věku 21 let popravena.¹⁶⁴

V roce 1945 se činnost partyzánských jednotek rozmáhala. Proto se do Letovic nastěhovala německá policejní jednotka „Jagdkommand“. Byl to oddíl gestapa, který měl za úkol pronásledovat partyzány. Tento oddíl zabral německou školu i část objektu

---

¹⁶² Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 113

¹⁶³ Vykydalová, M.: Letovice a okolí, I. díl, str. 43

¹⁶⁴ Kronika města Letovice, str. 862

firmy Faber, kde zřídili věznici. Jejich úkolem bylo všemožně potírat partyzánské hnutí a zatýkat občany z okolních vesnic, kteří byli podezřelí. Vězení se plnilo nešťastníky. Z Letovic je nákladní auta odvážela do Brna do Kounicových kolejí v již velmi zuboženém stavu po prodělaném vyšetřování.¹⁶⁵

Když byl zrušen 4. dubna 1945 na koupališti domov německých dětí z Kielu a Essenu, které se vrátily do Říše, penzion zabralo gestapo. Přestěhovalo sem vězení z německé školy v Jindřichově. Ze sklepů a garáží zřídili věznici. Pension střežily silné hlídky německých vojáků. Touto věznicí prošlo 189 zatčených, mezi nimi bylo 48 žen.

Gestapo z koupaliště uprchlo ještě před příchodem Rudé armády a zanechalo po sobě jen hromadné hroby.

Výbuch na koupališti

Gestapo z koupaliště uprchlo před příchodem Rudé armády, ale zanechalo zde auto, do něhož ukrylo traskaviny tak, aby vybuchlo pohybem pák auta. Do opuštěného vozu usedl Zdeněk Zvěřina, jednadvacetiletý číšník. Nic netušil, pohnul pákou vozu a nálož 9. května 1945 vybuchla. Nešťastník byl na kusy roztrhán a následkem výbuchu shořely na koupališti kabiny a restaurace.¹⁶⁶

Velitel gestapa Herbert Kuka rozhodl sám o osudech vězňů na koupališti a ve Faberově továrně. „V lesíku naproti hotelu si museli vězňové vykopat hroby a pak, za řevu motorů aut vrahů, do nich padali, střeleni ranou do týla. Měly tak být zahlazeny stopy předchozího nelidského mučení českých podporovatelů partyzánů z okolí.“¹⁶⁷

Na koupališti byly tyto hromadné hroby náhodně objeveny. Mezi umučenými bylo i mnoho dělníků pracujících ve firmě Faber. Vězení fašistů připomíná pamětní deska na bývalé Faberově továrně, na jejímž dvoře byl na konci války objeven hromadný hrob zastřelených vězňů z let 1939 - 43.

Na místě skonu vězňů u koupaliště byl po válce vztyčen velký dřevěný kříž a na jejich památku postaveny kamenné pomníčky. Na památku všem obětem nacistické okupace byl u koupaliště odhalen velký kamenný pomník. V těchto místech si každý rok 9. května letovičtí občané připomínají osvobození od fašismu vykoupené nejvyššími oběťmi.

---

¹⁶⁵ Chloupek, J. a kol: LETOVICE 1936 – 1986, str. 65

¹⁶⁶ Illa, M.: Obrázky z Letovic. Sešit č. 11, str. 8 (nečíslováno)

¹⁶⁷ Illa, M.: Letovice – dějiny města, str. 122

Obrázek 12 Pohled na část budovy firmy Tylex, kde bývalo vězení gestapa (foto autor)

Obrázek 11 Pomníček umučených u koupaliště v letech 1939 – 1945 (foto autor)

4. 3. Červinkova továrna v době protektorátu

Firma Miloše Červinky stále fungovala i za těžkých let okupace. Majitel továrny, pan Červinka, za německé okupace pravidelně měsíčně podporoval finančními částkami občana Jeňko Pleváče a také matku akademického malíře Hejla.¹⁶⁸ V roce 1939 zaměstnal pana Pacovského, Žida, který byl pak odveden do Terezína, kde zemřel. Jeho žena a dcera dostávaly od Červinků podporu. Ředitel měšťanky Jan Bouška, který měl za úkol starat se o další rodiny po obětech nacistické perzekuce, dostával od Červinků 9000 korun měsíčně. Jako zajímavost uvádím, že když někdo z nemajetných osob potřeboval šaty nebo nevěsta peřiny do výbavy, dostali je od Červinků zadarmo.¹⁶⁹

V roce 1940 M. Červinka firmu přeměnil na akciovou společnost. Stal se jejím ředitelem. V roce 1944 dala akciová společnost k dispozici dvě místnosti v továrně pro hladové a promrzlé vězně německého policejního oddílu zvláštního určení, který byl okupanty umístěn do Letovic k potírání hnutí odporu, především partyzánů.¹⁷⁰

Miloš Červinka si uvědomil, že je potřeba těmto lidem pomoci a zlepšit podmínky jejich vězení, když nebylo možné je zcela vysvobodit. Ujal se vězňů. Dostávali stejnou stravu ze závodní kuchyně jako zaměstnanci továrny zcela zdarma, mohli být ve styku s rodinami, nemrzli a hlídali je jen čeští četníci. Pan Červinka velmi riskoval, za tento čin by totiž v té době dostal trest smrti.¹⁷¹

Dva měsíce před koncem války se šily v Červinkově továrně uniformy, které v květnu 1945 darovali naší armádě. Těsně po válce, když Němci nastražená bomba výbuchem zničila koupaliště v Letovicích, pomáhal Miloš Červinka při jeho znovuvybudování finanční částkou. V roce 1946 dostal podnikatel M. Červinka vyznamenání za budování republiky.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Chloupek, J. a kol.: LETOVICE 1936 – 1986, str. 148

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 149

¹⁷⁰ Kronika města Letovice, str. 388

¹⁷¹ Chloupek, J. a kol.: LETOVICE 1936 – 1986, str. 129

¹⁷² Rozhovor s p. Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, rozhovor ze dne 20. 2. 2015

5. Rozvoj textilní výroby od osvobození až po dnešek

Květen roku 1945 přináší naší vlasti osvobození zásluhou Rudé armády. Němečtí majitelé letovické textilky a jejich přísluhovači byli nastalými okolnostmi a novými poměry v zemi donuceni z Letovic odejít a továrna přechází pod národní správu. Na podzim roku 1945 dochází ke znárodnění továrny, čímž začíná nová kapitola v rozvoji krajkářské výroby v Letovicích.

Ve válečných letech bylo hospodářství v českých zemích značně rozbité, po válce se jej však dařilo poměrně rychle dávat dohromady a došlo k jeho postupné stabilizaci. Textil a krajkářské výrobky byly potřeba stále, proto i v Letovicích dochází k velkému rozvoji a rozšiřování textilní továrny. Díky nově nalezeným zahraničním odbytištím se tak firma znatelně zvětšila o pobočné závody, které k ní nově patřily, a také se značně rozšířila výroba.

5. 1. Tylex a jeho historie v poválečném období

Zpočátku po vytvoření národní správy bylo do Letovic soustředěno řízení veškerého krajkářského průmyslu v českých zemích, včetně Vamberecka a celé oblasti Krušných hor se střediskem v Kraslicích. V roce 1948 patřilo k letovické továrně, která nesla název „Továrny krajek a tylů Letovice“, celkem 14 závodů.

Malé továrny a dílny byly postupně rušeny, až nakonec zůstala dvě střediska krajkářské a záclonové výroby a to v Letovicích a Kraslicích, ke kterým se řadilo několik pobočných závodů. Od roku 1948 dochází ke značnému růstu výroby, vyrábí se tyl, krajky, záclony, výšivky a také dekorační látky. Toto zboží, v minulosti dostupné jen vyšší vrstvě obyvatel, se stalo zbožím běžné potřeby a bylo dostupné širokým vrstvám obyvatel.

V témže roce byla továrna přejmenována na národní podnik Tylex Letovice, výroba tylů, krajek a záclon. Podnik měl pobočné závody v Drnovicích, Podivíně, Kamenici nad Lipou a v Kraslicích.

Drnovice

Drnovice se nacházejí v okrese Blansko. Tento závod byl specializován na výrobu paličkovaných krajek a záclon. Historie tohoto podniku začíná již v roce 1842,

kdy majitel Drnovic, hrabě Emanuel Dubský, v tomto místě založil továrnu na hřebíky, nýtky, šroubky a další drobné kovové zboží. Tím zajistil obživu mnoha lidem v okolí továrny. Výrobky firmy se několikrát dočkaly mezinárodního ocenění. V letech 1919 – 1921 byla továrna přestavěna do dnešní podoby a byl do ní zaveden elektrický proud, který sloužil k pohonu strojů. V roce 1932, kdy vrcholila světová hospodářská krize, však byla továrna uzavřena a o zaměstnání přišlo téměř 200 dělníků, kteří zde pracovali. Budovy několik let chátraly, k obnově továrny došlo až v polovině druhé světové války, v roce 1942, kdy se zde začaly vyrábět dřevěné hračky, jejich výroba sem byla přemístěna z provozovny v Černé Hoře. Po válce byla továrna zkonfiskována a v roce 1948 se stala majetkem n. p. Tylex Letovice. Z letovické textilky sem byly přestěhovány stroje na výrobu paličkovaných krajek a tento závod se tak stal jediným výrobcem tohoto druhu záclon v republice. V roce 2002 továrnu odkoupila společnost TOPAK s.r.o., která zde nadále pokračuje ve výrobě paličkovaných krajek, které měly v Tylexu a následně v Drnovicích více než stoletou tradici.¹⁷³

Obrázek 13 Pohled na část továrních budov Topak v Drnovicích (foto autor)

¹⁷³ Rozhovor s p. Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, rozhovor ze dne 20. 2. 2015

Dalším pobočným závodem byl závod v Podivíně, okres Břeclav s výrobou bavlněných galonových záclon a konečně závod v Kamenici nad Lipou, okres Pelhřimov, kde byla umístěna výroba výšivek.

Kamenice nad Lipou

Závod v Kamenici nad Lipou byl vybudován po roce 1945 a do provozu uveden v roce 1949. Do nově postaveného závodu bylo dovezeno třicet vyšívacích automatů z Vejprt, Aše a Velkého Března, kde byla výroba po válce ukončena. Nejprve se začalo výrobou jednoduchých výšivek na tylu a batistu. V padesátých letech se přešlo na složitější výrobu vzdušné výšivky. Zboží vyráběné v závodě TYLEX bylo velice žádané a tak se postupně závod rozšiřoval a nakupovaly se další stroje.

Původně se v Kamenici měly stavět sklárny, ve kterých by našli zaměstnání muži, kteří zde žili. Aby tu našly práci i jejich ženy, měla vzniknout textilní fabrika. Nejdříve se mělo jednat o výrobu spodního prádla, ale nakonec zde byl zřízen pobočný závod n. p. Tylex Letovice. Ke stavbě skláren už ale nedošlo.

V 60. a 70. letech minulého století se počet zaměstnanců Tylexu, z drtivé většiny žen, blížil 250 lidem. Zboží z fabriky bylo velmi žádané a závod se rozvíjel takovým tempem, že si na výpomoc ke kamenickým ženám sjednal i Polky a Vietnamky, aby byl podnik schopen pokrýt poptávku na výrobu, která zahrnovala jednoduché výšivky, složitější vzdušné výšivky, krajky i kostýmy. V blízkosti podniku byla také vybudována ubytovna pro 50 lidí.

Obyvatelé městečka Kamenice nad Lipou dodnes vzpomínají na dobu, kdy jejich město bylo známé po celé Evropě, USA i Asii díky textilním výrobkům firmy Tylex.

Závod v Kamenici byl součástí závodu Pleas, později Krajky Kraslice, společnosti TYLEX Letovice. Po první vlně kuponové privatizace se postupně staly majitelem investiční fondy České spořitelny a společnosti YSE, finanční skupina STELLA GROUP. V roce 2002 dochází k prodeji závodu. Vlastníkem se stává Eren Kemal, který v srpnu 2006 výrobu v závodě ukončil. Tak došlo ke smutnému konci do té doby prosperující fabriky, jejíž výrobky dodnes připomínají zručnost místních žen a kvalitu českého řemesla.¹⁷⁴

---

¹⁷⁴ Letovický zpravodaj, únor 2006

Krajka KRASLICE

Závod Kraslice je jedním z podniků, které patří pod n. p. Tylex. Byl zřízen ke dni 27. června 1949. Stavební a strojní investice, které byly postupně na budování a přestavbu závodu vynakládány, jsou společnosti vždy v krátké době vráceny v odvodech zisku, daní a v dalších finančních prostředcích, včetně devizových přínosů z našich dodávek do zahraničí.

Výrobky národního podniku si získaly na zahraničních i domácích trzích dobré jméno a u spotřebitelů velkou oblibu.

Prvopočátky textilní výroby na Kraslicku a Ašsku spadají do období kolem roku 1764, kdy bylo na území Rakousko – Uherska povoleno zpracování bavlny. Na přelomu 18. a 19. století vznikají první textilní továrničky a továrny, z nichž některé zůstaly do dnešní doby. Měnili se majitelé, měnily se technické podmínky výroby, zůstala ale tradice této výroby, tradice lidské práce a výrobky, které zahřívají a krásí.

Pletařská technika je bezesporu velice progresivní technikou, která je zhruba třikrát produktivnější než technika tkalcovská a dnes, když se podařilo vytvořit stroje jemné, schopné produkovat pleteniny s minimální tažností, lze očekávat u této technologie velkou budoucnost.¹⁷⁵

Jednou z tradičních výrob na Kraslicku je výroba výšivek a krajek. Výšivky se provádí na ručních vyšívacích strojích zvaných „pantografy“. Výroba byla roztržena u drobných malovýrobů, kteří pracovali pro různá faktorství. Na průmyslovou úroveň ji přivádí Jan Antonín Stark, který ze získaných zkušeností s výrobou výšivek ve Švýcarsku zakládá první továrnu se stroji značky Schiffli v roce 1910.¹⁷⁶

Po osvobození v roce 1945 byla firma předána pod národní správu, v roce 1948 znárodněna a spolu s dalšími textilními závody v oblasti Kralic, Aše a Perninku začleněna do n. p. Tylex. „Pro velkou územní odloučenost a pro účinné hospodárné řízení výrobních procesů se však toto uspořádání neosvědčilo.“¹⁷⁷

Základ nově vytvořeného národního podniku tvořily znárodněné závody Stark a Köstler, výroba výšivek v Kraslicích F. H. Bártl, výroba výšivek v Perniku a Fischler a CO – výroba tylu a krajek v Aši.

Výběr závodů nebyl náhodný. Vyšívaly se tyly oděvní i záclonové, které vyráběl závod v Aši. Sloučením těchto závodů byl stanoven a také zajištěn výrobní program

---

¹⁷⁵ Bezděk, A.: 30 let krajka Kraslice, str. 3

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 5

¹⁷⁷ Tamtéž, str. 6

podniku. Jednalo se o výrobu tkaných tylů záclonových a oděvních nejen pro odbyt, ale hlavně jako podkladová látka pro výrobu výšivek, krajkoviny oděvní i záclonové a dále klasické výšivky strojní oděvní a prádlové. Toto zůstalo zakotveno v názvu národního podniku Krajka, výroba tylů, krajek a výšivek.¹⁷⁸

Až do roku 1956 se rozsah podniku zvětšoval a narůstal i sortiment výroby. V roce 1951 byl národní podnik rozšířen převzetím záclonových závodů v Krásné a Hranicích u Aše. K dalšímu rozvoji dochází v roce 1955 začleněním závodu na výrobu plyšů a stuh v Kraslicích a o rok později závodu v Libavském Údolí s výrobou přízí a tkaných bavlnářských tkanin, tj. pyžamovin, košilovin a popelínů. V roce 1962 dochází k reorganizaci v Ašské oblasti, kdy byl zrušen závod v Aši a sloučeny závody v Krásné a Hranicích. O deset let později vzniká závod v Chodově, do kterého se přesunulo těžiště výroby z Perníku. Nadřízeným orgánem do roku 1962 byl VHJ Tylex Letovice a poté Sdružení podniků pletářského průmyslu v Písku, kam spadá i n. p. Tylex.¹⁷⁹

V řízení podniku se vystřídal 5 ředitelů. Skladba výrobního programu se podstatně změnila. Po znárodnění převažovala výroba vyšíváných tylů a záclonovin. V roce 1953 se sortiment rozšířil o výrobu síťovin, kapesníků, pokrývek a sametových stuh.

Od roku 1977 bylo instalováno 5 kusů rašlových pletacích strojů a započalo se s výrobou pleteného plyše včetně jeho barvení.

Zpracovatelským závodům je určeno až 72 % výroby. Největším odběratelem plyšů na výrobu hraček je n. p. HAMIRO, oděvní plyše zpracovává n. p. MAKYTA Púchov a řada dalších výrobních družstev. Plyše dekorační slouží jako doplňky bytového zařízení. Z celkové výroby je určeno pro vývoz 28 % plyše, kdy hlavními odběrateli jsou Anglie, Kanada a Sýrie.

V národním podniku Tylex došlo ke změnám nejen v počtu závodů, ale hlavně k výrazné přeměně skladby vyráběného sortimentu a používané techniky ve výrobním procesu. Stovky vzorů a jakost výrobků dokazují, že textilní tradice založená v 18. století přetrvala četné dějinné zvraty a projevuje se v dovednosti a technickém umu člověka dodnes. O deset let později, tedy v roce 1958, došlo k utvoření krajkářské výrobně hospodářské jednotky (VHJ), která sdružovala závody na výrobu krajek, tylů a záclon, ve které se stal národní podnik Tylex vedoucím podnikem.

---

¹⁷⁸ Bezděk, A.: 30 let Krajka Kraslice, str. 4

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 6

V roce 1962 došlo ke zrušení VHJ, která byla svým rozsahem velmi malá. Oba podniky byly začleněny pod Pletařský průmysl v Písku, odkud byl n. p. Tylex řízen do roku 2002.

Zatímco po osvobození, až do roku 1948, se výroba krajek pouze rozjížděla, po nástupu vlády KSČ během naplánované dvouletky a následující první pětiletky vzrostla celkem na trojnásobek té výroby, kterou továrna produkovala za kapitalistického majitele Fabera. V roce 1965 se výroba šestinásobně zvýšila v porovnání s předválečnou úrovní v roce 1938. Každá další pětiletka znamenala další růst výroby. Tak v podstatě při stejném počtu pracovníků docházelo k značnému růstu produktivity práce. Snižovaly se náklady na výrobu krajek, tylů, záclon a výšivek a kdysi luxusní zboží se stalo zbožím běžné potřeby. Toto zboží bylo dostupné širokým vrstvám obyvatel. Zároveň se výrobky n. p. Tylex prosazovaly stále více na zahraničních trzích.

Rok od roku rostl počet zemí, kam byly prostřednictvím Centrotex exportovány výrobky tohoto letovického podniku.

Vedle zemí západní, severní a jižní Evropy směřoval vývoz také do zemí Latinské Ameriky, Kanady a Blízkého i Dálného východu. V tehdejší době vývoz představoval 22 – 25 % z celkového objemu výroby.¹⁸⁰ Výrobky národního podniku Tylex se na tyto trhy prosazovaly zejména svou výbornou kvalitou, které byla vždy věnována nejvyšší pozornost.

„Závod v Letovicích byl rozšířen o dvě velké provozovny s výrobní plochou více než 2000 m² (hala pro dohotovení a hala na výrobu uvutanu z roku 1961). Tím byl dán předpoklad k dalšímu rozšíření výroby. Současně byla provedena rekonstrukce a modernizace kotelny a došlo ke zmodernizování strojního vybavení zušlecht'ovny.

Do roku 1965 se zvýšila výroba ve srovnání s rokem 1938 šestkrát.

Počínaje rokem 1965 dochází ve větším rozsahu k přechodu podniku na novou pletařskou technologii a k přechodu ke zpracování syntetických vláken. Byl zřízen komorový fixační a napínací rám z Francie (Dangler), bez kterého by nebylo možno výrobky ze syntetických materiálů dokončovat. Dále bylo zakoupeno prvních šest pletacích rašlů na výrobu krajek z Anglie. Brzy poté bylo zakoupeno 20 pletacích rašlů pro výrobu záclon z NDR (Textima).¹⁸¹

---

¹⁸⁰ Podnikový archiv n. p. Tylex, složka 75

¹⁸¹ Illa M.: Obrázky z Letovic. Sešit č. 12, str. 10 (nečíslováno)

Podnik vykročil rázně na cestu intenzivního rozvoje. Byla rozšířena také výroba v Podivíně a v Kamenici nad Lipou.¹⁸²

V podivínském závodě byly uvedeny do provozu nové zdokonalené galonové stroje zhotovené v technickém středisku podniku podle sovětské dokumentace. Závod v Kamenici nad Lipou dostal nové vyšívací automaty a prošívací stroje Mecca.

V Letovicích došlo k budování nových výrobních hal, kam byly umístěny další rašlové pletací stroje Mayer na výrobu záclon, krajek a krajkovin. Od roku 1965 opět vzrostla výroba, jak vyznívá z článku uveřejněného v Novém životě 4. června 1965 ing. Oldřichem Höklem: „Letovické krajky a záclony jsou obdivovány nejen našimi ženami, ale jsou žádány i na zahraničním trhu. V Tylexu dokázali pracující i na zastaralých strojích dosáhnout příznivého vývoje a růstu výroby. Nové stroje většího významu byly pořizovány vesměs od roku 1963. Jejich přínos spočívá především v růstu produktivity práce, ve snižování nákladů a rozšiřování sortimentu. Výroba vzrostla oproti roku 1948 4,5 krát a export se zvýšil téměř na šestinásobek. Více než ¼ celkového vývozu připadne na kapitalistické státy. Ve výrobě krajek se postupně přichází od klasických bavlněných materiálů na syntetická vlákna. Zatímco do roka 1953 bylo používáno výhradně bavlněných přízí, dosáhl podíl syntetických vláken v roce 1964 téměř 16 % z celkové spotřeby materiálů.“¹⁸³

V roce 1965 dne 19. 2. uveřejnil ekonomický náměstek n. p. Tylex ing. Oldřich Hökl článek v Novém životě pod názvem „Tři cesty Tylexu“.

„Hlavní obsah práce v roce 1964 byl: „Kvalita – hospodaření. Jak jsme se s tímhle úkolem vyrovnali v Tylexu?“ Hodnotíme – li nyní s určitým odstupem naši práci, můžeme říct, že jsme přes řadu potíží v průběhu roku jako podnik splnili plán ve všech ukazatelích.

Odbytové potíže v průběhu roku vedly ke snížení plánovaného tempa růstu výroby, avšak právě v oblasti kvalitativních ukazatelů došlo k příznivému obratu v plnění plánu a úkoly jsme i přes snížení objemu výroby úspěšně splnili a překročili.

Pro rok 1965 byly vytvořeny příznivé podmínky umožňující rytmické plnění plánu, což dovoluje vedení podniku i technickým pracovníkům věnovat se plně rozvoji techniky a ekonomické výroby. V našem podniku má dojít ke zvýšení hrubé výroby o 4,6 %, náklady máme snížit o 1 %, produktivitu práce zvýšit o 4,9 %. K zajištění všech úkolů připravujeme celý soubor technickoekonomických opatření období loňských

---

¹⁸² Státní okresní archiv Blansko, noviny Nový život. 29. 9. 1982, ročník 23, č. 39

¹⁸³ Státní okresní archiv Blansko, noviny Nový život, článek Krajky a záclony. 4. 6. 1965

aktivních opatření. V letošním roce máme jednu velkou výhodu, kterou jsme snad neměli žádná léta. Konečně se nám podařilo zajistit potřebný předstih v technickém rozvoji, kde již máme konkrétními akcemi zajištěn úkol roku 1965 v nákladech zisku i v produktivitě práce, takže můžeme v klidu připravovat akce na rok 1966.

Plán technického rozvoje v roce 1965 nám umožňuje intenzivní rozvoj v roce 1965 a nakonec i v roce 1966. V tomto úsilí nepovolíme ani v příštích letech, protože jsme si dobře vědomí toho, že bychom se starým nevýrobním zařízením nemohli zajišťovat trvale rozvoj a hospodárnost naší výroby. Nám nejde o zvyšování fyzické námahy pracujících, ale jde nám o zdokonalení technických prostředků používaných v naší výrobě.

Máme k tomu tři cesty, kterých také využíváme:

Měníme technologickou základnu výroby pořizováním nových moderních strojů (protože se krajkářské a záclonové stroje v ČSSR nevyrábějí – dovážíme je). Zaměřujeme se na zdokonalování stávající technologie, když modernizujeme staré, málo výkonné stroje nebo je vyměňujeme za stroje výkonnější, dokonalejší. Konečně třetí cesta spočívá v tom, že řešíme mechanizaci ručních prací, kde máme rovněž značné možnosti. Zde je pole působnosti pro naše zlepšovatele.

Vzhledem k určitým nedostatkům v cenové tvorbě, ale více z důvodu nerovnoměrného rozvoje techniky a technologie v jednotlivých výrobcích, máme dosud vedle vysoce rentabilních druhů výrobků některé druhy ztrátové. V roce 1965 – 1966 se zaměříme na odstranění těchto ztrátových výrobků. Zde vedle technického rozvoje musí sehrát rozhodující úlohu kvality výroby.

Zvýšením kvality v celém výrobním procesu na všech pracovištích dosáhneme vyšší vytiženosti výrobků. Sníží se odpady při výrobě atd. Tak chceme řešit otázku rentability podniku vcelku, ale také dosáhnout rentability všech výrobků.¹⁸⁴

Velká pozornost a vysoká péče byla věnována především kvalitě výrobků ve státním podniku Tylex. To dokládá i skutečnost, že na výstavách v Montrealu, Moskvě a Tokiu získaly výrobky podniku Tylex Letovice v roce 1965 zlaté medaile.¹⁸⁵

Z rozhovoru s prvním ředitelem továrny po jejím znárodnění, panem Josefem Novákem, uveřejněného 17. září 1965 v tisku Nový život pod názvem „Putování za perlou textilu“ jsem se dozvěděla následující: „V továrně vyrábějí tyl, tkané a pletené

---

¹⁸⁴ Státní okresní archiv Blansko, noviny Nový život, článek Tři cesty Tylexu. 19. 2. 1965

¹⁸⁵ MZA Brno, fond 362, Tylex, s. p., továrny krajek a tylu, Letovice 1945 – 1990, karton 167, inv. číslo 1161

záclony, krajky všech druhů a barev, uvutanové záclony, závěsy a ubrusy. V závodě pracuje 80 % žen, při závodě je učňovská škola. Závod vyváží své výrobky do 58 zemí ve světě, což jistě způsobil návrat světové módy ke krajcce. Závod je rozšířen do různých menších a větších budov.

Továrna je stará již půldruhého století a za tu dobu se zde prováděly různé přestavby, stavby, přístavby podle finančních možností pana továrníka.

U dvou strojů stál jeden tkadlec a ten pozoroval, aby se nit' nepřetrhla. Když k takovému nedopatření došlo, bleskurychle nit' navázal a ze stroje se opět vinul nekonečný pás tylu.

Návštěva další tovární haly mně vzala dech. Z množství obrovských strojů se odvíjely tzv. hrubé záclony, z jejichž pohádkově jemných vzorů přecházel zrak.

Dělník Jan Paděra zde pracuje 42 let, provázel mě továrnou a seznamoval s provozem podniku. Má svoji práci rád, vypráví, jak se vzorek převede na vzorovací štítky, které vysoko u stropu řídí provoz každého jednotlivého stroje. Na milion šest set tisíc metrů záclon, které zde za rok vyrobí, vykouzlí stroje anglické výroby 120 – 150 vzorů. Celá polovina produkce jde na vývoz. Aby všechny výrobky byly žádoucí kvality, nad tím bdí ženy ze správkárny. Každou malou i větší závadu pečlivě upraví. Tyto ženy jsou velice zručné.

Vynálezcem uvutanových záclon je František Roda. S kolegy postavil stroj, který nazval „Golem“. Na tom se vyrábí uvutan.

I když vlna obrovského zájmu o tuto levnou záclonovinu mírně opadla, neohrozilo to nikterak její výrobu. Šest pracovníků výzkumné laboratoře přichází stále na nové využití tohoto výrobku (tapety).

V dílně je nedostatečné odsávání par vznikajících sušením uvutanu. Účinné větráky se sem bohužel nedají zamontovat, protože se dílna nachází ve staré budově.

Prohlédl jsem si čistírnu, sušárnu i halu, kde se záclony škrobí.

Nejvíce mě zaujala obrovská hala s výrobou paličkovaných krajek. Je to nejkrásnější a nejdražší výrobek. Vyrábí se jí zde 40 000 metrů ročně. Právě v zahraničí je o tento výrobek největší zájem.¹⁸⁶

Od roku 1965 do roku 1980 opět podstatně vzrostla produkce podniku, to však již díky nové technice, kterou se pro podnik podařilo zajistit. Do roku 1980 vzrostla výroba ve srovnání s rokem 1938 téměř 12 x. V průběhu let 1975 – 1980 se ukázalo, že

---

¹⁸⁶ Státní okresní archiv Blansko, noviny Nový život, článek Putování za perlou textilu. 17. 9. 1965

rostoucí výrobě již nebude postačovat stávající zušlechťovna a ani kotelna již nepostačovala potřebám výroby.

Proto bylo přistoupeno v roce 1976 k výstavbě nové zušlechťovny a kotelny v hodnotě více než 100 milionů korun. Byla to z hlediska investice nejnáročnější akce v celé historii podniku.

Současně s touto náročnou akcí v Letovicích dochází k zásadní změně výroby v podivínském závodě, kde je v rekordní době 6 měsíců zrušena stará galonová výroba záclon a zavedena výroba dětských punčochových kalhot.

Uvedenou výstavbou, která si vyžádala značného úsilí širokého kolektivu zaměstnanců i vedení n. p. Tylex, tak byly vytvořeny nezbytné podmínky rozvoje podniku a krajkářské a záclonářské výroby na další léta.¹⁸⁷

Dnešní akciová společnost Tylex Letovice je pokračovatelem tradiční krajkářské výroby v Letovicích. Jejím ředitelem se po odchodu pana Orsáčka do důchodu v roce 1982 stal ing. Jiří Muzikant. Současná sortimentální struktura v tomto období obsahuje výrobu záclon, krajek, krajkovin, výšivek, tylů, technických síťovin, ubrusů a dekoračních látek. Jsou používány různé technologie, materiály syntetické i přírodní. Podnik hledá úspěšně nové cesty svého rozvoje, vidí je v uplatnění moderních technologií pletené výroby i ve vhodném využití některých tradičních výrob, zvláště vyšívané, bobinetové a paličkované. Operativnost vzorování některých výrobků je řešena výpočetní technikou. Desinatérské pracoviště vybavené počítačem pro tvorbu vzorů odstraňuje ruční tvorbu výkresové dokumentace.¹⁸⁸

Díky rozhovoru s panem Ševčíkem jsem získala informace o tom, co se v továrně vyrábělo. V tomto období se vyrábí **záclony bobinetové**, které jsou vyráběny na klasických bobinetových záclonových strojích. Jedná se o stroje, které mají staletou tradici a které tvořily základní sortiment ve výrobě záclon v n. p. Tylex. Tento druh záclon a strojů je doposud stálým inspiračním zdrojem při vývoji a konstrukci moderních rašlových strojů. Bobinetové záclony jsou vyráběny ze 100 % PES příze, která ponechává záclonám jejich původní bavlněný charakter. Navíc 100 % PES provedení dává záclonám nové užité vlastnosti a to tvarovou stálost a tím i snadnou údržbu a ošetřování.

---

¹⁸⁷ MZA Brno, fond 362, Tylex, s. p., továrny krajek a tylu, Letovice 1945 – 1990, karton 536, inv. č. 2536

¹⁸⁸ Z rozhovoru s panem Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, dne 8. 2. 2015

Dále se vyrábí **paličkované krajky** na klasických paličkovacích strojích. Tyto stroje úspěšně napodobují ruční paličkovací techniku. Krajky jsou vyrobeny z bavlněných materiálů a slouží pro všechny oblasti odbytu jako exklusivní zdobící prvky.

Tylex dále vyrábí **záclony pletené jemné a hrubé**, které jsou vzdušné, lehké a svým materiálovým složením (polyesterové hedvábí) zaručují snadnou údržbu a dlouhou životnost. Záclony se vyrábí v různých šířích od 100 cm do šíře 300 cm. Většinou jsou vyrobeny v bílé barvě. Zákazník má možnost si zvolit i barevné odstíny. Výrobky jsou charakterizovány drobnými vzory a jsou velmi vhodné pro konfekci. Tento druh zboží se vyrábí na rašlových strojích.

Dalším výrobkem jsou **pletené krajky a krajkoviny**. Krajky pletené se vyráběly na nejmodernějších pletacích strojích. Podle použití se zhotovují z různých druhů materiálu PAD (polyamid) a PES (polyester). Posledním světovým trendem je k výrobě používat bavlnu v kombinaci s elastickým vláknem. Krajky slouží ke zdobení prádla a výrobě dámského prádla, vrchního ošacení a módních doplňků.

Krajkoviny pletené slouží k výrobě prádla, šatů pro slavnostní příležitosti, svatebních šatů a moderních doplňků. Jsou zhotoveny v různých barevných odstínech, mohou být zdobeny zlatou nebo stříbrnou nití, šatony nebo flitry. Tyto výrobky jsou velmi vzdušné, lehké a mají snadnou údržbu.

Další sortiment tvoří **žakárové záclony**, které se vyznačují bohatými vzory, od romantického stylu až po moderní geometrické desény. Jsou vzdušné, splývavé, mají snadnou údržbu (polyesterové hedvábí) a dlouhou životnost. Záclony se vyrábějí v metráži v různých šířích. Nejčastější je rozměr 250 x 300 cm.

Vyrábí se i **ubrusy, draperie s třísněmi a volány**, které tvoří nezbytné dekorační doplňky a ty dotvářejí vzhled bytových interiérů. Materiálovým složením odpovídají záclonářským výrobkům.

Nesmíme zapomenout i na **vyšívání tyl**, který je vyráběn na klasických vyšívacích strojích. Podkladem je tyl vyráběný pletací technikou z PAD materiálu. Dle přání zákazníka je vyšívacím materiálem buď Vs nebo PAD.¹⁸⁹ Tento výrobek patří mezi exklusivní šatovky a oděvní doplňky. Je velice vhodný na šaty pro nevěsty a k významným společenským událostem.

---

¹⁸⁹ Vs = viskóza, PAD = polyamid, PES = polyester

Vyšívanou technologií jsou vyráběny i zdobící **emblémy, prádlové a oděvní vsadky, límečky** a další doplňky. Emblémy jsou našívací nebo našehlovací. Jsou vyšity na různých podkladových materiálech. Vyrábí se na rámových vyšívacích strojích.

Vkusu zákazníků, kteří dávají přednost jednoduchému efektu hrubé struktury, odpovídají ve výrobním programu **galonové záclony**, které se vyrábějí z polyesterové stříže.

Galonové technické síťoviny se vyrábí v šířkách od 30 do 260 cm z materiálu zvaného polyesterové hedvábí, polyamidové hedvábí a bavlna. Síťoviny jsou určeny na pomoc ve stavebnictví, v zemědělství, na zpevnění břehů, na stavby silnic, pod asfaltové nátěry, i jako výztuže čepic, klobouků apod. Splňují požadavky na pevnost, tužnost a rozměrovou stálost. Vybrat si je každý může v různých úpravách dle svých potřeb.

Novinkou jsou **záclony s nehořlavou úpravou** určené do veřejných prostor, kde zvyšují bezpečnost provozu.

K ostatním výrobkům firmy Tylex patří další oděvní a interiérové doplňky, jako jsou **přehozy přes postele a dekorační závěsovin**y.

Vyrábí se zde také nejrůznější ubrusy, od malých ubrousků a prostírání až po ubrusy určené na velké stoly. Ty dodávají domácímu prostředí sváteční atmosféru. Jsou vyráběny z bavlny a polyesteru. Vynikají nejen svojí osobitou krásou, ale především velmi snadnou údržbou, což každý zákazník ocení.

Pan Ševčík mi také sdělil, že velmi důležité a zajímavé bylo také zahájení výroby tylexolu, který je velmi důležitou pomůckou ve zdravotnictví i v dnešní době. **Tyloxol** je tkanina vyrobená z umělých vláken. Jedná se o jakýsi speciální druh tylu, který se používá jako obvazový materiál. Vzniká speciálním tkaním, kdy jsou osnovní příze obtočeny přízemí útkovými. Takto vznikají očka různých tvarů.¹⁹⁰ Nejčastěji se používá ve zdravotnictví a to ve formě mastného tylu. Výroba mastného tylu probíhá tak, že se složený tyl vkládá do dóz, zalije se vazelínou nebo jiným mastným materiálem (mastí), prokládá se papírem a poté se sterilizuje. Takto je připraven jako krycí materiál, který se používá nejčastěji na popáleniny, ke krytí postižené kůže. Jeho úkolem je zajistit dobrou drenáž (odvádění sekretů z rány) a přitom se nesmí přilepit ke kůži.¹⁹¹

---

¹⁹⁰ Z rozhovoru s panem Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, dne 8. 2. 2015

¹⁹¹ Zeman, M.: Obvazové techniky: Příkládání obvazů: Obvazy obinadlové, sádrové, speciální, str. 65

Lněné plátno se zhotovuje z lněné příze. Oproti bavlněným materiálům je odolnější a má snadnější údržbu. Používá se například jako operační prostěradlo.

Obrázek 14 Tyloxol neboli mastný tyl (foto autor)

Firma ve své obchodně propagační činnosti prezentovala svoje výrobky i na mnoha výstavách a veletrzích, jako například HIEM – TEXTIL ve Frankfurtu nad Mohanem, HOMEINTERIORS EXHIBITION v Londýně, na MVSZ v Brně a na dalších regionálních výstavách.¹⁹²

5. 2. Sociální podmínky pracujících v n. p. Tylex

V letech 1950 – 1962 byla věnována péče zlepšení sociálních podmínek pracujících. Aby ženy mohly bez starostí o děti chodit do zaměstnání, byly pro jejich děti postaveny závodní jesle a školka v blízkosti továrny. U závodní školky byla vybudována velká zahrada s hřištěm pro děti (pískoviště, průlezky, houpačky). Blízko školky byl les, kam děti chodily s učitelkami na procházky.

Pro rodiče dětí pracujících v místní textilce byla vybudována závodní jídelna i moderní šatna se sprchami. Dále pro zaměstnance bylo vystavěno 52 bytů. V objektu továrny bylo zbudováno zdravotní středisko a zubní ambulance. Zubní ambulanci měl pronajatou dentista Václav Brabec od roku 1946. Prvním ředitelem po znárodnění byl Josef Novotný.

---

¹⁹² MZA Brno, fond 362, Tylex, s. p., továrny krajk a tylu, Letovice 1945 – 1990, karton 788, inv. č. 3972

Při n. p. Tylex vznikl také závodní klub a Sdružený klub pracujících ROH. Při ROH v n. p. Tylex pracoval fotokroužek, šachový a myslivecký kroužek. Nové směry v kulturní politice poskytovaly zaměstnancům Tylexu právo na vzdělávání, na rozvoj svých zájmů a zálib a také rozvoj jejich charakterových vlastností.¹⁹³

5. 2. 1. Zřízení rekreačních středisek

Mezi péči o zaměstnance můžeme zařadit i rekreaci. Podnik vlastnil několik rekreačních objektů, které postupně vybuřoval. Jednalo se o malé chaty s šesti, dvanácti nebo čtrnácti místy.

Prvním postaveným objektem byla montovaná dřevěná chata typu „ZUZANA“ v Ostružné v Jeseníkách vybudovaná v letech 1962 – 63. Chata byla vybudována členy lyžařského kroužku a její kapacita byla 20 míst. Vybavena byla malou kuchyňkou. Byla určena k celoročnímu provozu, ale tak, že ubytovaní se o sebe museli sami starat.

Druhým objektem koupeným v roce 1958 byla myslivecká chata na Podchlumí v katastru obce Sebranice u Kunštátu. Chata byla zřízena pro myslivecký kroužek, pokud byl součástí ROH podniku. Sloužila jen úzkému okruhu zaměstnanců, protože kromě podmínek k provozování myslivosti, respektive k houbaření, neposkytovala žádné jiné možnosti rekreace. I v této chatě se o sebe návštěvníci museli starat samostatně. Její kapacita byla 12 osob.¹⁹⁴

Třetím rekreačním objektem z doby 60. let je chata na Vírské přehradě. Vybuřovali ji pracovníci provozu v Drnovicích. Je používána všemi zaměstnanci podniku, hlavně pracovníky závodu v Drnovicích. Kapacita chaty je 15 osob.

V roce 1978 bylo schváleno rozhodnutí postavit si vlastní rekreační a školící zařízení ve Svojanově. Během dvou let bylo svépomocí postaveno velmi pěkné zařízení v hodnotě 1 ¾ milionu korun pro 40 osob s celoročním provozem, které sloužilo o prázdninách k rekreaci dětí zaměstnanců podniku, odborářskému i odbornému školení. Toto zařízení mělo vlastního správce, kuchařky a ostatní zaměstnance, kteří se celoročně starali o ty, kteří zde chtěli strávit dovolenou.¹⁹⁵

---

¹⁹³ Chloupek, J.. Letovice 1936 – 1986, str. 108

¹⁹⁴ MZA Brno, fond 362, Tylex, s. p., továrny krajek a tylu, Letovice 1945 – 1990, karton 536, inv. č. 2536

¹⁹⁵ MZA Brno, fond 362, Tylex, s. p., továrny krajek a tylu, Letovice 1945 – 1990, karton 652, inv. č. 3218

Všechna tato zařízení byla vybavena veškerým pohodlím k příjemnému pobytu zaměstnanců. Vyplývá to i z novinového článku s názvem „Letovické mládí pod hradem Svojanovem“ uveřejněného v Novém životě ze dne 12. 8. 1981.

„V roce 1977 pracovníci Tylexu Letovice zahájili terénní úpravy pro výstavbu nového rekreačního střediska v ani ne dvacet kilometrů vzdáleném Svojanově. V roce 1979 zde byla zahájena výstavba vlastního rekreačního objektu. V měsíci červenci roku 1981 rekreační středisko pod hradem Svojanovem jehož hodnota je tři miliony korun přivítalo poprvé 43 dětí, které zde v prvním turnusu prožili část svých prázdnin. Pracovníci závodu na výstavbě tohoto střediska odpracovali čtyřiapůl tisíce hodin a další desítky hodin funkcionáři ROH, KSČ a vedení závodu.

Po skončení prvního turnusu dětí, zde proběhla rodinná rekreace a minulý týden v pondělí zde opět přijelo 43 dětí prožít 14 dní prázdnin v krásné přírodě.

S. Michal Jílek, vedoucí tábora, jinak vedoucí elektrodlíny v Tylexu, která byla vyhodnocena jako nejlepší spolu s dalšími vedoucími, hospodářem, zdravotníkem, a kuchařkami – všichni jinak zaměstnanci Tylexu se starají o pestrou každodenní náplň života dětí v táboře. Od vedoucího tábora jsme se dozvěděli pracovní náplň a zaměření dětí po dobu pionýrské rekreace. Je zde pamatováno na poznávání přírody, chování v ní, ale také musejí pomoci při péči o zachování její krásy. Nechybějí zde míčové hry, sportovní střelba, atletika, samozřejmě koupání i když omezené. Dále se zde děti učí drhání a ručním pracím. V programu nechybějí besedy s myslivci, s účastníkem bojů našeho prvního armádního sboru, který žije přímo ve Svojanově. Že je v programu pamatováno na zájezd do Poličky a Litomyšle je samozřejmostí. Stejně jako návštěva Svojanovského hradu. Děti pomáhají i při úpravě rekreačního střediska.

V táboře se dětem líbí. Úsměv a radost těch nejmenších by pak měly být odměnou všem pracovníkům závodu Tylex, kteří se svou prací přičinili o vybudování tohoto rekreačního střediska, které bude zaměstnancům Tylexu a jejich dětem poskytovat celoroční možnost odpočinku.“¹⁹⁶

Mimo rekreace ve vlastních zařízeních podnik také nabízel rekreaci zahraniční. Jednalo se o takzvanou výměnnou rekreaci s podnikem Plauener Spitzenfabrik z NDR, o kterou byl mezi zaměstnanci podniku velký zájem.¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ Státní okresní archiv Blansko, noviny Nový život, článek Letovické mládí pod hradem Svojanovem od Oldřicha Hökla, 12. 8. 1981

¹⁹⁷ Z rozhovoru s panem Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, dne 8. 2. 2015

5. 3. Vývoj firmy Tylex Letovice, a.s. v posledních letech

Hlavní správní budova stojí na Zámecké ulici v Letovicích. Na této budově a dalších provozních budovách je vidět historizující architektura. Patří sem výrazné atiky, cimbuří, okenní ostění, vchody a další prvky v pozdním historismu konce 19. století (novorenesance, novogotika). Řada budov a fasád je renovována.

Obrázek 15 Logo firmy Tylex, a. s. Letovice (foto převzato z www.tylex.cz)

Rozhodnutí č. 481/1990 ministra průmyslu ČR ze dne 26. 11. 1990, kterým byl bez likvidace zrušen s. p. Tylex, továrny krajek a tylů se sídlem v Letovicích dnem 30. 11. 1990 a dnem 1. 12. 1990 byl jeho celý hmotný majetek vložen do nově založené a.s. Tylex Letovice se sídlem v Letovicích.¹⁹⁸

Po revoluci v roce 1989 došlo k velmi výraznému zhoršení odbytu, důsledkem čehož byla výroba postupně omezována a utlumována. Tuto skutečnost je možno doložit dokumentací na počtu zaměstnanců. V roce 1988 měla firma Tylex 1 642 zaměstnanců. V dnešní době je jich něco málo přes stovku. Postupně však byly od Tylexu odděleny závody v Podivíně, v Kamenici nad Lipou a v Drnovicích, které byly odprodány zahraničním firmám.¹⁹⁹

---

¹⁹⁸ Tylex Letovice, akciová společnost, Letovice [online]. [cit. 2015-3-30] Dostupné z: <<http://rejstrik-firem.kurzy.cz/00013366/tylex-letovice-akciová-společnost/>>

¹⁹⁹ Z rozhovoru s panem Ševčíkem, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, dne 8. 2. 2015

V roce 1998 byla v Tylexu zrušena bobinetová výroba. Z článku uveřejněného v novinách Letovický list z tohoto roku cituji: „Kolem stovky zaměstnanců, kteří pracovali v závodě Tylex Letovice, přišlo nebo přijde v letošním roce o své zaměstnání. V prvním pololetí dostalo výpověď 25 zaměstnanců, dalších 50 v červenci a do konce roku se podle finančního ředitele ing. Milana Skácela Tylex rozloučí s další dvacítkou zaměstnanců. Během letošního roku totiž končí v závodě výroba tradičních tkaných bobinetových záclon, které jsou vyráběny především z bavlny. [...] V Tylexu nyní pracuje asi 1020 zaměstnanců. „Vím, že v některých případech bude uplatnění propuštěných zaměstnanců problematické. Musíme vzít na vědomí, že restrukturalizace v Tylexu probíhá již od počátku devadesátých let, kdy zde pracovalo 1 600 lidí.“ Zrušení bobinetové výroby podle ing. Skácela nesníží celkovou výrobu ani obrat firmy, protože si slibují větší produktivitu práce a efektivnost.

Průměrná mzda zaměstnanců Tylex podle ing. Skácela odpovídá mzdám v textilním průmyslu a činí 8,5 až 9 tisíc korun. V závodě pracuje téměř 85 % žen.“²⁰⁰

V Tylexu se zrušily bobinetové stroje na výrobu tradičních bavlněných bobinetových záclon především kvůli tomu, že značně poklesl do té doby velký zájem severovýchodních zemí. Také se v roce 1998 připojily potíže s prodejem těchto záclon v tuzemsku a na Slovensku. Poklesla poptávka výrobků i v naší zemi, jak dokládají slova tehdejšího finančního ředitele, ing. Skácela: „Záclony jsou prostě zbytečné zboží a v tom je naše riziko.“

Tylex se snažil v tomto roce zvyšovat objem vývozu, který tvořil včetně Slovenska 55 % celkového obratu. Vyváželo se do Německa, Polska, Bulharska a do zemí bývalého Sovětského svazu. Hlavními produkty Tylexu v tomto období byly záclony, krajky, krajkoviny a výšivky, z toho záclony tvoří 70 % objemu výroby.

Od dubna roku 1999 je novým generálním ředitelem firmy ing. Tomáš Král. Nový ředitel se představil v novinách v Letovickém listě 15. 9. 1999. Sděлил, že firma je v současné situaci stabilní, perspektivní, ale zasluhuje si pozornost z hlediska restrukturalizace. Jeho cílem je, aby se Tylex, a.s. stal moderní firmou, aby zaměstnával co nejméně zaměstnanců, kteří ale budou dobře placeni. Dále také uvádí, že firmy jsou přezaměstnány lidmi, kteří nevytvářejí přidanou hodnotu a rozměňují hospodářský výsledek. Z uvedeného článku cituji: „[...] Připravuji odprodej některých provozů, které přímo nesouvisí s textilní výrobou, a raději si tyto služby budeme kupovat. Například

---

²⁰⁰ Blíže nespecifikovaný novinový článek z novin Letovický list z roku 1998

autodoprava se odprodá a bude se najímat. Chceme se koncentrovat na to, co dobře umíme – vyrábíme dobré záclony, krajky, krajkoviny a všechno ostatní si chceme kupovat. Udržíme si jen elektrikáře a pracovníky kotelny. Všechny ostatní aktivity budou řešeny odprodejem.“²⁰¹

„Vlastníkem Tylexu je v této době česká průmyslová skupina STELLA GROUP. Do této skupiny patří dalších 18 podniků z oblasti stavebnictví, dřevařství, průmyslu a obchodu. Skupina má zájem na dalším rozvoji Tylexu, který patří jednoznačně ke stabilním firmám v jeho portfoliu.“ – uvedl nový ředitel.

Od roku 2002 je novým majoritním vlastníkem Tylexu společnost SINDAT GROUP s.r.o. se sídlem v Praze 10, Pod Strání 1262. Tato společnost vznikla v roce 1990. Nejdříve se zabývala poskytováním poradenských, finančních a inženýrských služeb pro průmyslové podniky. Od roku 1991 začala rozvíjet vlastní výrobní činnost i v oblasti textilní výroby. Sindat Group je kapitálově silnou společností. Řízením obchodního úseku byl pověřen ing. Miloslav Kobelka, který v Tylexu pracuje již delší dobu. Ředitelem firmy je od roku 2002 ing. Jiří Zdražil.

Firma Tylex i nadále bude vyrábět záclony a krajky. Cílem firmy je rozšířit výrobní program a efektivněji využít potenciál zušlechťovny. Došlo ale i k propouštění dělníků. V tomto roce 2002 byl odprodán bývalý závod v Drnovicích a Kamenici nad Lipou. Drnovice odkoupila firma Topak, která zde chce pokračovat ve výrobě paličkovaných krajk. Provoz v Kamenici nad Lipou získal také nového majitele. Prodej probíhal formou výběrového řízení, ale v roce 2006 zde výroba skončila a závod je již minulostí.

Na počátku 90. let byla situace ve firmě opravdu kritická, firma byla doslova na dně a hrozila dokonce likvidace celé firmy. Tuto krizi zapříčinila chybná privatizace a přechod na akciovou společnost. Až v posledních deseti letech se začala výroba zvedat a v loňském roce 2014 firma poprvé dosáhla toužebně očekávaného zisku a začala se dostávat ode dna.

V Tylexu se momentálně vyrábí elastické krajky a krajkoviny, pevné krajky a krajkoviny, osnovní úplety a plavkoviny, tyly, technické a 3D síťoviny. Prodeji elastických krajk a krajkovin nesvědčí módní trend posledních let, kdy je výroba dámského prádla založená na použití hladkých kvalitních materiálů a výšivek, které však v sortimentu výrobků firmy Tylex nejsou zahrnuty. Na druhé straně jsou

---

²⁰¹ Ing. Tomáš Král v článku uveřejněném v novinách Letovický list, 15. 9. 1999

momentálně používány pro výrobu svrchního ošacení pevné a elastické krajkoviny; v této oblasti je tedy i nadále potenciál pro navýšení tržeb.²⁰²

Cílem současného vedení je zachovat výrobu a zajistit další prosperitu firmy.

Tylex měl historicky podnikovou prodejnu, která dříve sídlila na náměstí v Letovicích. V pozdějších letech byla přesunuta do prostoru patřícímu firmě Tylex. Podniková prodejna se nachází v areálu společnosti Tylex Letovice, a.s., v Brněnské ulici č. 4. Její otevírací doba je vždy Po - Pá 8,00 - 16,00 hod. V podnikové prodejně je zákazníkům nabídnut široký výběr záclon, voálů, dekoračních tkanin, ubrusů, krajek, krajkovin a tylů.

Obrázek 13 Podniková prodejna (foto převzato z www.tylex.cz)

5. 4. Červinkova továrna v druhé polovině 20. století

Roku 1948 byla letovické továrna akciové společnosti „Červinka a spol.“ zestátněna a dostala název „Bytex“.

„Miloš Červinka byl poslán na dvouletou „převýchovu“ do pracovního tábora v Handlové a Jáchymově. Po návratu pracoval jako dělník v letovickém kamenolomu a vy výrobně dlaždic bývalé Komárkovy firmy. Textilní podnik, který vybudoval, byl

---

²⁰² Materiály poskytla firmy Tylex, a.s.

znárodněn. Ještě v roce 1960 se musel bránit finančnímu referátu ONV v Boskovicích, který se zabýval jeho případem. Byl posuzován úřady jako kapitalista, kterému podle komunistů bylo třeba sebrat veškerý majetek.“²⁰³

V roce 1948 byla firma převedena pod národní správu a poté začleněna do nově vzniklého n. p. MONA se sídlem v Ústí nad Orlicí. Úkolem tohoto podniku bylo vzorovat pro podniky zabývající se bytovým textilem a také pro firmy, které zpracovávaly hedvábí. Součástí závodu bylo velké návrhářské středisko a stroje pro vzorování bytového textilu. Dělníci v závodě pracovali pouze na jednu směnu, produkce výrobků byla nízká a s tím souvisely i nízké výdělky dělníků.²⁰⁴

V roce 1956 byl letovický závod začleněn do n. p. MORAVAN Brno. Došlo k celkové reorganizaci výroby. Bylo zrušeno navrhování, vzorování a výroba kuponů hedvábného zboží, dělníci zabývající se tímto odvětvím byli nuceni odejít, všechny stroje na výrobu hedvábí byly odvezeny. Doplnil se počet strojů, na kterých se mohl vyrábět bytový textil, a krátce na to se výroba rozběhla na dvě směny.

V 60. letech bylo dovezeno a postaveno 42 nových tkalcovských stavů TEXTIMA z NDR. Uvedením těchto strojů do provozu se značně zvýšila výroba.

Roku 1967 byl název podniku změněn na BYTEX. Zajímavostí je, že v roce 1965 se v letovické provozovně vyrobilo celkem 432 tisíc bm nábytkových látek. O 20 let později, roku 1985, se vyrábělo 690 tisíc bm nábytkových látek.²⁰⁵ Nárůst na výrobě tak činil 258 tisíc metrů. Hodnota zboží v roce 1965 představovala 16 a půl milionu Kčs, r. 1985 je to již 34 milionů Kčs. Nárůst hodnoty výrobků tedy představoval 17, 5 milionů Kčs. výšila se výroba froté příze, dále také tvarované a kanylové příze. Téměř 50 % výrobků se vyváželo do SSSR, 17 % se dodávalo do nesocialistických zemí a zbývající produkce byla určena pro domácí trh.²⁰⁶

V rámci péče o zaměstnance došlo k úpravám jednotlivých dílen. Tyto úpravy vedly ke zlepšení pracovního prostředí. Byla dokončena výstavba skladové haly a zahájila se výstavba vyrovnávacích nádrží a skladů přízí.

Koncem 70. let byl provozovně udělen titul „Provoz socialistické práce“ za velmi dobré plnění úkolů, jak výrobních, tak i ekonomických. Prezidentem ČSSR byl n. p. Bytex udělen „Řád práce“. V 80. letech pak došlo k obměně strojů, pokračovala investiční výstavba a byla rozšířena tuzemská i zahraniční rekreace. Bytex měl

---

²⁰³ Kronika města Letovice, str. 396

²⁰⁴ Chloupek, J.. Letovice 1936 – 1986, str. 129

²⁰⁵ Zkratka bm = běžný metr

²⁰⁶ Chloupek, J.. Letovice 1936 – 1986, str. 132

v úmyslu zřídit vlastní učňovské středisko praktické výuky. Z tohoto plánu nakonec sešlo a učni pro Bytex se učili v jedné třídě dnešní Masarykovy školy práce.

O firmě Miloše Červinky, která je v Letovicích nejvíce známá pod názvem Bytex, jsem získala informace mimo jiné i díky bývalé pracovníci v této továrně paní Laděce Daňkové z Kladorub. Z jejího vyprávění jsem se dozvěděla, cituji: „Před znárodněním v roce 1948 a za Červinky se firma nazývala „Persia“. Po znárodnění Textilní tvorba. Já nastoupila do učení 1. 9. 1962 a když jsem končila, byl to Moravan n.p., později Bytex, Arana, Tena a to až do revoluce. Po revoluci se podnik vrátil restituentům, Červinkovým, ke kterým se přidávali společníci, pan Karel Kudýnek a Ing. Kubát, který v podniku zavedl výrobu bavlněné pletáže a šicí dílnu. Výroba nábytkových látek s dlouholetou tradicí v Letovicích však rychle vzala za své a s ní i krátkodobá výroba pletáže Ing. Kubáta.“²⁰⁷ Pan Kubát si zřídil prodejnu s nábytkem naproti objektu, ve kterém sídlila firma Bytex. Jeho firma měla název Tenex.

Důvodů postupného úpadku firmy a výroby nábytkových látek a pletáží bylo víc, hlavní příčinou bylo zavádění nových výrobků, např. mikroplyš. Dalším problémem firmy bylo velké množství společníků a neschopnost domluvit se mezi sebou. K úpadku přispěla i ztráta východních trhů, kam se dříve vyváželo zboží ve velkém množství.

Z rozhovoru s pí Daňkovou vyplynuly také mnohé zajímavé informace o firmě v době, kdy ještě prosperovala. „V době své největší slávy Bytex vyráběl nábytkové látky dvěma technologiemi. Na žakárových stavech, kde je možnost větší barevnosti a také střídý, což je délka opakování vzoru a pak na listových stavech, kde je opakování střídý a barev malé. Listové stavy byly později nahrazeny tkacími automaty, asi na konci 70. let, to se poprvé snad začínalo uvažovat nad energetickou náročností. Finálnímu výrobku předcházela dlouhá a náročná předvýroba a také lidský faktor. Bytex měl svoje návrháře s vývojovým a vzorovacím střediskem.“²⁰⁸

Zajímavostí jistě je, že až 95 % výroby šlo na export, hlavně se vyváželo do bývalého Sovětského svazu, zajímavým zákazníkem však byla například i švédská firma zabývající se výrobou nábytku Ikea. V leteckém průmyslu se výrobky této firmy využívaly na potahy sedadel atd.

Podnik zaměstnával celá léta v průměru asi 220 zaměstnanců, hlavně žen, pracovalo se ve dvou směnách, jen vyšívárna v jedné směně. Zajímavé také je, jak si

---

²⁰⁷ Z rozhovoru s bývalou zaměstnankyní n. p. Bytex, pí L. Daňkovou, Kladoruby 53, ze dne 16. 2. 2015

²⁰⁸ Z rozhovoru s bývalou zaměstnankyní n. p. Bytex, pí L. Daňkovou, Kladoruby 53, ze dne 16. 2. 2015

podniky vychovávaly svoje pracovní kádry v minulosti. Do školy se chodilo v Letovicích. Dříve se tato škola jmenovala pokračovací, po revoluci získala název Masarykova škola práce, na praxi se chodilo přímo do podniku.²⁰⁹

Z rozhovoru s paní Daňkovou jsem se také dozvěděla, že když v roce 1994 odcházela z Tenexu od Ing. Kubáta, byla vyučena, měla vystudovanou SPŠ textilní, za sebou měla dlouholetou praxi, tak její hrubá mzda činila 3 615 Kč.²¹⁰

Bývalá zaměstnankyně továrny mi také přiblížila popis výroby. Do podniku se přivezla příze z přádelen, musela se obarvit v barevně a usušit. Tkaniny mají 2 soustavy nití, a to podélnou (tzv. osnova) a příčnou (tzv. útek). Na osnovu se používala slabá příze, která se musela na soukacích strojích převinout z přaden na cívky. Tyto cívky pak putovaly na snovadlo, kde se připravovala osnova. Osnovy mívaly od 2 800 do 3500 nití na šířce 140 cm. Na útek putovala příze z barevny do skárny. Ve skárně se na skacích strojích spojovala k sobě kroucením na různé objemy neboli tloušťky.

Příze ze skárny se ještě musela upravit na jiných soukacích strojích na tzv. vytáče. Vše se pak potkává v tkalcovně. Až se utkala tkanina propletením útku s osnovou podle karet, putovala do vyšívárny. Poté došlo k propaření (ustálení) a odtud tkanina putovala do expedice a k zákazníkovi.²¹¹

V podniku byli také zapotřebí zámečníci se svou dílnou, zedníci, manipulační dělníci, vrátní. Součástí byla i kantýna. Jídlo se vařilo na internátě, firma měla také internát pro vzdáleně bydlící, byty pro zaměstnance. Tento podnik se zabýval i výchovou učňů.

V době, kdy do podniku 17 let po válce přišla pí Daňková, byla tato firma na poměrně vysoké úrovni. Zajímavostí také je, že pro učně v učení dobře fungoval dramatický kroužek a to díky vedoucímu M. Hrdličkovi.

V dnešní době již tato firma neexistuje, objekty jsou rozprodány. Nachází se zde firma Moravosped, spol. s.r.o., která se zabývá mezinárodní a vnitrostátní dopravou. V místech podnikové prodejny je dnes obchod s elektronikou. V dalším objektu sídlí firma Stolmat, dále se zde nachází pohřební ústav a prodejna papírnictví. V bývalé výrobní hale se dnes nachází večerní klub s názvem „Fabrika“.

---

²⁰⁹ Pamětní kniha města Letovic, rok 1971, str. 17, uložena na Městském úřadě v Letovicích

²¹⁰ Z rozhovoru s bývalou zaměstnankyní n. p. Bytex, pí L. Daňkovou, Kladoruby 53, ze dne 16. 2. 2015

²¹¹ Z rozhovoru s bývalou zaměstnankyní n. p. Bytex, pí L. Daňkovou, Kladoruby 53, ze dne 16. 2. 2015

Závěr

Tato diplomová práce si kladla za cíl zachytit, zdokumentovat a přestavit historii textilní výroby v rodných Letovicích. Toto zachycení by nebylo dost dobře možné, aniž bych se v práci věnovala i samotné historii města, jelikož obojí spolu úzce souvisí a je zde vidět neustálé provázání textilní výroby s rozvojem celého města.

V rámci chronologického uspořádání jsem se snažila zachytit v časových blocích informace, které jsou provázány s textilní továrnou na pomezí dějin města.

Letovicemi protékají dvě řeky, Křetínka a Svitava, které se spojují právě u firmy Tylex, která díky nim mohla rozvíjet svoji tradiční textilní výrobu již od dávných dob.

Na vyvýšeninách kolem města se vyjímají významné stavby a dominanty města, které každého upoutají na první pohled. Jedná se o zámek, barokní kostel svatého Václava s klášterem Milosrdných bratří či gotický farní kostel svatého Prokopa z 15. století.

Historie textilní výroby, původně plátenictví, sahá již do období kolem roku 1750, kdy tehdejší majitel panství, hrabě Jindřich Kajetán Blümegen, nechal na svých pozemcích vybudovat první plátenickou manufakturu v širokém okolí. Z výroby a zpracování plátna se postupně přešlo na zpracování bavlny a od roku 1832 se v Letovicích začala psát historie krajkářství. Ta je spojena s několika jmény, konkrétně s rakouskými kapitalisty Danielem Baumem, Ludvikem Damböckem a Moritzem Faberem. Tito pánové se stali společníky a novými majiteli továrny, ve které zavedli výrobu krajek a záclon. Díky těmto výrobkům se Letovice proslavily téměř po celém světě, jelikož výrobky z místní továrny dosahovaly velmi dobré kvality a uspokojily poptávku zákazníků ze všech koutů světa.

Později se stal majitelem celé firmy pan Faber a vybudoval prosperující firmu, která dávala zaměstnání mnoha obyvatelům Letovic a okolních vesnic.

Ve 20. století se textilní výroba v Letovicích vázala do několika center. Nejvýznamnější byla dřívější Faberova továrna, která přežila veškeré útrapy spojené s první světovou válkou, za první republiky zde došlo ke změnám ve vedení firmy a k rozvoji výroby. S nástupem nacismu a vyhlášením protektorátu Čechy a Morava se situace v továrně postupně zhoršovala. Díky tomu, že majitel, pan Faber, byl německého původu a byl také příslušníkem SS, firma mohla i za války fungovat takřka bez omezení. O krajky a krajkoviny ovšem nebyl takový zájem jako v dobách míru. I

z tohoto důvodu se majitel rozhodl přejít částečně také na zbrojní výrobu. Nechal vybudovat dřevěnou halu, kde část zaměstnanců Faberovy textilní továrny vyráběla součástky do letadel, sedačky do letadel a také se zde vyráběly zbraně. Díky tomu si většina zaměstnanců zachovala svoje místo. Ovšem bylo i mnoho lidí, kteří válečné roky zaplatili životem. V továrně sídlilo gestapo, které pronásledovalo dělníky Faberovy továrny i ostatní obyvatelé Letovic, mnoho z nich bylo v prostorách továrny mučeno a někteří i zabiti. Těmto obětem druhé světové války je věnována pamětní deska umístěná na zdi jedné z budov firmy Tylex a také jim byl zbudovaný památník u koupaliště. Po konci druhé světové války bylo německé vedení továrny včetně jejich majitelů z Letovic vyhnáno a roku 1948 byla továrna zestátněna a dostala název „Tylex“. Dodnes vyrábí krajky, záclony, dekorační látky a tyl. Za svoje výrobky a jejich kvalitu tato firma dostala již několik ocenění. V poslední době se počet zaměstnanců velmi snížil. Lidé si kupují nekvalitní zboží na tržnicích a zapomínají na kvalitu.

Nyní se ve firmě Tylex pracuje v nových halách, starší budovy odkoupila pí Kalasová, včetně kuchyně a jídelny. Další budovy při „císařské silnici“, které v roce 1945 sloužili nacistům jako vězení českých občanů, jsou pronajaté různým firmám. Z bývalé německé školy jsou nyní zrekonstruované byty. Výrobky z Tylexu se prodávají v podnikové prodejně a vyváží se do zahraničí.

Dalším centrem textilní výroby se stala Červinkova továrna. Ta byla založena v roce 1923 Milošem Červinkem, který dříve pracoval jako dělník právě ve Faberově továrně. Zpočátku ve své továrničce tkal polštáře z bavlněné příze, později i koberečky a běhouny, záclony, závěsy a jiné nábytkové látky. Za II. světové války pomáhal nejen svým zaměstnancům, ale i vězňům, kteří byli umístěni do prostor jeho továrny.

Po válce došlo k zestátnění podniku a změně názvu. V Letovicích je firma nejvíce známá pod názvem Bytex. Po revoluci došlo k navrácení firmy restituentům. V dnešní době již firma neexistuje, objekty jsou rozprodány či pronajaty jiným subjektům.

Počátkem 20. století v Letovicích vznikl ještě jeden textilní závod zaměřený na výrobu trikotýnového prádla. Tento podnik však neměl dlouhého trvání, již roku 1934 továrna zanikla. V polovině 30. let byly některé budovy zbourány nebo prodány. V současné době je určen k demolici i zbytek továrních budov.

Rozvoj města úzce souvisel s tím, že se Letovice staly centrem krajkářské výroby nejen na Moravě, ale prakticky v celé republice. Dokladem úspěchu v tomto

odvětví je především firma Tylex, která se tradiční výrobou krajek, záclon a tylů zabývá již více než 180 let.

Součástí studie je i zmapování kulturního a sociálního života v továrně.

Mým skromným přáním je, aby se ve výrobě krajek, tylů a záclon ve firmě Tylex i nadále pokračovalo, firmě se dařilo uspokojovat náročné požadavky všech odběratelů nejen na českém, ale i na zahraničním trhu a šířilo se tak dobré jméno letovických krajkářských výrobků.

Resumé

Starobylé městečko Letovice, rozkládající se v údolí po obou březích řeky Svitavy a při ústí řeky Křetínky, která se vlévá do Svitavy u firmy Tylex, je úzce spjata s tradiční textilní výrobou už od hluboké historie.

Již v druhé polovině 18. století vybudoval hrabě Jindřich Kajetán Blümegen na svých pozemcích plátenickou manufakturu. Později jeho synovec, hrabě Jindřich Kálnoky, konkrétně v roce 1820, prodal manufakturu kapitalistům Danielu Baumovi a Moritzi Faberovi. Tito majitelé zavedli v továrně výrobu krajek a záclon. Historie krajkářství v Letovicích sahá do roku 1832. Tyto výrobky Letovice proslavily i na zahraničním trhu.

Ve 20. století se textilní výroba v Letovicích vázala do několika center.

Jedním z center textilní výroby se stala Červinkova továrna. Ta byla založena v roce 1923 Milošem Červinkem, který dříve pracoval jako dělník právě ve Faberově továrně. Později byla firma známá jako Bytex (až do 90. let). V následujícím období však firma zanikla.

Na výrobu trikotinového prádla byl zaměřený i další závod, Cosmanos, který ale neměl dlouhého trvání, zanikl již ve 30. letech 20. století.

Nejvýznamnější byla dřívější Faberova továrna, která byla roku 1948 zestátněna a dostala název „Tylex“. Tato firma je v provozu dodnes, i když jí dříve hrozila likvidace. V dnešní době se zde vyrábí krajky, záclony, dekorační látky a tyl.

Summary

The ancient town of Letovice is situated on the banks of the rivers Svitava and Křetínka which joins Svitava at the company Tylex. This company is closely connected with traditional textile production reaching into the deep history of this place.

It was already in the middle of 18th century when the earl Jindřich Kajetán Blumegen built a cloth/ canvas factory on his grounds. Later, in 1820, his nephew, earl Jindřich Kálnoky, sold this factory to capitalists Daniel Baum and Morith Faber. These owners introduced the production of laces and curtains there. So the history of lace production in Letovice reaches till 1832. These products made Letovice famous not only at home but all over the world.

In the 20 th century the textile production was bound to several centers.

One of the textile production centers became Červinka's factory which was opened by Miloš Červinka in 1923. He used to work in Faber's factory as a worker before. This company became known under the name Bytex later (until the 1990s). In the following period this company stopped existing.

Another company was tricot underwear oriented. It was the company called Cosmanos which did not have a long duration and stopped existing already in the 1930s.

The most important factory in Letovice was the former Faber factory which was nationalized in 1948 and got the name Tylex. This company is still running, nevertheless it has been endangered with liquidation. Nowadays laces, curtains, decor textiles and tulles are produced there.

Soupis pramenů a literatury:

A) Prameny:

Moravský zemský archiv: fond F 65 Velkostatek Letovice 1616 – 1942,
fond G 76 Rodinný archiv Kálnokyů (1585 – 1947),
fond H 410 M. Faber a spol., tkalcovna tylu, krajek
a záclon, Letovice 1832 – 1945 (1952)
fond K 362 Tylex, s. p., továrny krajek a tylu, Letovice 1945
– 1990
fond C 12 Krajský soud trestní Brno

Notizen Blatt – rakouský dobový tisk (č. 2, 1857; č. 3, 1866)

Státní okresní archiv Blansko: noviny Nový život

Podnikový archiv n. p. Tylex

Kronika: Historie krajkářské výroby v Letovicích I. – IV. díl (uloženo ve firmě Tylex)

Kronika n. p. Tylex

Kronika města Letovice (uložena na Městském úřadě v Letovicích)

Pamětní kniha města Letovice (uložena na Městském úřadě v Letovicích)

B) Ústní sdělení

Paní Ladka Daňková, bytem Kladoruby 53, bývalá zaměstnankyně firmy Bytex,
konzultace únor – březen 2015.

Pan JUDr. Karel Ševčík, bytem Letovice, Albína Krejčího 24, bývalý obchodní
náměstek firmy n. p. Tylex, konzultace leden – únor 2015.

C) Internetové zdroje:

Tylex Letovice, akciová společnost, Letovice [online]. [cit. 2015-3-30]
Dostupné: <<http://rejstrik-firem.kurzy.cz/00013366/tylex-letovice-akciová-společnost/>>
Historie letovického zámku. [online]. [cit. 2015-2-14].
Dostupné z: <<http://www.zamekletovice.cz/historie-zamku>>

D) Literatura:

Bezděk, Antonín: *30 let Krajka Kraslice*. MÍR, Praha 1979, stran 23.

Brodesser, Slavomír: *Staletími podél řeky Svitavy*. MZM, Brno 2005, stran 112.

- DĚJINY, VÝROBA, VÝROBKY továrny na tyl, krajky a záclony M. Faber a spol.*,
Letovice, ČSR. Tisk HUMAN Letovice, Letovice 1935, stran 17.
- Dřimal, J. a kol.: *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*. Blok, Brno 1979,
stran 515.
- Gruntová, Jitka - Vašek, František: *Boj o hranici. Moravská Chrastová 1938*. Nakl.
Augusta, Litomyšl 1998, stran 92.
- Herčíková, Zdeňka: *Památník Základní školy Tyršova 2 v Letovicích 1906 – 1996*.
ŠMAHEL – PRINT, Letovice 1996, stran 19.
- Hökl, Oldřich: *TYLEX. 150 let krajkářské výroby v Letovicích*. Jihočeské tiskárny,
České Budějovice 1982, stran 44 (nečíslovaných).
- Hubáček, Antonín – Skutil, Jan: *Archív města Letovic 1494 – 1945 (1950)*, inventář.
Okresní archiv v Blansku, Blansko 1966, stran 49.
- Chloupek Jaroslav a kol.: *LETOVICE 1936 – 1986. 50. výročí povýšení Letovic na
město*. Vydal Městský národní výbor – redakční rada roku 1986,
Letovice 1986, stran 173.
- Chloupek Jaroslav a kol.: *Zvony v Letovicích a okolí. P. František Krchňák*. JIH sazba a
tisk Brno. Vydala Nadace města Letovice pro rozvoj kultury a životního
prostředí, Letovice 1999, stran 64.
- Illa, Milan: *Hrabata Kálnoky a Letovice*. Tiskárna Šmahel – PRINT, Letovice 1998,
stran 77.
- Illa, Milan – Kálnoky, Alexander Hugo: *Historie rodu Kálnoky*. K&B, Letovice 2000,
stran 100.
- Illa, Milan: *Letovice – dějiny města*. Martin Šmahel – Print, Letovice 1995, stran 174.
- Illa, Milan: *Letovice – Milosrdní bratři*. Martin Šmahel – Print, Letovice 1999, stran 12.
- Illa, Milan: *Letovice – Soužití Němců a Čechů v Letovicích do roku 1938*. Nákladem a
tiskem vlastním, Letovice 2000, stran 38 (nečíslovaných).
- Illa, Milan: *Obrázky z Letovic. Sešit č. 1*. Nákladem a tiskem vlastním, Letovice 1998,
stran 82 (nečíslovaných).
- Illa, Milan: *Obrázky z Letovic. Sešit č. 2*. Nákladem a tiskem vlastním, Letovice 1998,
stran 66 (nečíslovaných).
- Illa, Milan: *Obrázky z Letovic. Sešit č. 6*. Nákladem a tiskem vlastním, Letovice 1999,
stran 32 (nečíslovaných).
- Illa, Milan: *Obrázky z Letovic. Sešit č. 7*. Nákladem a tiskem vlastním, Letovice 1999,
stran 28 (nečíslovaných).

- Illa, Milan: *Obrázky z Letovic. Sešit č. 9.* Nákladem a tiskem vlastním, Letovice 1999, stran 24 (nečíslovaných).
- Illa, Milan: *Obrázky z Letovic. Sešit č. 11.* Nákladem a tiskem vlastním, Letovice 1999, stan 22 (nečíslovaných).
- Illa, Milan: *Obrázky z Letovic. Sešit č. 12.* Nákladem a tiskem vlastním, Letovice 1999, stan 24 (nečíslovaných).
- Janoušek, Emanuel: *Paměti města Letovic. 2. vydání*, vydalo Městské kulturní středisko Letovice, tisk CENTA Brno, Letovice 1995, stran 119.
- Jaroš, Jiří: *Slovník technických památek Blanenska.* Vydalo Muzeum Blansko, Blansko 2000, stran 92.
- Knies, Jan: *Vlastivěda moravská II. Boskovský okres.* Musejní spolek, Brno 1904 (nakl. GARN jako 1. vydání v roce 2008), stran 227, ISBN 978-80-86347-83-7.
- Kolektiv autorů: *Muzeum krajky Vamberk.* Východočeské tiskárny, Nový Bydžov 1965, stran 34.
- Kolektiv autorů: *Základní škola Letovice. Almanach ke 100. výročí budovy Tyršova 1906 – 2006.* Tiskárna Šmahel, Základní škole Letovice, Letovice 2006, stran 24.
- Letovický zpravodaj, únor 2006
- Letovický zpravodaj, září 2014
- Mainuš, František: *Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII. a XVIII. století.* Krajské nakladatelství v Ostravě, Ostrava 1959, stran 246.
- Mainuš, František: *Vlnářství a bavlnářství na Moravě a ve Slezsku v XVIII. století.* Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1960, stran 247.
- Podsedník, Hubert: *250 let milosrdných bratří v Letovicích.* CENTA, Brno 2001, stran 96.
- Sedlák, Josef: *Drválovice za německé okupace.* Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků v Blansku, Blansko 1983, stran 48.
- Skutil, Jan: *Místopisný slovník obcí okresu Blansko.* Okresní archiv v Blansku, Blansko 1966, stan 187.
- Skutil, Jan: *Okresní archiv v Blansku – Průvodce po archívních fondech.* TEPS, Praha 1977, stran 312.
- Šrůtek, J.: *Odkud a kam, krajko?* In Dějiny a současnost, ročník 7, 1965, č. 9, str. 31.
- Svobodová, Vlasta: *Lidová a manufakturní textilní výroba s přihlédnutím k vývoji na Moravě.* Vyd. Generální ředitelství VHJ Lnářský průmysl, Trutnov 1983,

stran 190.

Vybíhal, Pavel: *Kostel sv. Prokopa v Letovicích*. TISK A REKLAMY ŠMAHEL,
Letovice 2008, stran 126.

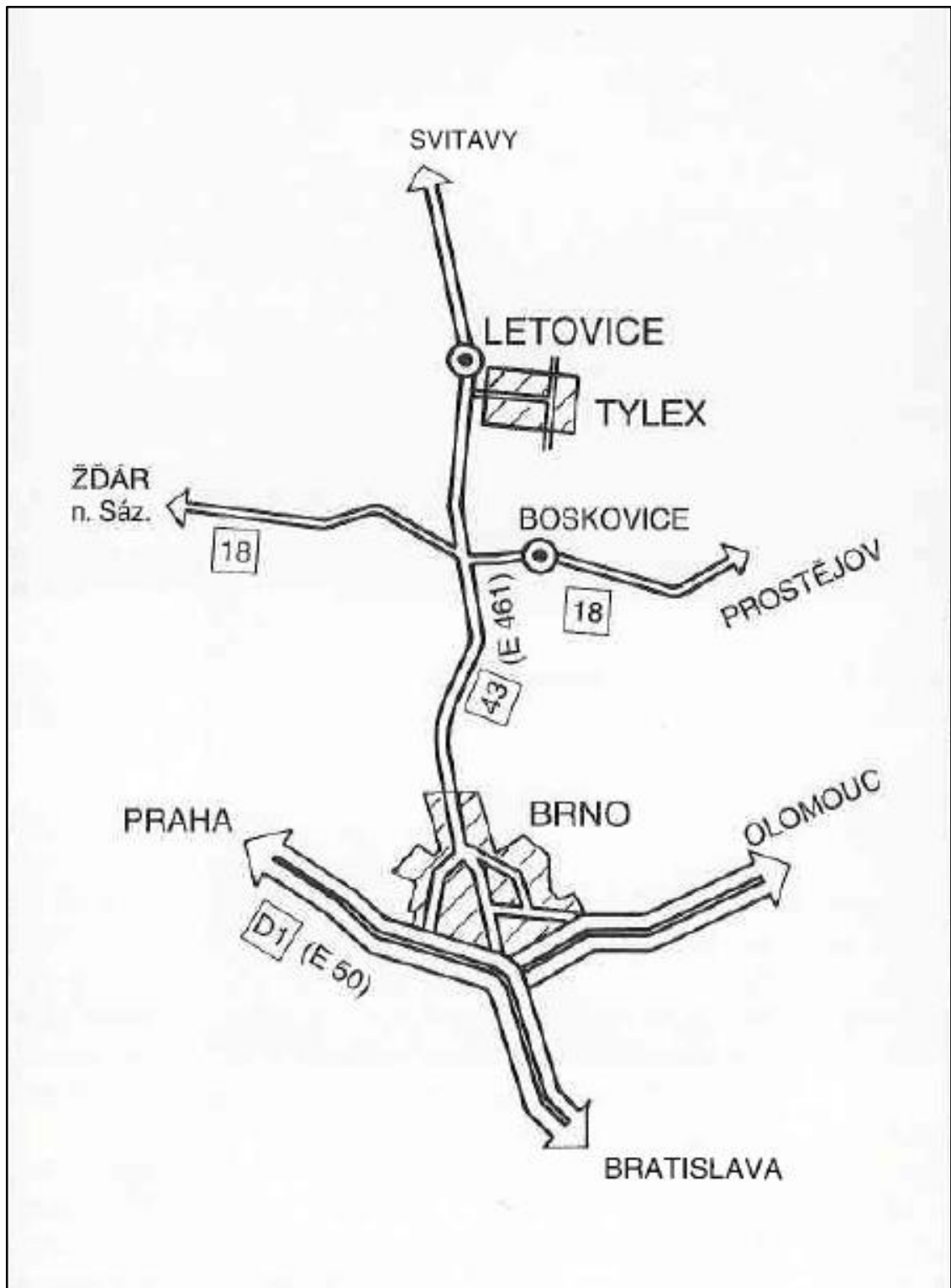
Vykydalová, Marcela: *Letovice a okolí*. I. díl, vydala Základní škola Letovice, Letovice
1996, stran 64.

Zeman, Miroslav. *Obvazové techniky: Příkládání obvazů: Obvazy obinadlové, sádrové,
speciální*. Grada, Praha 1994, stran 200.

Seznam příloh

- Příloha č. 1:** Mapa, kde se nachází Letovice a firma Tylex (foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 2:** Náhrobek Adama z Lomnice ve farním kostele sv. Prokopa v Letovicích (foto autor)
- Příloha č. 3:** Představitelé firmy Faber a spol. (foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 4:** Hrabě Alexandr Hugo Kalnoky, poslední majitel letovického panství, foto z roku 1999 (foto autor, převzato z Illa, M.: Hrabata Kalnoky a Letovice)
- Příloha č. 5:** Pohled do tovární haly na paličkovací stroje (foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 6:** Ukázka paličkované krajky vyrobené v Tylexu (foto autor, převzato z MZA, fond K 362)
- Příloha č. 7:** Rámový vyšívací stroj (foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 8:** Leaversový stroj určený na výrobu záclon (foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 9:** Ukázka dřívější výroby záclon v továrně v Letovicích (foto autor, převzato z MZA, fond K 362)
- Příloha č. 10:** Rašlový pletací stroj na výrobu jemných pletených záclon, pracovní šíře je 5 metrů ((foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 11:** Barvírna ve Faberově továrně (foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 12:** Bobinetový záclonový stroj ((foto autor, převzato z MZA, fond H 410)
- Příloha č. 13:** Hrubá bobinetová záclona vyrobená v Tylexu (foto poskytl Milan Illa)
- Příloha č. 14:** Vyspravování vyšivek (foto poskytl Milan Illa)
- Příloha č. 15:** Ukázka krajkového ubrusu (foto poskytla paní Dufková)
- Příloha č. 16:** Žakárové ubrusy (foto poskytla firma Tylex)
- Příloha č. 17:** Žakárová záclona pro děti vyrobená v Tylexu (foto poskytla firma Tylex)
- Příloha č. 18:** Nažehlovací či našívací emblémy vyráběné v Tylexu (foto poskytl Milan Illa)
- Příloha č. 19:** Ukázka svatebních šatů zdobených krajkou (foto autor, převzato z MZA, fond K 362)
- Příloha č. 20:** Společenské šaty z elastické krajkoviny vyrobené v Tylexu (foto poskytla firma Tylex)

- Příloha č. 21:** Ukázka elastických krajek z firmy Tylex (foto poskytla firma Tylex)
- Příloha č. 22:** Elastická krajka (foto poskytla firma Tylex)
- Příloha č. 23:** Pevný tyl (foto poskytla firma Tylex)
- Příloha č. 24:** Technické síťoviny vyráběné v Tylexu (foto poskytl Milan Illa)
- Příloha č. 25:** Ukázka současné výroby záclon a dekoračních látek a. s. Tylex (foto poskytla firma Tylex)
- Příloha č. 26:** Pamětní deska věnovaná památce obětem nacistické okupace umístěná na budově firmy Tylex (foto autor)
- Příloha č. 27:** Přepis textu pamětní desky umístěné na zdi továrny Tylex (přepis autor)
- Příloha č. 28:** Dřevěný kříž u koupaliště věnovaný obětem nacismu, mezi něž patřili i zaměstnanci firmy Faber (foto autor)
- Příloha č. 29:** Památník obětí nacismu v letech 1939 – 1945 vybudovaný u koupaliště v Letovicích (foto autor)
- Příloha č. 30:** Budova Tylexu, která za II. světové války sloužila jako vězení českých vlastenců (foto autor)
- Příloha č. 31:** Objekt dřívějšího rekreačního a školícího zařízení pro zaměstnance firmy Tylex ve Svojanově (foto autor, převzato z MZA, fond K 362)
- Příloha č. 32:** Letecký pohled na firmu Tylex v Letovicích (foto poskytl Petr Švancara)
- Příloha č. 33:** Vstupní brána do firmy Tylex s budovou bývalé vrátnice (foto autor)
- Příloha č. 34:** Nová budova vrátnice (foto autor)
- Příloha č. 35:** Budova ředitelství a. s. Tylex (foto poskytl Petr Švancara)
- Příloha č. 36:** Reklamní tabule společnosti Tylex Letovice (foto poskytl Petr Švancara)
- Příloha č. 37:** Zrekonstruovaná budova jídelny a kuchyně (foto poskytl Petr Švancara)
- Příloha č. 38:** Budova nové zušlechtovny z roku 1981 (foto autor, převzato z MZA, fond K 362)
- Příloha č. 39:** Spojovací průchod mezi budovami továrny (foto poskytl Petr Švancara)
- Příloha č. 40:** Řeka Svitava protékající mezi komplexem budov (foto autor)
- Příloha č. 41:** Hala bývalé zušlechtovny, dnes v havarijním stavu (foto autor)
- Příloha č. 42:** Dřívější barvírna, též v havarijním stavu (foto autor)
- Příloha č. 43:** Certifikát udělený firmě Tylex a logo firmy u vstupních dveří (certifikát poskytla firma Tylex, logo poskytl Petr Švancara)
- Příloha č. 44:** Ukázka architektonických prvků, které můžeme vidět na budovách Tylexu (foto autor)

Příloha č. 1: Mapa, kde se nachází Letovice a firma Tylex

Příloha č. 2: Náhrobek Adama z Lomnice ve farním kostele sv. Prokopa v Letovicích

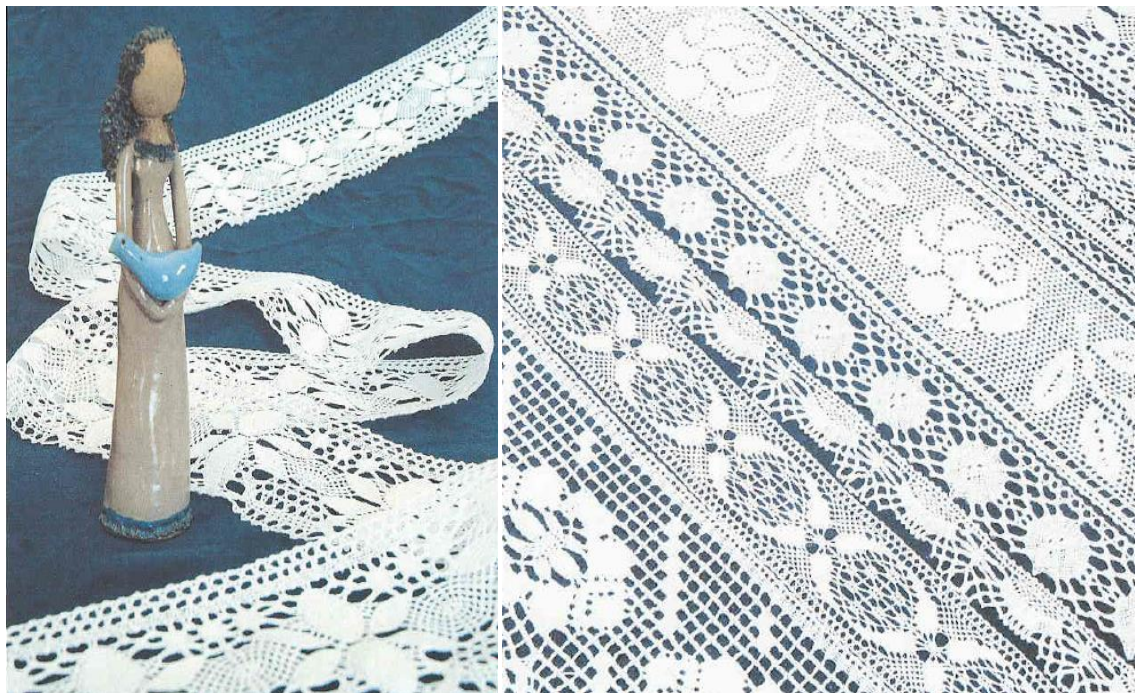
Příloha č. 3: Představitelé firmy Faber a spol.

Příloha č. 4: Hrabě Alexandr Hugo Kalnoky, poslední majitel letovického panství, foto z roku 1999

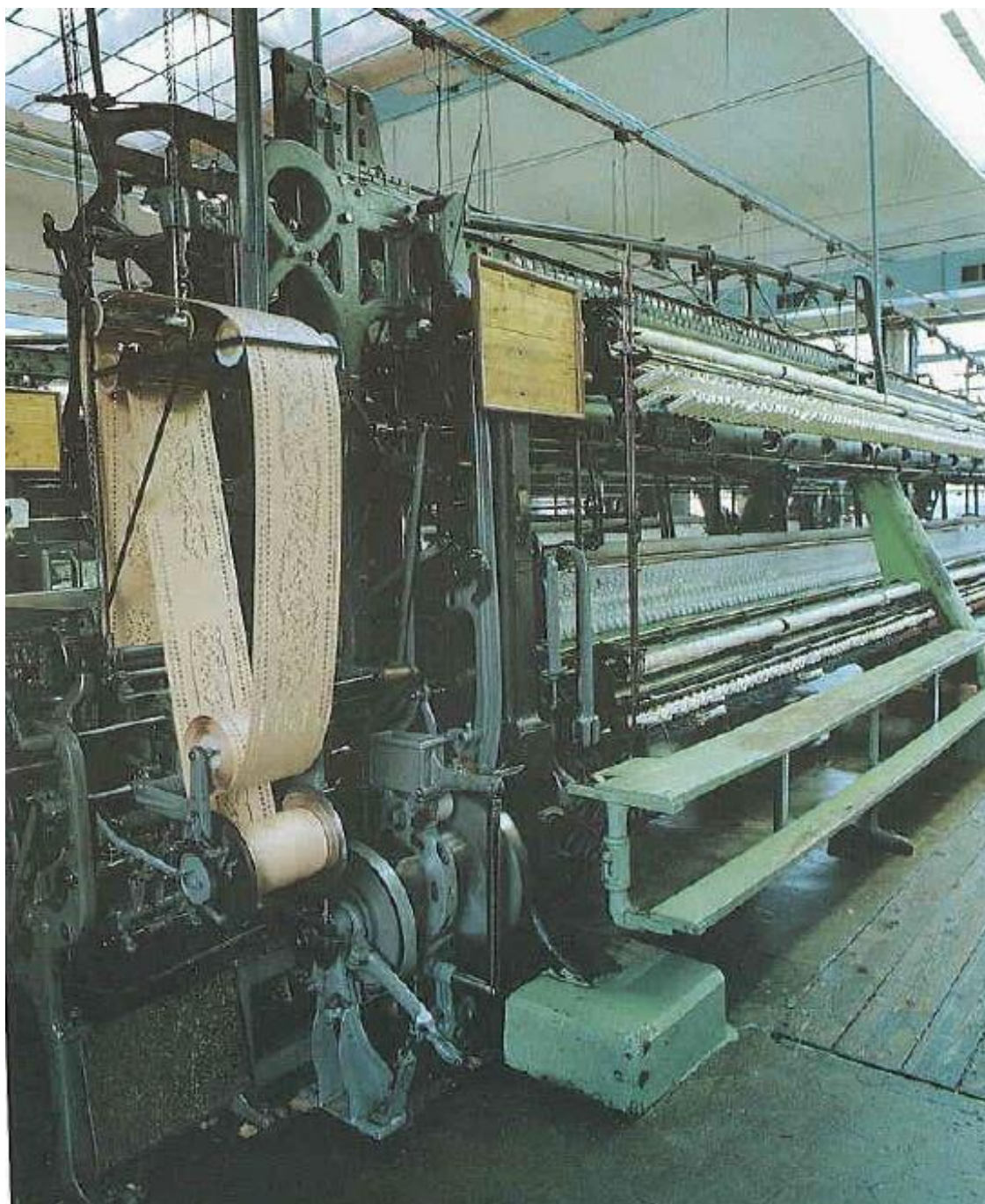

Příloha č. 5: Pohled do tovární haly na paličkovací stroje

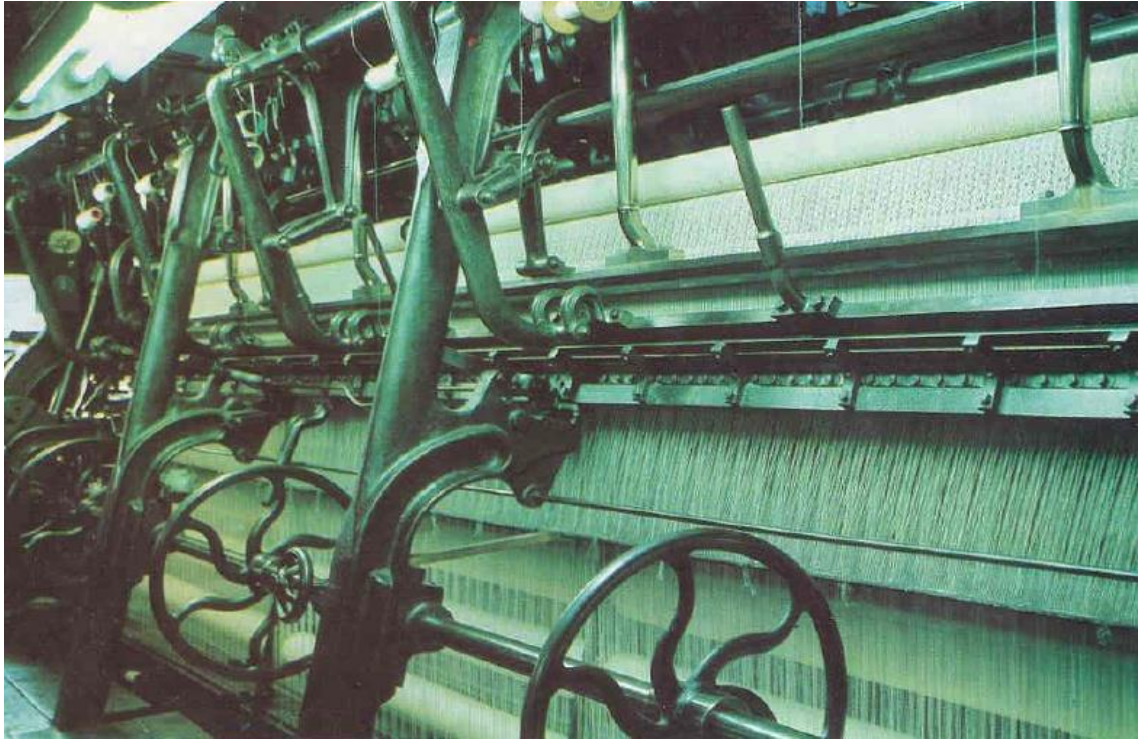

Příloha č. 6: Ukázka paličkované krajky vyrobené v Tylexu

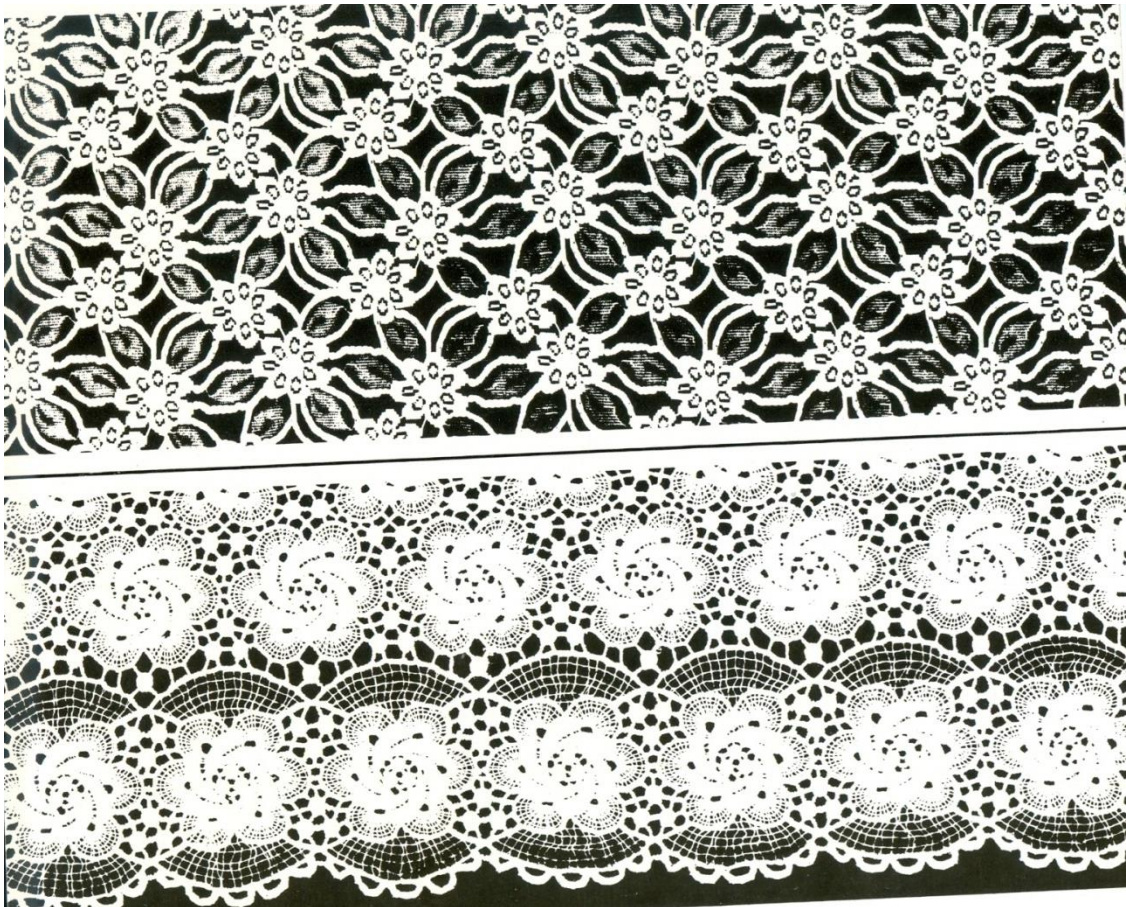

Příloha č. 7: Rámový vyšívací stroj

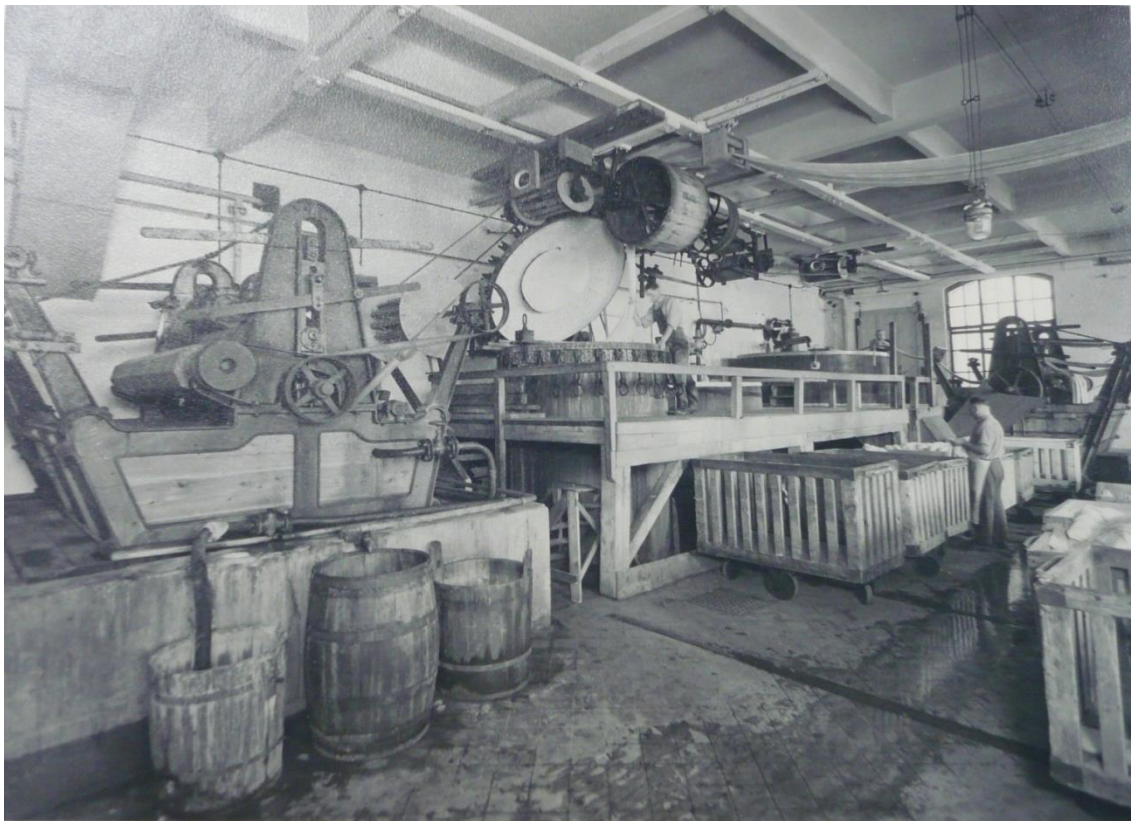
Příloha č. 8: Leaversový stroj určený na výrobu záclon

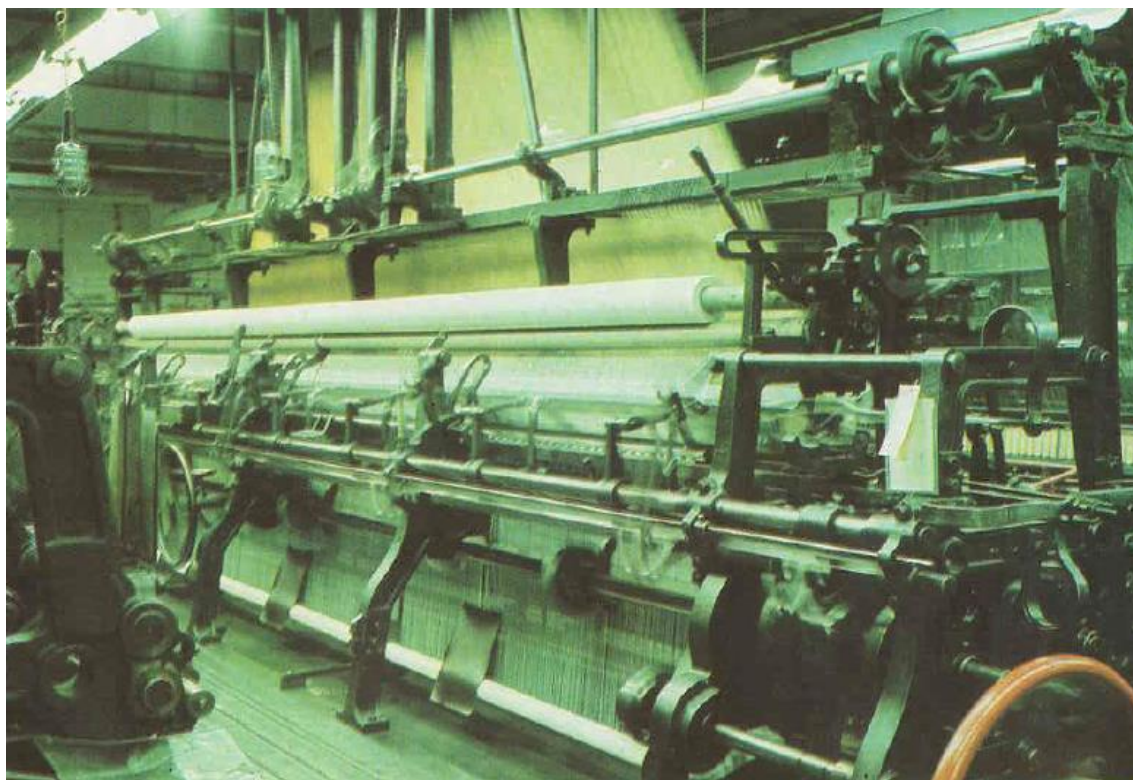
Příloha č. 9: Ukázka dřívější výroby záclon v továrně v Letovicích

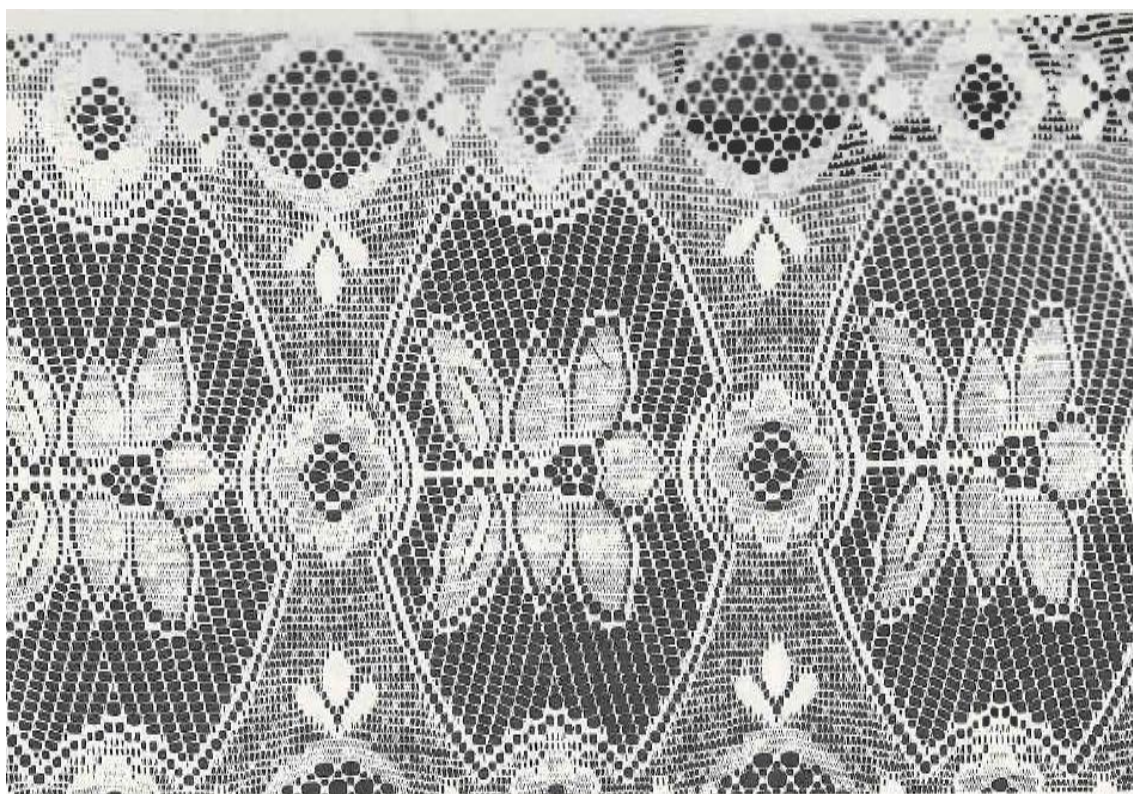
Příloha č. 10: Rašlový pletací stroj na výrobu jemných pletených záclon, pracovní šíře je 5 metrů

Příloha č. 11: Barvírna ve Faberově továrně

Příloha č. 12: Bobinetový záclonový stroj

Příloha č. 13: Hrubá bobinetová záclona vyrobená v Tylexu

Příloha č. 14: Vyspravování výšivek

Příloha č. 15: Ukázka krajkového ubrusu

Příloha č. 16: Žakárové ubrusy

Příloha č. 17: Žakárová záclona pro děti vyrobená v Tylexu

Příloha č. 18: Nažehlovací či našívací emblémy vyráběné v Tylexu

Krajkoviny, elastické krajkoviny

Slouží k výrobě prádla, vrchního ošacení pro slavnostní příležitosti, svatebních šatů a módních doplňků.

Výšivky na tylu

Vyšívání tyl patří mezi exkluzivní šatovky a oděvní doplňky. Je velice vhodný na šaty pro nevěsty a k významným společenským událostem.

Příloha č. 19: Ukázka svatebních šatů zdobených krajkou z Tylexu

Příloha č. 20: Společenské šaty z elastické krajkoviny vyrobené v Tylexu

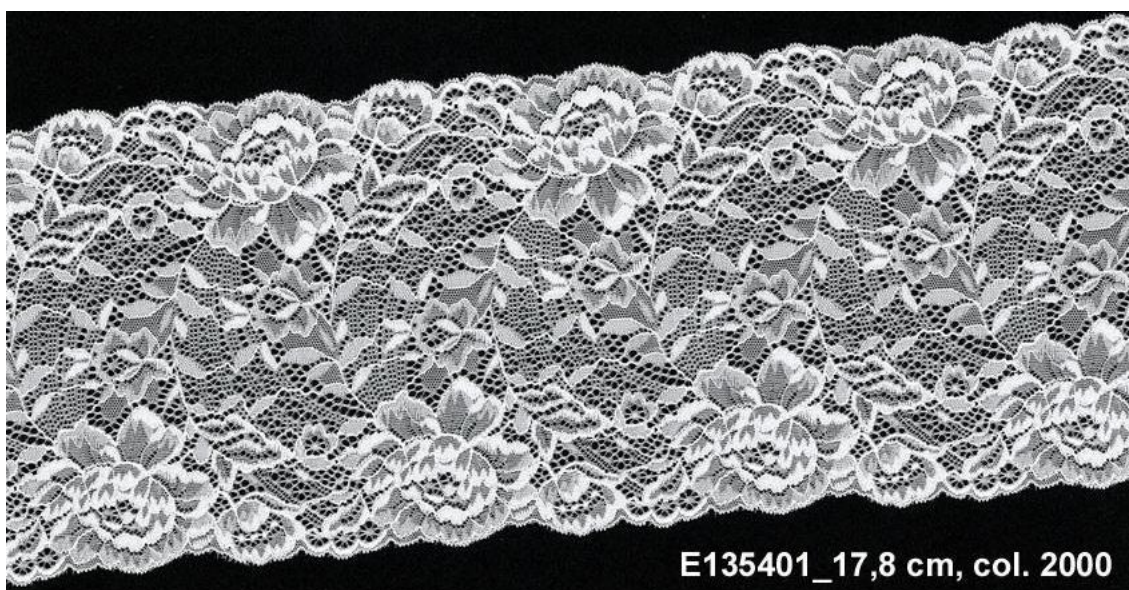
Příloha č. 21: Ukázka elastických krajek z firmy Tylex

E132601_16,5 cm, col. T2831

E108901_16,4 cm, col. T2364

E135401_17,8 cm, col. 2000

Příloha č. 22: Elastická krajka

Příloha č. 23: Pevný tyl

ZÁCLONY ♦ KRAJKY ♦ TYLY ♦ VÝŠIVKY ♦ TECHNICKÉ SÍTOVINY

Příloha č. 24: Technické síťoviny vyráběné v Tylexu

Příloha č. 25: Ukázka současné výroby záclon a dekoračních látek a. s. Tylex

Příloha č. 26: Pamětní deska věnovaná památce obětem nacistické okupace umístěná na budově firmy Tylex

NA VĚČNOU PAMĚŤ OBĚTEM NACISTICKÉ OKUPACE
V TÉTO BUDOVĚ BYLO V ROCE 1945 VĚZENÍ A SOUD OKUPANTŮ
VĚZENÍM PROŠLO 191 ZATČENÝCH, Z NICHŽ VĚTŠINA BYLA UMUČENA
V KONCENTRAČNÍCH TÁBORECH.

JEŠTĚ NA ÚSVITĚ SVOBODY V PRVNÍCH DNECH KVĚTNA R. 1945
PŘI LIKVIDACI VĚZNICE BYLO BESTIÁLNĚ POVRAŽDĚNO 18 OBĚTÍ.

PAMĚTNÍ DESKU ZA PŘÍSPĚNÍ N. P. TYLEX VĚNUJE MÍSTNÍ ORGANIZACE
S. P. B. LETOVICE

Příloha č. 27: Přepis textu pamětní desky umístěné na zdi továrny Tylex

Příloha č. 28: Dřevěný kříž u koupaliště věnovaný obětem nacismu, mezi něž patřili i zaměstnanci firmy Faber

Příloha č. 29: Památník obětí nacismu v letech 1939 – 1945 vybudovaný u koupaliště v Letovicích

Příloha č. 30: Budova Tylexu s památníkem umístěným na zdi budovy, která za II. světové války sloužila jako vězení českých vlastenců

Příloha č. 31: Objekt dřívějšího rekreačního a školícího zařízení pro zaměstnance firmy Tylex ve Svojanově

Příloha č. 32: Letecký pohled na firmu Tylex v Letovicích

Příloha č. 33: Vstupní brána do firmy Tylex s budovou bývalé vrátnice

Příloha č. 34: Nová budova vrátnice

Příloha č. 35: Budova ředitelství a. s. Tylex

Příloha č. 36: Reklamní tabule společnosti Tylex Letovice

Příloha č. 37: Zrekonstruovaná budova jídelny a kuchyně

Příloha č. 38: Budova nové zušlechťovny z roku 1981

Příloha č. 39: Spojovací průchod mezi budovami továrny

Příloha č. 40: Řeka Svitava protékající mezi komplexem budov

Příloha č. 41: Hala bývalé zušlechtovny, dnes v havarijním stavu

Příloha č. 42: Dřívější barvírna, též v havarijním stavu

Příloha č. 43: Certifikát udělený firmě Tylex a logo firmy u vstupních dveří

Příloha č. 44: Ukázka architektonických prvků, které můžeme vidět na budovách
Tylexu